

IV. SPRAWOZDANIA I KOMUNIKATY

UWAGI DO PROJEKTU KODEKSU POSTĘPOWANIA ADMINISTRACYJNEGO

Powołana przez Prezesa Rady Ministrów komisja do opracowania; projektu przepisów o postępowaniu administracyjnym opracowała projekt kodeksu tego postępowania i w kwietniu 1959 r. poddała go dyskusji publicznej. Na wezwanie tej komisji do wzięcia udziału w dyskusji nad projektem, Katedra Prawa Administracyjnego UAM w Poznaniu zorganizowała w ciągu maja i czerwca br. szereg posiedzeń dyskusyjnych na ten temat. W dyskusjach brali również udział: kierownik Katedry Prawa Państwowego prof. dr M. Pospieszalski i kierownik Katedry Prawa Rolnego zast. prof. dr W. Pawlak. Na poszczególne posiedzenia zapraszano również często przedstawicieli praktyki.

Jeśli chodzi o ogólne uwagi, jakie wysuwano w dyskusji, to przede wszystkim podnoszono fakt, zwłaszcza ze strony praktyków, że ustawa jest bardzo skomplikowana i trudna. Wobec braku przygotowanych należycie kadr, jej realizacja może w praktyce, zwłaszcza na niższych stopniach aparatu administracyjnego, natrafić na bardzo duże trudności. Podnoszono formalistykę i zbyt dużą ilość instytucji procesowych, które komplikują i przedłużają załatwienie spraw oraz nieściśłość terminologii. W związku z tym wyrażono pod adresem komisji postulat możliwie najszerszego korzystania z instytucji i sformułowań obowiązującego rozporządzenia o postępowaniu administracyjnym, które mają już oparcie w praktyce oraz w dawniejszej judykaturze. Przedmiotem wielu krytycznych uwag były zwłaszcza przepisy projektu dotyczące zwłoki w załatwianiu spraw, o zawieszeniu postępowania, o dowodach (zwłaszcza brak uwzględnienia dowodu z dokumentów oraz sformułowanie art. 57), o wezwaniach, sformułowanie art. 134, niejasne określenie zakresu organów, które są obowiązane stosować kodeks. Praktykom sprawiało pewne trudności rozgraniczenia „postępowania administracyjnego” od „postępowania skarbowego”, podnosili też niejednokrotnie zagadnienie konieczności przeszkolenia kadr.

Z różnych stron podnoszono zgodnie potrzebę wprowadzenia sądownictwa administracyjnego, przede wszystkim też z uwagi na konieczność ujednostajnienia orzecznictwa administracyjnego w ogóle, a interpretacji przepisów kodeksu w szczególności. Uznawano potrzebę istnienia — niezależnie od tego — nadzoru prokuratorskiego, podnoszono jednak, że skuteczność tego nadzoru wymaga znacznego powiększenia kadr prokuratorskich, dostosowania wewnętrznej organizacji prokuratury do tych zadań oraz zapewnienia sprzeciwom prokuratorskim jakiejś uchwytnej sankcji.

Przedmiotem wielu uwag był brak włączenia do projektu i odpowiedniego

znowelizowania oraz powiązania z jego postanowieniami przepisów o postępowaniu egzekucyjnym, które stanowi bolączkę naszej praktyki.

W oparciu o wyniki tej dyskusji, dyskusji w poznańskim okręgu Zrzeszenia Prawników Polskich oraz na konferencji szkoleniowej w Prezydium Miejskiej Rady Narodowej m. Poznania, jak również o pismem uwagi mgra J. Pokrzywnickiego, dr S. Kalickiej, dra J. Piszczka, mgra A. Musielaka oraz kierownika Katedry, ściślejszy zespół redakcyjny, w składzie: doc. dr Z. Janowicz, zast. prof. dr W. Pawlak, adiunkt dr Z. Leoński, asystent mgr W. Dąbrowski, pod przewodnictwem kierownika Katedry zredagował szczegółowe uwagi do projektu¹, które podajemy niżej.

Art. 1 (tekst proponowany)

§ 1. Kodeks postępowania administracyjnego, zwany dalej kodeksem, normuje postępowanie dotyczące wydawania, zmiany lub uchylania decyzji administracyjnych, regulujących na podstawie prawa administracyjnego indywidualne obowiązki i uprawnienia.

§ 2. Kodeks normuje również prawo wnoszenia skarg i wniosków w interesie Indywidualnym lub społecznym.

Uzasadnienie

Projekt k. p. a. reguluje w istocie dwa rodzaje postępowania: właściwe postępowanie administracyjne oraz postępowanie skargowe w sprawach tzw. obecnie „skarg i zażaleń”.

Celem właściwego postępowania administracyjnego jest danie odpowiedniej ochrony prawnej, zarówno ze względu na interes społeczny, jak i indywidualny, w sprawach, w których odpowiednie organy państwa orzekają o indywidualnych prawach i obowiązkach jednostek. Stąd pojęciem podstawowym dla tego postępowania jest pojęcie decyzji jako aktu prawnego, który decyduje o indywidualnych uprawnieniach i obowiązkach jednostki. W ten sposób określone pojęcie decyzji wyłącza akty prawne wewnętrzne, tzn. akty wydawane przez organy nadrzędne w stosunku do podległych im jednostek w zakresie tej podległości, chociażby jednostki te posiadały osobowość prawną (np. przedsiębiorstwa państwowe). W tym przypadku bowiem nie chodzi o indywidualne prawa i obowiązki takiej jednostki jako odrębnego podmiotu prawnego, ale o wewnętrzne stosunki służbowe między organem nadrzędnym a podległą im w danym zakresie administracją tej jednostki.

W dalszym ciągu art. 1 powinien wyraźnie zaznaczyć, że chodzi tu o decyzje administracyjne, a więc akty prawne regulowane przez prawo administracyjne. Nie jest bowiem zadaniem postępowania administracyjnego regulowanie trybu zawierania przez administrację państwową umów (aktów prawa cywilnego).

Zakres postępowania administracyjnego powinien obejmować wszystkie decyzje w powyższym rozumieniu, wydawane przez jakikolwiek organ kompetentny do ich wydawania na podstawie ustawy czy rozporządzenia wyko-

¹ W szczególności uwagi do poszczególnych artykułów zredagowali: M. Zimmermann do art. 1, 8, 19, 20, 24–26, 30, 41, 42, 55, 56, 63, 72, 75, 79, 81, 96, 99, 112; 115; 134; 135; Z. Janowicz do art. 3, 5, 9, 10–12, 32, 33, 44, Z. Leoński do art. 43, 56, 57, 58, 58a–58d, 60, 61, 65, 71, 118, 119, W. Dąbrowski do art. 82–84, 86, 89, 90, 93, 97, 98, 100, 104, 114, 126, 128, W. Pawlak do art. 139–141, 144–147, 151.

nawczego opartego na ustawie, a więc np. również decyzje wydawane przez organy instytucji posiadających odrębną osobowość prawną (np. organy szkół wyższych, kolei, izby rzemieślniczej czy adwokackiej), przez prezesa sądu w zakresie administracji sądownictwa itd. Jeśliby z jakichś względów należało ustanowić wyjątki od tej zasady (np. decyzje Rady Państwa), trzeba by to w kodeksie zaznaczyć wyraźnie.

Z tych przyczyn wyliczanie w kodeksie w „klauzuli enumeracyjnej pozytywnej” organów wydających decyzje jest niecelowe. Przyjmujemy tu zatem kryteria przedmiotowe.

Natomiast celem postępowania „skargowego” jest unormowanie form, w których organy państwowe w sprawach nie dotyczących indywidualnych praw i obowiązków powinny rozpatrywać skargi i wnioski obywateli wniesione w interesie indywidualnym lub społecznym. Postępowanie to ma więc na celu realizowanie idei kontroli społecznej oraz wykorzystania jej dla ulepszenia działalności jednostek aparatu państwowego.

Art. 3 (tekst proponowany)

W toku postępowania organy powinny przedsięwziąć wszelkie kroki niezbędne do dokładnego wyświetlenia i wyczerpującego ustalenia stanu faktycznego oraz wydać decyzję zgodnie z przepisami prawa, uwzględniając w ramach tych przepisów interes społeczny i słusze interesy stron.

Uzasadnienie

Chodzi o wyraźniejsze podkreślenie bezwzględnego obowiązku stosowania przepisu prawnego. Wg brzmienia projektu organ mniej wyrobiony, zwłaszcza niższy, mógłby traktować przepisy prawne na równi z interesem strony lub społecznym albo nawet stawiać go wyżej.

Art. 5 (tekst proponowany)

Przy wydawaniu decyzji nakładającej obowiązki organy powinny zmierzać do przekonania stron o zasadności decyzji, aby w ten sposób doprowadzić do wykonania przez nie obowiązku bez potrzeby zastosowania środka przymusu.

Uzasadnienie. Poprawka stylistyczna w celu wyjaśnienia sensu zdania.

Art. 8 (propozycja). Przenieść na miejsce po art. 84.

Uzasadnienie. Artykuł ten należy systematycznie do rozdziału 7 o decyzjach.

Art. 9 i 10 (propozycja)

Rozdział 2 (art. 9 i 10) skreślić jako zbędne.

Uzasadnienie

Przepisy te niczego nie wyjaśniają, a mogą przy zmianie przepisów organizacyjnych spowodzić niepotrzebne komplikacje.

Art. 11 (tekst proponowany)

§ 1. Właściwość rzeczową i miejscową organów ustala się na podstawie przepisów o ich zakresie działania, a następnie na podstawie innych przepisów.

§ 2. Organ powinien z urzędu przestrzegać swej właściwości rzeczowej i miejscowej.

§ 3. Jeżeli organ, do którego wniesiono podanie, jest niewłaściwy w sprawie, powinien skierować je niezwłocznie do organu właściwego zawiadamiając o tym wnoszącego podanie.

Art. 11a (tekst proponowany)

Jeżeli nie można ustalić właściwości rzeczowej w sposób wskazany w art. 11 § 1 właściwy jest... (dalej jak w § 2 art. 11 projektu).

Art. 12 (tekst proponowany)

Jeżeli nie można ustalić właściwości miejscowej w sposób wskazany w art. 11 § 1 właściwość tę ustala się:

- 1) . . . jak w projekcie
- 2) . . . jak w projekcie
- 3) . . . jak w projekcie z tym, że dodaje się na końcu: „wreszcie wg miejsca, w którym wynikła sprawa”.

Art. 12a (tekst proponowany)

Jeżeli nie można ustalić właściwości miejscowej stosownie do przepisów §§ 11 i 12 sprawę rozpatruje organ właściwy dla obszaru dzielnicy Warszawa—Śródmieście.

Uzasadnienie

Wprowadzono:

- 1) niezbędne uzupełnienia co do zasad ustalania właściwości miejscowej (art. 11 § 1 i art. 12 pkt 3 zd. ostatnie projektu);
- 2) pominiętą w projekcie zasadę, że organ powinien przestrzegać swej właściwości z urzędu.

Przeniesiono ze względów systematycznych przepis § 1 art. 44 projektu i umieszczono jako § 3 art. 11.

Poprawiono redakcję przepisu art. 12 § 2 projektu i ze względu na inne zmiany art. 11 i 12 zaproponowano umieszczenie tego przepisu jako osobnego artykułu (12a).

Art. 19 (tekst proponowany)

§ 1. Stroną jest każdy, czyjego obowiązku prawnego lub uprawnienia dotyczy lub ma dotyczyć postępowanie.

Albo (wariant 2):

§ 1. Stroną jest każdy, kto domaga się uregulowania swego uprawnienia lub obowiązku prawnego, albo czyjego uprawnienia lub obowiązku postępowania dotyczy.

Uzasadnienie

Do właściwego określenia pojęcia decyzji (art. 1) powinno się stosować procesowe określenie strony jako osoby biorącej udział w postępowaniu na tej podstawie, że decyzja dotyczy jej praw i obowiązków. Wydaje się, że art. 19 projektu pojęcie to rozszerza, określając jako stroną każdego „czyjego interesu opartego na prawie postępowanie dotyczy”. Skoro to ma znaczyć tyle, co „roszczenie lub prawnie chroniony interes” (jak w RPA z 1928 r.), a więc po prostu uprawnienie, zmiana terminu jest niepotrzebna. Skoro co innego, jest zupełnie niejasne, również dla prawników. Pozostawienie zaś tłumaczenia zwykłej praktyce administracyjnej może doprowadzić w terenie do najbardziej sprzecznych sposobów interpretacji. Ponadto rozszerzenie postępowania

administracyjnego na przypadki, w których nie chodzi o indywidualne prawa i obowiązki, jest wobec obliczonego na takie właśnie przypadki postępowania „skargowego” niecelowe i z ich charakterem sprzeczne. Dla ewentualnego bowiem zaspokajania w ramach legalności słuszných interesów, zarówno indywidualnych, jak i zbiorowych, służy instytucja skarg; którym zaś interesom należy przyznać pełną ochronę prawną, o tym decydują przepisy prawa materialnego.

Z tej przyczyny przyjmujemy jasne i utarte w praktyce terminy „uprawnienie” i „obowiązek prawny”. Akcentują one poza tym wyraźnie związek sytuacji procesowej strony z prawem przedmiotowym.

Art. 20 (tekst proponowany)

Stronami mogą być również organizacyjne jednostki państwowe lub społeczne w zakresie, w jakim mogą być w prawie administracyjnym podmiotami obowiązków prawnych lub uprawnień.

Uzasadnienie

W prawie administracyjnym organizacyjne jednostki państwowe lub społeczne nie posiadające osobowości prawa cywilnego występują niekiedy jako podmioty obowiązków administracyjno-prawnych lub nawet uprawnień („częściowa podmiotowość prawna”). Proponowane brzmienie ma na celu ochronę tych sytuacji prawnych, zwłaszcza wobec możliwości dalszego rozwoju tych instytucji.

Art. 24–26

Należy je przenieść na miejsce po art 7 w następującym brzmieniu:

Art. 1a (tekst proponowany)

§ 1. Załatwiając sprawę pisemnie należy — o ile przepisy szczególnie nie stanowią inaczej — doręczyć decyzję najpóźniej w ciągu 6 miesięcy od dnia wniesienia podania.

§ 2. Organ orzekający może przedłużyć ten termin o okresy zwłoki spowodowane winą strony lub wykazaną niemożliwością uzyskania w tym terminie potrzebnych informacji lub dokumentów, o czym należy zawiadomić strony.

Art. 7b

§ 1. Jeśli w terminie decyzji nie doręczono, strona może żądać załatwienia sprawy przez organ odwoławczy.

§ 2. Organ, który miał wydać decyzję winien w takim przypadku w ciągu 7 dni przekazać podanie strony wraz z aktami sprawy oraz wytłumaczeniem przyczyn zwłoki organowi odwoławczemu, który załatwi sprawę w charakterze pierwszej instancji. Odpis żądania strony organ podporządkowany prezydium rady narodowej winien jest przesłać temu prezydium.

§ 3. Postanowienia art. 96 mają odpowiednie zastosowanie.

§ 4. Jeśli zwłoka dotyczy organu, który decyduje w ostatniej instancji strona może po upływie terminu, jeśli temu nie stoją na przeszkodzie uprawnienia innych stron, uznać, że zapadła decyzja zgodna z jej żądaniem, oraz zażądać od organu będącego w zwłoce potwierdzenia tego na piśmie.

Art. 7c

Nad wykonaniem postanowień artykułów 7a i 7b oraz ewentualnym wyłączeniem konsekwencji służbowych wobec funkcjonariusza winnego zwłoki czuwają właściwe organy nadzorcze.

Uzasadnienie

Art. 24–26 projektu były zredagowane w przewidywaniu, że będzie wprowadzone powszechne sądownictwo administracyjne. Wobec tego, że reaktywacja tego sądownictwa została odłożona, rozwiązanie przyjęte przez projekt nie tylko niczego stronom nie daje, ale wobec wyraźnego wprowadzenia pojęcia „sprawy osądzonej” jako przyczyny uzasadniającej odrzucenie ponownego wniosku, jest wręcz szkodliwe. Zmiana proponowana ma na celu danie jakiejś realnej gwarancji — ponadto zaś skrócenie terminów, które w projekcie, w sumie przekreślają wartość tej instytucji.

Dla uproszczenia postępowania proponuje się możliwość przedłużenia terminu, w określonych przypadkach, przez sam organ orzekający, z obowiązkiem uzasadnienia tego oraz zawiadomienia stron.

Art. 30 (tekst proponowany)

Doręczenia organom i państwowym jednostkom organizacyjnym, organizacjom samorządowym, spółdzielczym i społecznym dokonuje się w lokalu ich siedziby do rąk osób uprawnionych do odbioru pism.

Uzasadnienie

Sprostowania wymagał tutaj termin „organizacje państwowe”, którego poza tym artykułem kodeks nie zna.

Art. 32 (tekst proponowany)

Zmienić wyraz „interes publiczny” na „interes społeczny”.

Uzasadnienie

Wyrażenie „interes społeczny” bardziej odpowiada charakterowi naszego obecnego ustawodawstwa.

Art. 33, § 4 (propozycja). Skreślić wyraz „szczebla”.

Uzasadnienie. Wyraz „szczebla” jest zbędny.

Art. 41 (tekst proponowany)

§ 1. Termin przywraca się na wniosek strony, jeżeli ona udowodni, że uchybienie terminu nastąpiło bez jej winy, z powodu przeszkody, której przewyciężenie było dla niej zbyt trudne.

§ 2. Wniosek o przywrócenie terminu należy wnieść w ciągu 7 dni od dnia ustania przeszkody i jednocześnie należy dopełnić czynności, dla której termin był zakreślony.

§ 3. O przywróceniu terminu postanawia organ, wobec którego czynność miała być dopełniona. O przywróceniu terminu do wniesienia odwołania lub zażalenia postanawia ostatecznie organ odwoławczy.

Uzasadnienie

Poza poprawkami mającymi na celu usunięcie niejasnych sformułowań, proponowana zmiana wprowadza, analogicznie do art. 95 projektu, kompetencje organu odwoławczego, i to — w celu uproszczenia postępowania — jako ostateczną.

Art. 42 (tekst proponowany)

Postępowanie wszczyna się na wniosek strony lub z urzędu; w pierwszym przypadku z dniem wniesienia podania, w drugim z dniem pierwszego zawiadomienia skierowanego do strony.

Uzasadnienie

Chodzi o dokładne określenie dnia, w którym wszczyna się postępowanie.

Art. 43 (tekst proponowany)

§ 1. Podania (wnioski, wyjaśnienia, skargi, odwołania) mogą być wnoszone pisemnie, ustnie do protokołu lub telegraficznie. Jeśli podanie zostało złożone telegraficznie, winno być w ciągu 7 dni potwierdzone na piśmie. W razie potwierdzenia podania uważa się, iż zostało ono złożone w terminie pierwotnym. Przy wnoszeniu podań telegraficznie stosuje się odpowiednio przepis art. 45 § 2.

Uzasadnienie

Uzupełnienie powyższe ma na celu uniknięcie wątpliwości, jakie mogą powstać przy telegraficznym składaniu podań.

Art. 43 (propozycja)

W art. 43 należy dodać nowy § 3a o następującym brzmieniu: „Jeśli wnoszący podanie nie może się podpisać, podanie podpisuje swym nazwiskiem i imieniem inna osoba. Osoba ta winna jednocześnie podać przyczyny, dla których podpisała podanie oraz swój adres”.

Uzasadnienie

W przepisach o elementach, jakie powinno zawierać podanie, istnieje luka: nie podają one, co będzie wówczas, jeśli wnoszący podanie nie umie się podpisać lub na skutek choroby, kalectwa itp. nie może podpisać podania.

Art. 44 (propozycja)

Skreślić § 1 i przenieść go do art. 11.

Proponowane brzmienie art. 44 obejmie w ten sposób tylko dotychczasowy § 2.

Uzasadnienie

§ 1 należy systematycznie do art. 11.

Art. 55 (tekst proponowany)

Art. ten należy wstawić po artykule 97 w nast. brzmieniu:

Organ odwoławczy odmówi przyjęcia nowych dowodów i okoliczności jeśli:

- 1) okoliczności te powstały już po wydaniu decyzji w I instancji,
- 2) strona występuje z wnioskami, które prowadzą do zupełnie nowej sprawy lub dotyczą innego żądania niż to, o którym rozstrzygała I instancja,
- 3) strona mogła je była powołać w postępowaniu przed I instancją, a nie usprawiedliwi tego opóźnienia,
- 4) okoliczności takie zostały już stwierdzone innymi dowodami a organ dojdzie do przekonania, że opóźnienie zgłoszenia ma oczywiście na celu przewlekanie sprawy.

Uzasadnienie

Proponowane brzmienie ma zapobiec niepotrzebnemu przewlekaniu sprawy — jak również wydaniu decyzji w nowej w gruncie rzeczy sprawie, co w rezultacie pozbawiłoby stronę instancji odwoławczej.

W projekcie umieszczenie tego artykułu w rozdziale o dowodach — i to w tym brzmieniu — jest niezrozumiałe, niepodobna bowiem domyślić się, kiedy może chodzić o nowe dowody, skoro można je przedstawiać na rozprawie aż do wydania decyzji (art. 75 § 2).

Art. 56 (tekst proponowany)

§ 1. O ile dowód przeprowadza się poza rozprawą, strona powinna być zawiadomiona o miejscu i terminie przeprowadzenia dowodu przynajmniej na 3 dni przed terminem.

Uzasadnienie

Poprawka zmierza do usunięcia zbędnej formalistyki.

Art. 56 i 57 (propozycja): powinny następować po art. 63.

Uzasadnienie

Za taką kolejnością tych artykułów przemawiają względy właściwej systematyki.

Po art. 58 należy umieścić dodatkowo art. 58 a-d dotyczące dowodów z dokumentów

„Art. 58a. § 1. Dokumenty wystawione w przepisanej formie przez organy państwowe i osoby zaufania publicznego w granicach ich kompetencji stanowią zupełny dowód tego, co w nich zostało stwierdzone, oświadczone lub zarządzone.

§ 2. Przepis § 1 ma zastosowanie do dokumentów wystawionych przez organizacje społeczne w zakresie powierzonych im przez przepisy zadań administracji państwowej.

§ 3. Przepis § 1 nie ma zastosowania do dokumentów wystawionych przez organy państw obcych, o ile umowy międzynarodowe nie stanowią inaczej.

Art. 58b. Inne dokumenty podpisane własnoręcznie przez wystawcę stanowią zupełny dowód na to, że zawarte w nich oświadczenia pochodzą od wystawcy.

Art. 58c. § 1. Dopuszczalny jest dowód nieprawdziwości dokumentów wymienionych w art. 58 i art. 58b.

§ 2. Jeśli zdaniem organu istnieje uzasadnione przypuszczenie, że dokument jest nieprawdziwy, może on wstrzymać postępowanie do czasu przeprowadzenia przeciwdowodu. W przypadkach, gdy dokument dotyczy okoliczności nieistotnej w danej sprawie, dowód z niego może być pominięty.

Art. 58d. Każda osoba i instytucja, w której władaniu znajduje się dokument posiadający istotne znaczenie dla sprawy, jest zobowiązany na żądanie organu prowadzącego postępowanie przedłożyć dokument lub udostępnić treść dokumentu”.

Uzasadnienie

W projekcie k. p. a. brak jest postanowień dotyczących dowodu z dokumentu. Postanowienia takie są jednak b. istotne dla każdego postępowania wyjaśniającego. Wg projektu natomiast nie wiadomo, jak w postępowaniu administracyjnym należy oceniać wyroki (postanowienia) sądów i decyzje innych organów państwowych oraz dokumenty prywatne. Proponowane artykuły dotyczące dowodu z dokumentów niewiele odbiegają od odpowiednich postanowień RPA z 1928 r. Zrównanie niektórych dokumentów organizacji społecznych z dokumentami pochodzącymi od organów państwowych jest konsekwencją treści art. 1. Wydaje się też konieczne wprowadzenie także do postępowania administracyjnego postanowień o możliwości żądania przez organ udostępnienia dokumentu nie będącego w jego władaniu (art. 58d).

Art. 60 pkt 2 (tekst proponowany)

2) Duchowni uznanych przez państwo wyznań co do faktów powierzonych im w czasie spowiedzi lub pod tajemnicą duchowną.

Uzasadnienie

Dotychczasowa treść pkt 2 budzić może wątpliwości; nie wiadomo, czy chodzi tu o duchownych wszystkich wyznań, czy tylko uznanych przez państwo. Ponadto dotychczasową treść pktu 2 należy rozszerzyć o fakty, które są objęte tajemnicą duchowną. Takie sformułowania wprowadzają wszystkie inne procedury, również sądowe.

Art. 61 § 2 (tekst proponowany)

Zamiast słów „Zachowania tajemnicy zawodowej” umieścić słowa: „naruszenie obowiązku zachowania ważnej lub prawnie uznanej tajemnicy zawodowej”.

Uzasadnienie

Z dotychczasowego brzmienia § 2 nie wiadomo, czy chodzi to u każdą tajemnicę zawodową, czy tylko prawnie uznaną (lekarz, adwokat). Wydaje się, że odmowę dania odpowiedzi na pytanie zadane świadkowi, może uzasadnić tylko tajemnica zawodowa prawnie uznana, a w pozostałych przypadkach można brać pod uwagę jedynie ważną tajemnicę zawodową.

Art. 63 § 1 (tekst proponowany). Zamiast słów „może zarządzić” dać słowo „zarządza”.

Uzasadnienie. Wystarczy tu dalszy ciąg tego zdania: „w razie potrzeby”.

Art. 65 § 4 (propozycja). Paragraf ten należy skreślić.

Uzasadnienie. Treść tego § wynika już z artykułu 70.

Art. 71 § 2 pkt 3 (tekst proponowany)

Należy skreślić ostatnie słowa „... lub innych osób”.

Uzasadnienie

Pozostawienie w dotychczasowym brzmieniu pkt. 3 może nasuwać wątpliwości, jakie inne osoby niż strona miał tu ustawodawca na myśli. Art. 19 określa pojęcie strony dostatecznie szeroko.

Art. 72 § 2 (tekst proponowany)

§ 2. W zawiadomieniu o rozprawie należy określić dokładnie przedmiot, miejsce i czas rozprawy.

Uzasadnienie

§ 2 w dotychczasowym brzmieniu jest zbędny wobec postanowień art. 74 pkt 1. Natomiast treść zawiadomienia o rozprawie powinna być określona.

Art. 75 § 3 (tekst proponowany)

Skreślić słowa „odmówić przyjęcia oświadczenia do protokołu”.

Uzasadnienie

Poprawka zmierza do usunięcia możliwego nadużywania tego przepisu.

Art. 79 (tekst proponowany)

Przy wydawaniu decyzji organ nie jest związany w sprawie zakresem żądań stron.

Uzasadnienie

Przy małym wyrobieniu kadr wyraźne sprecyzowanie wydaje się pozytywne, aby zapobiec rozszerzaniu decyzji na sprawy w gruncie rzeczy odrębne.

Art. 81 (tekst proponowany)

Organ jest związany wydaną przez siebie decyzją od chwili jej ogłoszenia lub jeśli decyzja winna być doręczona na piśmie, od chwili jej doręczenia, co nie uwłacza możliwości jej uchylenia lub zmiany w przypadkach przewidzianych w kodeksie lub ustawach szczególnych.

Uzasadnienie

Poprawka jest uzasadniona koniecznością uzgodnienia brzmienia tego artykułu z innymi postanowieniami projektu oraz potrzebą dokładniejszego określenia momentu, od którego decyzja wiąże organ.

Wariant II projektu w ogóle nie wchodzi w rachubę. Wprowadzenie możliwości zmiany decyzji w ciągu 2 tygodni od chwili jej wydania „jeśli wymaga tego ważny interes społeczny” jest nieuzasadnione. Interes społeczny nie występuje tak nagle i winien być przedmiotem troski organu wydającego decyzję w toku całego postępowania. Jeśliby został przeoczony, dla korektury tego służy w postępowaniu szereg środków kontrolnych (art. 92, 104, 112, 133, 134) do prokuratora włącznie.

Wbrew pozorom artykuł ten może się stać szkodliwy dla interesu społecznego, może bowiem, jak to podniesiono ze strony praktyków, stanowić zachętę dla organu do powierzchownego załatwiania spraw w przypadkach gdy chodzi o szybkie odrobienie zaległości. Dla stron może stanowić odskocznię do szukania dróg nacisku na organ, który orzekł odmownie. Jest też niekorzystny dla prawidłowej administracji, komplikując i przedłużając niepotrzebnie postępowanie,

To wszystko potęguje jeszcze fakt, że interes społeczny przestaje być w sformułowaniu tego wariantu ograniczeniem proponowanej instytucji, skoro wariant ten na wstępie zaznacza, że organ może ją zastosować „według swojego uznania”, co w praktyce oznacza pozostawienie decyzji zupełnej dowolności organu.

Art. 82 § 1 (tekst proponowany)

§ 1. Decyzja powinna zawierać nazwę organu, podstawę prawną, oznaczenie stron których dotyczy, osnowę i datę decyzji, pouczenie czy lub w jakim terminie służy od niej odwołanie, wskazanie organów przez który i do którego wnosi się odwołanie, podpis z podaniem imienia i nazwiska podpisującego oraz — jeżeli nie uwzględni wniosku strony lub nakłada na nią albo stwierdza nałożony na nią obowiązek — faktyczne i prawne uzasadnienie.

Uzasadnienie

Poprawki rozszerzają obowiązkową treść decyzji o wymóg oznaczenia w decyzji jej adresata oraz dokładnego wskazania sposobu odwołania się.

Art. 83 (tekst proponowany)

§ 1. W przypadku błędnego pouczenia o odwołaniu, pouczenie takie nie może szkodzić stronie, która się do niego zastosowała. Jeżeli pouczenie zawiera błąd co do terminu wniesienia odwołania, odwołanie wniesione w terminie oznaczonym w tym pouczeniu uważa się za wniesione w terminie właściwym.

§ 2. W przypadku braku pouczenia lub błędnego pouczenia strona może żądać odpowiedniego uzupełnienia lub sprostowania decyzji w terminie jednego miesiąca. W tym przypadku termin dla strony do wniesienia odwołania biegnie od dnia doręczenia jej żadanego pouczenia lub postanowienia o sprostowaniu.

Uzasadnienie

§ 1 ma na celu zabezpieczenie interesów strony, która nie wiedziała o tym, że pouczenie jest błędne, a zatem nie mogła; żądać sprostowania tego pouczenia, przede wszystkim przez postawienie zasady ogólnej.

W § 2 konieczne jest określenie terminu do którego strony mogą, żądać pouczenia, aby zapobiec złośliwemu przeciąganiu sprawy.

Art. 84 § 3 (tekst proponowany)

§ 3. Rygor natychmiastowej wykonalności może być nadany decyzji również po jej wydaniu. W tym przypadku organ wydaje osobne postanowienie, od którego służy stronie zażalenie.

Uzasadnienie. Sprostowanie niewątpliwej omyłki.

Art. 86 (tekst proponowany)

Dotychczasową treść oznacza się jako § 1 i dodaje się § 2:

§ 2. Art. 83 stosuje się odpowiednio.

Uzasadnienie

Skoro niektóre postanowienia traktowane są pod względem wymogów formalnych i możliwości zaskarżenia tak jak decyzje, w szczególności jeśli organ ma obowiązek pouczenia strony o sposobie odwołania od postanowienia, co do tego pouczenia winien mieć zastosowanie art. 83.

Art. 89 (tekst proponowany)

Organ może z urzędu lub na wniosek strony sprostować postanowieniem oczywiste pomyłki pisarskie lub rachunkowe w wydanych przez ten organ decyzjach i postanowieniach.

Uzasadnienie. Poprawka stylistyczna.

Art. 90 (tekst proponowany)

Organ, który wydał decyzję, wyjaśnia postanowieniem, na wniosek organu egzekucyjnego, strony lub innej osoby wątpliwości co do rozumienia treści decyzji, powstałe w toku jej wykonywania.

Uzasadnienie. Poprawka stylistyczna.

Art. 93 (tekst proponowany)

§ 1. Odwołanie wnosi się za pośrednictwem organu, który wydał decyzję w terminie czternastu dni od dnia jej ogłoszenia, a gdy istnieje obowiązek doręczenia decyzji na piśmie (art. 80 § 2) — od dnia doręczenia jej stronie.

§ 2. O wniesieniu odwołania w toczącym się postępowaniu organ ten zawiadomi inne strony.

Uzasadnienie

Zmiana § 1 jest konieczna w celu uniknięcia wątpliwości co do biegu terminu w przypadku, gdy decyzja winna być doręczona na piśmie (art. 80 § 2), a nie była doręczona. Znaną organowi stronę należy zawsze dopuścić do postępowania, gdyż działanie przeciwne stanowi podstawę do wznowienia postępowania, a zatem należy zawiadomić o wniesieniu odwołania wszystkie

znane organowi strony, choćby w czasie postępowania przed I instancją strona ta nie była organowi znana i z tego powodu nie brała udziału w sprawie.

Art. 96 (tekst proponowany)

Otrzymuje numerację 97 oraz następującą treść:

Jeśli organ, który wydał decyzję uzna, że odwołanie zasługuje w całości na uwzględnienie może sam zmienić swoją decyzję, o ile w decyzji tej nie nabyły praw inne strony.

Uzasadnienie

Sformułowanie projektu w § 3 jest zupełnie niejasne. Proponowane wyżej brzmienie rozwija to zagadnienie prościej i czyni zbędnym postanowienie § 2

Art. 97 (tekst proponowany)

Artykuł ten otrzymuje numerację 96 oraz następującą treść:

Organ, który wydał decyzję obowiązany jest otrzymane odwołanie przesłać wraz z aktami sprawy organowi odwoławczemu w terminie siedmiu dni od dnia, w którym otrzymał odwołanie.

Uzasadnienie

Na skutek zmiany kolejności, część tego artykułu staje się bezprzedmiotowa.

Art. 98 § 2 (propozycja)

§ 2 skreśla się ze względu na proponowane nowe brzmienie art. 99 § 2

Art. 99 (tekst proponowany)

§ 1. Organ odwoławczy wydaje decyzję nie będąc związany ani zakresem żądań odwołania ani ustaleniami instancji niższej.

§ 2. Jeżeli organ odwoławczy uzna, że zastosowanie środków przewidzianych w art. 98 nie wystarczy do rozstrzygnięcia sprawy, przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania przez organ pierwszej instancji.

Uzasadnienie

Projekt k. p. a. oznacza zmianę dotychczasowego charakteru odwołania w kierunku jego „judycjalizacji”.

Proponowana zmiana jest uzasadniona charakterem odwołania w postępowaniu administracyjnym, w którym skutkiem odwołania winno być przeniesienie całej sprawy na organ odwoławczy, wskutek czego decyzja I instancji automatycznie upada. Nie ma tu więc uzasadnienia potrzeba wyraźnego „uchylenia” decyzji I instancji. Częściowe uchylenie i wydanie w tym zakresie nowej decyzji spowodowałyby niepożądane istnienie w tej samej sprawie dwu decyzji częściowych, wydanych przez różne organy.

§ 3 należy skreślić, jest bowiem w postępowaniu administracyjnym niezrozumiały, a w przypadku gdy w sprawie uczestniczy kilka stron, których żądania wykluczają się nawzajem, niewykonalny.

Art. 100 (tekst proponowany)

W sprawach nie uregulowanych w art. 98 i 99 mają w postępowaniu odwoławczym odpowiednie zastosowanie przepisy dotyczące postępowania przed organami pierwszej instancji.

Uzasadnienie. Poprawka stylistyczna.

Art. 104 (tekst proponowany)

W sprawie zakończonej decyzją ostateczną w administracyjnym toku instancji wznawia się postępowanie, jeżeli:

1) decyzja została spowodowana przez sfałszowanie lub przedstawienie sfałszowanego dokumentu, przez fałszywe zeznania, przekupstwo lub inny czyn karalny sądownie,

2) wyjdą na jaw istotne dla sprawy nowe okoliczności faktyczne, które istniały już przy wydaniu decyzji lub nowe środki dowodowe, o ile okoliczności te i środki nie były znane organowi rozstrzygającemu i nie mogły być wówczas powołane przez stronę zainteresowaną we wznowieniu bez winy tej strony.

3) pytanie wstępne zostało rozstrzygnięte przez właściwy organ lub sąd odmiennie niż to uczynił organ przy wydaniu decyzji.

Pkty 5, 6, 7 uzyskują numerację 4, 5, 6.

Uzasadnienie

Zmiana pktu 1 i 2 jest konieczna, gdyż nie wiadomo, co to znaczy „okazały się fałszywe”, tym bardziej że przeciwstawiono to przestępstwom (pkt 2).

Przeróbce musi ulec też pkt 3, gdyż należy określić, która strona ponosi winę tego, że dowód nie był znany innej stronie.

Pkt 4: należy powrócić do dawnego, przyjętego już terminu „pytanie wstępne”. Podobnie należy termin ten zastosować w art. 66.

Art. 112 (tekst proponowany)

§ 1. Organ wyższego stopnia, a gdy chodzi o decyzję wydaną przez naczelny organ administracji państwowej (urząd centralny) — ten organ, uchyli na wniosek strony lub z urzędu — jako nieważną — każdą decyzję, która:

- 1) została wydana przez organ oczywiście niewłaściwy,
- 2) została wydana oczywiście bez podstawy prawnej,
- 3) w razie wykonania stanowiłaby czyn karalny sądownie,
- 4) jest oczywiście niewykonalna,

5) odnosi się oczywiście do innego stanu faktycznego niż ustalony w aktach lub innego adresata,

6) dotyczy sprawy już rozstrzygniętej poprzednio inną decyzją ostateczną w administracyjnym toku instancji,

7) zawiera wadę powodującą nieważność takiej decyzji z mocy wyraźnego przepisu prawa.

§ 2. Jak w projekcie.

§ 3. Od decyzji uchylającej służy stronie odwołanie.

Uzasadnienie

Podstawy uchylania według projektu są zbyt wąskie. W szczególności zupełnie nieuzasadnione wydaje się tolerowanie decyzji wydanych przez organ instancyjnie lub terytorialnie oczywiście niewłaściwy.

Dodanie § 3 ma na celu wyraźne dopuszczenie odwołania. Pod rządem obowiązującego prawa o postępowaniu administracyjnym z 1928 r. zasadę tę stosowano na podstawie orzeczeń N. T. A.

Jeśliby nastąpiło rozszerzenie ram uprawnień prokuratora w postępo-

waniu administracyjnym (art. 134), to należałoby rozszerzyć zakres uprawnień administracyjnych organów nadzorczych. Można by tu rozważyć następujący wariant:

Wariant B (tekst proponowany)

Art. 112

§ 1. Nieważna jest decyzja, która.. (c. d. jak w wariantcie poprzednim).

§ 2. Organ nadzorczy lub naczelny są obowiązane stwierdzić nieważność takiej decyzji z urzędu lub na skutek skargi.

Art. 112a

§ 1. Organ nadzorczy lub naczelny z urzędu lub na skutek skargi unieważni decyzję, która

- 1) została wydana z oczywistym naruszeniem prawa materialnego,
- 2) narusza przepisy postępowania, jeśli to mogło niewątpliwie mieć wpływ na treść decyzji.

§ 2. Unieważnienie decyzji na niekorzyść strony może nastąpić tylko w ciągu roku od dnia, w którym decyzja stała się ostateczna.

Art. 112b

Od decyzji wydanej na podstawie artykułu 112 lub 112a służy stronie odwołanie.

Art. 114 (tekst proponowany)

Organ właściwy stosownie do art. 112 i 113 do uchylania decyzji wstrzyma wykonanie decyzji, gdy zachodzi prawdopodobieństwo, że jest ona dotknięta jedną z wad wymienionych w art. 112.

Uzasadnienie

Wykonanie decyzji, co do której zachodzi prawdopodobieństwo jej nieważności, jest zawsze szkodliwe dla interesu społecznego, a zatem należy w każdym przypadku wykonanie takiej decyzji wstrzymać.

Art. 115 § 2 i § 3 (tekst proponowany)

§ 2. Skreśla się.

§ 3. Osobom poszkodowanym służy prawo dochodzenia odszkodowania od Państwa na drodze sądowej.

Uzasadnienie

Uzasadnieniem proponowanych zmian jest to, że chodzi tu o kompetencje wyjątkowo i zasadniczej wagi, a zachodzi obawa zbyt szerokich, a zwłaszcza zbyt różniących się od siebie sposobów interpretowania tych kompetencji w poszczególnych województwach.

Konsekwencją proponowanej zmiany jest zmiana brzmienia § 3.

Art. 118 i art. 119 (propozycja). Art. 118 winien następować po art. 119.

Uzasadnienie

Zmiana kolejności tych artykułów jest uzasadniona tym, iż art. 118 jest rozwinięciem art. 119.

Art. 126 (tekst proponowany)

W art. 126 zdanie drugie winno rozpoczynać się od słów „Jeśli skarga jest uzasadniona”.

Uzasadnienie

Dotychczasowe sformułowanie „w załatwieniu skargi...” może być rozumiane w ten sposób, iż każda skarga musi powodować bądź wznowienie postępowania, bądź uchylenie decyzji z urzędu w drodze nadzoru.

Art. 128 § 4 (tekst proponowany)

W art. 128 § 4 należy skreślić końcowe słowa: „zgodnie z przepisami kodeksu o załatwianiu spraw”.

Uzasadnienie

Przepisy o skutkach zwłoki zawarte w art. 24 i nast. z uwagi na charakter „skarg” i „wniosków” nie mogą być tu stosowane.

Art. 134 (tekst proponowany)

§ 1. Prokuratorowi służy prawo wniesienia sprzeciwu od każdej decyzji ostatecznej w administracyjnym toku instancji, jeśli:

- 1) zachodzą określone w art. 104 przyczyny wznowienia postępowania,
- 2) zachodzą określone w kodeksie lub ustawach szczególnych przyczyny do uchylenia decyzji w drodze nadzoru.

§ 2. Sprzeciw wnosi prokurator do organu wyższego stopnia, a gdy przedmiotem sprzeciwu jest decyzja organu naczelnego — do tego organu.

§ 3. Jeśli organ, do którego wniesiono sprzeciw, uzna go za uzasadniony, winien zależnie od podstawy sprzeciwu bądź spowodować wznowienie postępowania bądź uchylić zaskarżoną decyzję w drodze nadzoru.

Uzasadnienie

Zmiana ma na celu:

- a) zharmonizowanie uprawnień prokuratora z merytorycznymi uprawnieniami organów administracyjnych,
- b) uniknięcie jeszcze jednego postępowania odrębnego w sprawie, która z reguły przeszła już 2 instancje i kontrolę organów nadzorczych,
- c) uzyskanie względnej stałości decyzji admin. Odpowiednikiem tej zmiany winno być oczywiście odpowiednio szerokie ujęcie uprawnień nadzorczych, co najmniej zaś rozszerzenie art. 112 § 1 pkt 1).

W tej redakcji wprowadzanie terminów ograniczających możliwość wniesienia sprzeciwu nie jest potrzebne. Terminy takie bowiem, tam gdzie są uzasadnione, wynikają już z art. 106 (jak również proponowanego art. 112a § 2).

Sformułowanie art. 134 projektu nasuwa bardzo poważne zastrzeżenia. Prawo sprzeciwu nie jest ograniczone w żadnym przypadku terminem, co przekreśla wszelką stałość decyzji. Sformułowanie pktu 3 może spowodować komplikacje. Zachodzi potrzeba prowadzenia jeszcze jednego postępowania — z udziałem stron i to we wszystkich wyliczonych w tym artykule przypadkach. Projekt nie określa organu, przed którym postępowanie to ma się toczyć (§ 2 i 4 oraz art. 137 wbrew pozorom nie wyjaśniają dostatecznie tej sprawy).

Jeśliby więc uznano za rzecz konieczną rozszerzenie uprawnień prokuratora w tym zakresie, art. 134 winien być przeredagowany. W tym przypadku mogłoby on mieć np. (w nawiązaniu do proponowanego wariantu B art. 112) taką treść:

§ 1. Prokuratorowi służy prawo sprzeciwu od każdej decyzji ostatecznej w administracyjnym toku instancji.

Podstawą sprzeciwu mogą być tylko zarzuty, że:

- 1) zachodzą określone w art. 104 podstawy do wznowienia postępowania,

2) zachodzą określone w kodeksie lub ustawach szczególnych podstawy do uchylenia decyzji w drodze nadzoru,

3) decyzja narusza przepisy prawa materialnego — albo narusza przepisy postępowania, jeśli to ostatnie mogło mieć niewątpliwie wpływ na treść decyzji.

§ Sprzeciw wnosi prokurator do organu wyższego stopnia, a gdy przedmiotem sprzeciwu jest decyzja organu naczelnego — do tego organu.

§ 3. Jeśli organ, do którego wniesiono sprzeciw, uzna go za uzasadniony, winien w ciągu najdalej 3 dni, zależnie od podstawy sprzeciwu, bądź spowodować wznowienie postępowania (§ 1 pkt 1 i 3) bądź uchylić zaskarżoną decyzję (§ 1 pkt 2).

Art. 135 (tekst proponowany)

Prokuratorowi służy prawo wniesienia do właściwego organu wniosku o zastosowanie artykułu 115.

Uzasadnienie

Łączenie — jak w projekcie — takiego wniosku ze skargą z art. 134 jest nieuzasadnione, gdyż istotą sprzeciwu jest wniosek o usunięcie decyzji naruszającej prawo. W tym zaś przypadku chodzi o decyzje legalne, które jednak z uwagi na groźbę dla życia lub zdrowia ludzkiego lub strat dla gospodarki narodowej winny być uchylone, jakkolwiek za odszkodowaniem (a więc coś w rodzaju wyłączenia praw).

Art. 139 (tekst proponowany)

Wprowadza się § 1: Koszty postępowania w zasadzie ponosi Skarb Państwa. Dotychczasowe unormowanie projektu zostaje utrzymane jako § 2.

Uzasadnienie

Uzupełnienie to ułatwia zrozumienie treści obecnego § 2.

Art. 140 (tekst proponowany)

§ 1. Bez zmian.

§ 2. Organ wydający decyzję może zaliczyć do kosztów postępowania także inne koszty bezpośrednio związane z rozstrzygnięciem sprawy, a w szczególności koszty sporządzania podań i wynagrodzenia pełnomocników stron oraz tłumaczy przysięgłych.

Uzasadnienie

Chodzi o wyraźne stwierdzenie, że wynagrodzenie przysługujące tłumaczowi może być zaliczone do kosztów postępowania.

Art. 141 (tekst proponowany)

Należy dodać: § 4 Wynagrodzenie świadkom i biegłym wypłaca się bezpośrednio po spełnieniu czynności, do której świadek lub biegły został powołany.

Uzasadnienie

Bezwzględne wypłacenie kosztów podróży, diet i przysługującego wynagrodzenia wymienionym uczestnikom postępowania niewątpliwie może wpłynąć na zmniejszenie ilości przypadków, w których zwłoka w załatwianiu sprawy jest spowodowana ich niestawiennictwem.

Art. 144 (tekst proponowany)

W razie stwierdzenia ubóstwa strony lub niemożności poniesienia przez

nią opłat, kosztów i należności związanych z tokiem postępowania, organ prowadzący postępowanie może ją w całości lub w części zwolnić od ponoszenia tych opłat, kosztów lub należności.

Uzasadnienie

Zmiana zmierza do wyraźnego określenia sytuacji, w której zapada decyzja, zwalniająca stronę od ponoszenia opłat, kosztów i należności.

Art. 145 (tekst proponowany)

Z dniem wejścia w życie kodeksu traci moc rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o postępowaniu administracyjnym (Dz. U. nr 36, poz. 34, zm. 1934 r., Dz. U. nr HO, poz. 976, 1938 r. Dz. U. nr 3, poz. 16).

Uzasadnienie

Ze względów techniki legislacyjnej należy wymienić nowele zmieniające rozporządzenie P. R. o postępowaniu administracyjnym.

Art. 145.

Po tym, artykule należy umieścić art. 145b:

Jeśli dotychczasowe przepisy szczególnie powoływały rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 22 marca 1928 r. o postępowaniu administracyjnym, to w miejsce tego rozporządzenia wchodzi odpowiednie przepisy kodeksu.

Uzasadnienie

Wobec uchylecia rozp. o p. a. powstaje luka w tych przypadkach, gdy przepis szczególny powoływał przepisy tego rozporządzenia. Tę lukę wypełnia proponowany artykuł.

Art. 146 (tekst proponowany)

Pozostają w mocy przepisy ustaw szczególnych i wydanych na ich podstawie rozporządzeń, o ile normują postępowanie administracyjne w sposób odmienny od kodeksu.

Uzasadnienie

Zmiana redakcyjna, mająca na celu usunięcie wątpliwości interpretacyjnych!

Art. 147 (tekst proponowany)

Kodeksu nie stosuje się do postępowania:

1. w państwowym arbitrażu gospodarczym,
2. karno-administracyjnego,
3. dyscyplinarnego,
4. przed polskimi placówkami dyplomatycznymi,

o ile przepisy normujące te postępowania nie stanowią inaczej.

Uzasadnienie

Nie należy kategorycznie wykluczać możliwości powoływania przepisów kodeksu w wymienionych wyżej postępowaniach.

Po art. 151 należy umieścić art. 151b

Wykonanie kodeksu porucza się Prezesowi Rady Ministrów.

Uzasadnienie

Umieszczenie tej klauzuli wykonalności ustawy jest konieczne z oczywistych względów.

WYDZIAŁ PRAWA UNIWERSYTETU MOSKIEWSKIEGO*

Uniwersytet Moskiewski im. Michała Wasiliewicza Łomonosowa jest jedną z najstarszych instytucji naukowych ZSRR. Odegrał on wybitną rolę w rozwoju rosyjskiej nauki i kultury. Uniwersytet Moskiewski został odznaczony Orderem Lenina i Orderem Czerwonego Sztandaru Pracy. Uniwersytet został założony w 1755 r. z inicjatywy i według projektu wielkiego uczonego rosyjskiego M. W. Łomonosowa.

Na świeżo założonym uniwersytecie utworzono trzy wydziały: filozoficzny, prawny i medyczny. Na wydziałach tych było 12 katedr. Odpowiadało to ówczesnemu stanowi wiedzy.

Przez trzy lata wszyscy studenci pobierali naukę na Wydziale Filozoficznym. Następnie, albo zostawali na tym wydziale, albo przechodzili na wydział prawny lub medyczny. Studia na tych wydziałach trwały dalsze cztery lata. Ogólny kurs nauczania uniwersyteckiego obejmował siedem lat.

Na Wydziale Prawa utworzono trzy katedry. Na katedrze jurysprudencki ogólnej studenci uczyli się ogólnego prawoznawstwa, prawa rzymskiego, powszechnej historii prawa. Utworzono specjalną katedrę dla studiowania „jurysprudencki rosyjskiej”. W trzeciej katedrze prowadzono studia nad prawem międzynarodowym i polityką.

Nauczanie nauk prawnych w Uniwersytecie Moskiewskim miało na celu zaszcześcić i rozwijać świadomość prawną panującej.

W okresie pierwszych 50 lat istnienia Uniwersytetu na Wydziale Prawa nauczano następujących przedmiotów: prawa rzymskiego, historii prawa rzymskiego, encyklopedii ogólnej, prawa naturalnego, powszechnego prawa pozytywnego, polityki, historii prawa rosyjskiego, filozofii, praktycznego ustawodawstwa rosyjskiego. Nadto, w pewnych okresach wykładano prawo wojaskowe i prawo morskie.

Było przyjęte, że wykłady publiczne na Uniwersytecie należy prowadzić albo w języku łacińskim, albo w rosyjskim. Wykłady na Wydziale Prawa przez wiele lat odbywały się w języku łacińskim. Dopiero z chwilą przyścia na Wydział profesorów rosyjskich S. J. Desnickiego, I. A. Tretiakowa, Z. A. Gorjuszkina i innych zaczęto łamać tradycje uniwersytetów zachodnioeuropejskich. Profesorowie rosyjscy zaczęli prowadzić zajęcia w języku ojczystym.

Zmiany w organizacji nauczania na Wydziale wprowadził statut uniwersytecki z 1804 r. Zgodnie z tym statutem Wydział Prawa został przekształcony na Oddział moralno-polityczny. Na oddziale tym wykładano następujące dyscypliny: ogólną encyklopedię prawa, prawo rzymskie według Schmalza, historię prawa rzymskiego według Bacha, logikę i psychologię według Snella; ekonomię polityczną według Schlezera, filozofię, obejmującą etykę i jej historię, filozofię praktyczną i historię filozofii, a także systemy filozoficzne Kanta, Fichtego, Schellinga, historię państw europejskich, prawo naturalne i prawo narodowe, prawo narodów dawnych i współczesnych, teorię ustaw cywilnych i karnych według L. A. Cwietajewa, prawo karne według Shtelzera, psychologię karną według Meistra, prawo prywatne rzymskie i inne, prawo prywatne cywilne, prawo o dochodach państwowych, prawo wekslowe, studium

* Artykuł z języka rosyjskiego przełożył Adam Łopatka.

praktyczne ustaw (sztuka ustawodawcza), prawo o rosyjskim ustroju sądów i procedurze sądowej.

Wedle nowego statutu uniwersyteckiego z 1835 r. zamiast oddziału moralno-politycznego ponownie utworzono wydział prawa, na którym pełny kurs nauczania trwał 4 lata. Nauczano wtedy następujących dyscyplin: encyklopedii lub ogólnego przeglądu systemu ustawodawstwa, rosyjskich ustaw państwowych, tj. ustaw zasadniczych, ustaw o majątkach i instytucjach państwowych, ustawodawstwa rzymskiego i jego historii, ustaw cywilnych ogólnych, specjalnych i terenowych, ustaw o urządzeniach miejskich i o organizacji kościoła prawosławnego, ustaw o powinnościach państwowych i finansowych, ustaw policyjnych i karnych, zasad prawoznawstwa ogólnonarodowego. Niebawem wprowadzono uzupełniająco: prawo rzymskie i jego historię, prawo naturalne, prawo międzynarodowe, ekonomię polityczną, prawo karne, prawo cywilne, rosyjską procedurę karną i cywilną, rosyjskie prawo państwowe, prawo policyjne i inne.

Należy podkreślić, że na Wydziale Prawa Uniwersytetu Moskiewskiego wykładano także prawo Królestwa Polskiego: prawo cywilne, ustrój sądów i procedurę cywilną, prawo kanoniczne, prawo administracyjne, ustawy karne i procedurę karną. Wykładano także przegląd historyczny ustaw Królestwa Polskiego.

W okresie tym nauczanie na Wydziale prowadzili w zasadzie profesorowie rosyjscy (L. A. Cwietajew, N. N. Sandunow, P. G. Redkin, W. N. Leszkow, K. D. Kawelin, S. N. Ornatski, N. N. Kryłow i inni).

Według statutów uniwersyteckich z 1863 r. i 1884 r. na Wydziale Prawa było 15 katedr. Były one rozdzielone pomiędzy profesorów zwyczajnych i nadzwyczajnych. Kierownictwo katedr przyznawano niekiedy także docentom, ale nie dłużej niż na 3 lata. Według tych statutów przygotowanie prawników miało kierunek więcej konkretny. Prawo rosyjskie rozpoczęto studiować wedle poszczególnych jego gałęzi.

Od 1900 r. do 1917 r. na Wydziale Prawa wykładano następujące przedmioty: prawo rzymskie, prawo cywilne i procedurę cywilną, prawo handlowe i procedurę handlową, prawo karne i procedurę karną, historię prawa rosyjskiego, prawo państwowe, prawo międzynarodowe, prawo policyjne, prawo finansowe, prawo kościelne, ekonomię polityczną i statystykę, encyklopedię prawa i historię filozofii prawa, medycynę sądową, rosyjską historię starożytną, starożytności rzymskie, najnowszą historię europejską, psychologię, sztukę przemawiania. Dla studentów prawosławnych było obowiązkowe studiowanie teologii.

Spośród wybitniejszych profesorów, którzy prowadzili działalność naukową i dydaktyczną na Wydziale Prawa Uniwersytetu Moskiewskiego w drugiej połowie XIX i w początkach XX w., należy wymienić: M. M. Kowalewskiego, J. S. Gambarowa; M. W. Duchowskiego, S. A. Murowcewa, W. A. Urnowa. A. I. Czuprowa, P. N. Mraczok-Drozdowskiego, W. M. Chwostowa, L. A. Komarowskiego, A. S. Aleksiejewa, W. A. Golcewa, K. P. Pobiedonoscewa, B. A. Cziczerina, G. F. Szerszeniewicza, J. N. Trubeckiego, Ozierowa, Nowgorodcewa, Poznyszewa.

Studenci Wydziału Prawa w zasadzie rekrutowali się z klas uprzywilejo-

wanych. Ilość studentów się zmieniała. Z reguły jednak na Wydziale Prawa Uniwersytetu Moskiewskiego liczba studentów była największa.

W 1917 r. zwyciężyła w Rosji Wielka Socjalistyczna Rewolucja Październikowa. Po raz pierwszy w historii ludzkości stworzono państwo socjalistyczne. Równocześnie z nim powstało i nowe prawo. Przed uczonymi-prawnikami stało wielkie zadanie — na miejsce starej, burżuazyjnej nauki prawa, dać naukę nową, marksistowsko-leninowską naukę prawa.

Wielką rolę w tym dziele miał do spełnienia Wydział Prawa Uniwersytetu Moskiewskiego. Wypełnienie tego zadania nie było łatwe. Trzeba było przede wszystkim wyposażyć Wydział w nowe kadry, zdolne prowadzić nauczanie z pozycji marksistowsko-leninowskich, zmienić profil uprawianych dyscyplin i zreorganizować kierowanie Wydziałem.

Od października 1917 r. do marca 1919 r. Wydział Prawa w istocie rzeczy nie uległ żadnym zmianom. Plan nauczania, programy, skład profesury nie uległy jakimkolwiek istotniejszym zmianom. Za podstawę nauczania jursypudencji po staremu przyjmowano dogmatykę prawa rzymskiego.

W 1919 r. w Uniwersytecie Moskiewskim utworzono Wydział Nauk Społecznych. Na miejsce Wydziału Prawa stworzono Oddział Polityczno-Prawniczy Wydziału Nauk Społecznych. Na czele Wydziału Nauk Społecznych stało prezydium w składzie 3 profesorów i 2 przedstawiciele studentów.

Na Oddziale wykładano następujące dyscypliny: historię prawa i państwa, ewolucję myśli politycznej i prawnej, prawo publiczne Republiki Radzieckiej, prawo socjalne, socjologię kryminalną i politykę kryminalną, prawo robotnicze i politykę socjalną, historię stosunków międzynarodowych i prawo międzynarodowe, higienę socjalną i sanitaria.

W 1921 r. Oddział Polityczno-Prawny przekształcono na Oddział Prawny. Uściślono plany nauczania. Studenci Oddziału studiowali nie tylko dyscypliny ogólne wspólne dla całego wydziału, jak filozofia, ekonomia polityczna, historia i inne, ale i specjalne dyscypliny prawnicze, jak ogólna teoria państwa i prawa, prawo prywatne, karne, gospodarcze, pracy, prawo państwowe, proces cywilny i inne. Studia trwały 3 lata. W okresie tym student musiał zdać 40—50 egzaminów i zaliczeń i odbyć praktykę produkcyjną, która po raz pierwszy została zorganizowana w 1922 r. Studenci, którzy wykonali plan nauczania, zdawali egzaminy przed Państwową Komisją Egzaminacyjną z trzech dyscyplin: ekonomii politycznej, materializmu historycznego i jednej szczegółowej dyscypliny prawniczej.

W 1925 r. na miejsce Oddziału Prawnego stworzono Wydział Prawa Radzieckiego, składający się z 4 oddziałów: sądowego, gospodarczo-prawnego, państwowo-administracyjnego (później budownictwa radzieckiego) i międzynarodowego.

Zorganizowanie Wydziału Prawa Radzieckiego stworzyło korzystne warunki tak dla rozwoju radzieckiej nauki prawa, jak i dla przygotowania młodych specjalistów prawników. Zaczęły się ukazywać pierwsze radzieckie podręczniki w zakresie różnych dyscyplin radzieckiej nauki prawa. Wzmogła się walka przeciwko burżuazyjnej nauce prawa. Okres nauczania na Wydziale podniesiono do 4 lat. Usunięto wieloprzedmiotowość. Na każdym roku wykładano 6—7 dyscyplin. Zamiast egzaminów państwowych wprowadzono obronę pracy dyplomowej.

W 1931 r. Wydział Prawa Radzieckiego Uniwersytetu Moskiewskiego został zreorganizowany. Na jego miejsce stworzono dwa samodzielne instytuty: Moskiewski Instytut Prawa Radzieckiego Ludowego Komisariatu Sprawiedliwości ZSRR i Moskiewski Instytut Budownictwa Radzieckiego przy Wszechzwiązkowym Centralnym Komitecie Wykonawczym. W marcu 1942 r. w trudnych warunkach Wielkiej Wojny Narodowej przywrócono Wydział Prawa Uniwersytetu Moskiewskiego. Przed Wydziałem tym stało zadanie przygotowania prawników o szerokim profilu, wyposażonych w nawyki pracy naukowo-badawczej w dziedzinie prawa, którzy mogliby być wykorzystani w odpowiednich organach aparatu państwowego w charakterze pracowników sądowych, prokuratury, notariatu, arbitrażu, radców prawnych i adwokatów.

Plan nauczania został ukształtowany w taki sposób, aby osoby, które ukończą Uniwersytet, były nie tylko wysoko kwalifikowanymi prawnikami, ale i ludźmi wszechstronnie wykształconymi. Na IV i V roku studenci mogli się specjalizować w zakresie jednego z 4 cykli: państwowo-prawnego, międzynarodowo-prawnego, karno-prawnego i cywilnoprawnego. Na latach 3, 4 i 5 studenci mieli obowiązek odbyć praktykę produkcyjną. Na koniec okresu nauczania studenci, oprócz przygotowania i obrony pracy dyplomowej, zdawali egzamin państwowy z trzech dyscyplin.

Istotnym momentem w rozwoju Wydziału Prawa Uniwersytetu Moskiewskiego było włączenie doń w 1954 r. Moskiewskiego Instytutu Prawniczego. Pociągnęło to za sobą zwiększenie liczby studentów i liczby katedr. Uzupełnione zostały także kadry naukowe Wydziału.

W okresie władzy radzieckiej na Wydziale Prawa, Uniwersytetu Moskiewskiego pracowało wielu wielkich uczonych-prawników, jak np. akademik A. J. Wyszyński, członek korespondent AN ZSRR A. N. Trajnin, zasłużeni działacze nauki M. N. Gernet, N. N. Polański, A. A. Pionkowski, W. N. Durdieniewski, profesorowie D. I. Kurski, I. B. Nowicki, S. W. Juszkow, P. I. Stuczka, M. M. Agarkow, W. I. Sierbrowski, A. J. Paszerstnik i inni.

*

Ostatni plan nauczania dla Wydziału Prawa Uniwersytetu Moskiewskiego został zatwierdzony przez Ministra Szkolnictwa Wyższego ZSRR 21 VII 1955 r. Plan ten zniósł cykle i na ich miejsce wprowadził kursy specjalne i seminaria specjalne na starszych latach wedle wyboru studentów, wprowadził też niektóre zmiany co do kolejności i objętości wykładanych dyscyplin, wprowadził praktykę produkcyjną i egzaminy państwowe.

Obecnie kolektyw profesorów i wykładowców Wydziału, zgodnie z ustawą uchwaloną na drugiej sesji Rady Najwyższej ZSRR V kadencji z 24 XII 1958 r. o umocnieniu więzi szkoły z życiem i o dalszym rozwoju systemu szkolnictwa narodowego, opracowuje nowy plan nauczania. Plan ten przewiduje przedłużenie praktyki produkcyjnej studentów do 1 roku i zwiększenie samodzielności w pracy samych studentów¹.

¹ Kierunki, w jakich pójdzie reorganizacja studiów prawniczych w ZSRR, przedstawia wyczerpująco A. F. Szabanow, zast. kierownika Zarządu Głównego Uniwersytetów, Wyższych Szkół Ekonomicznych i Prawniczych Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego ZSRR w artykule pt. *Wysszeje juridiczeskoje obrazowanije — na urownien nowych zadacz*, „Sowiet. Gosud. i Prawo” 1958, nr 11, s. 27–36. Niniejszy artykuł przedstawia stan na 1 I 1959 r. (uwaga tłumacza).

Obecnie na Wydziale istnieje 12 następujących katedr: teorii państwa i prawa (kierownik — dr nauk prawnych prof. A. I. Denisow), historii państwa i prawa (kierownik — dr nauk prawnych prof. S. F. Keczekjan), prawa państwowego i budownictwa radzieckiego (kierownik — prof. S. S. Krawczuk), prawa administracyjnego i finansowego (kierownik — dr nauk prawnych, prof. I. I. Jewtichijew), prawa międzynarodowego (kierownik — dr nauk prawnych prof. F. I. Kożewnikow), prawa karnego (kierownik — dr nauk prawnych prof. W. D. Mieńszagin), procesu karnego (kierownik — dr nauk prawnych A. S. Kariew), prawa cywilnego (kierownik — członek korespondent AN ZSRR prof. P. J. Orłowski), procesu cywilnego (kierownik — dr nauk prawnych prof. A. F. Klejnman), prawa agrarnego i kołchozowego (kierownik — dr nauk prawnych prof. N. D. Kazancew), prawa pracy (kierownik — dr nauk prawnych prof. N. G. Aleksandrow), kryminalistyki (kierownik — członek korespondent AN ZSRR prof. S. A. Gołunski).

Oprócz wliczonych wyżej kierowników katedr na Wydziale pracuje szereg znanych, wysoko kwalifikowanych specjalistów-prawników: członek korespondent AN ZSRR, dr nauk prawnych prof. P. S. Romaszkin, doktorzy nauk prawnych profesorowie M. W. Kożewnikow, N. D. Durmanow, I. P. Pawłow, P. N. Gałanza, K. A. Sofronienko i inni.

W skład ciała nauczającego Wydziału wchodzi wielu młodych pracowników nauki — kandydatów nauk prawnych, docentów (ponad 50) i starszych wykładowców (12). Na Wydziale nie ma ani jednego wykładowcy bez stopnia naukowego.

Dziesięciu pracowników naukowych pracuje w Gabinetce Państwa i Prawa Państw Zagranicznych i w Biurze Naukowo-Kodyfikacyjnym Wydziału.

Uczni z Wydziału Prawa Uniwersytetu Moskiewskiego prowadzą nie tylko pracę pedagogiczną. Piszą podręczniki, programy i pomoce naukowe z zakresu poszczególnych dyscyplin prawniczych, biorą aktywny udział w opracowywaniu problemów naukowych ważnych dla radzieckiej nauki prawa. Tylko na przestrzeni ostatnich lat ogłosili oni wiele podręczników, monografii i innych prac.

Wydział w trybie aspirantury przygotowuje także kadry pracowników naukowo-pedagogicznych. Istnieją studia aspiranckie stacjonarne, tj. z oderwaniem od produkcji, i zaoczne, tj. bez odrywania od produkcji. Na aspiranturę stacjonarną przyjmuje się osoby, które nie ukończyły jeszcze 35 lat, na zaoczną — osoby, które nie ukończyły jeszcze 45 lat życia. Na aspiranturę przyjmuje się osoby, które ukończyły wyższe studia prawnicze, przynajmniej przez 2 lata od ukończenia studiów pracowały zawodowo zgodnie z obieraną specjalizacją i wykazały zdolności do pracy naukowej.

Okres studiów aspiranckich stacjonarnych został ustalony na 3 lata, zaocznych na 4 lata. W tym okresie aspirant ma obowiązek zdać 4 egzaminy kandydackie: z materializmu dialektycznego i historycznego, z teorii państwa i prawa, egzamin z dyscypliny specjalnej i egzamin z języka obcego. Nadto aspirant ma obowiązek zdać kolokwia i przedstawić referaty na piśmie (przed zdaniem egzaminu z dyscypliny specjalnej).

Aspiranci zaoczeni corocznie uzyskują urlop uzupełniający płatny na okres 30 dni kalendarzowych.

Kierują pracą aspirantów i ponoszą za nią odpowiedzialność: dziekan wydziału, kierownik katedry i kierownik naukowy.

Aspirant ponosi odpowiedzialność za wykonanie planu naukowego i za jakość swej pracy naukowej. Temat pracy aspiranta może być częścią składową planowanego problemu naukowego, który opracowuje katedra.

Aspirant zdaje sprawę ze swojej pracy na posiedzeniu katedry i podlega corocznie atestacji, której dokonuje Rada Naukowa Wydziału. Aspirant, który nie wykazuje zdolności do prowadzenia pracy naukowej i nie realizuje swego indywidualnego planu naukowego, podlega skreśleniu z listy aspirantów.

Pod koniec okresu aspirantury aspirant zdaje sprawozdanie z wykonanej pracy naukowej na posiedzeniu Rady Naukowej Wydziału. Jeżeli ocena Rady jest pozytywna, aspirant otrzymuje zaświadczenie o ukończeniu aspirantury. Aspirant może przystąpić do obrony pracy kandydackiej, jeżeli podstawowe rezultaty jego badań zostały opublikowane.

Tryb kierowania do pracy osób, które ukończyły aspiranturę stacjonarną jest ustalony przez Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego ZSRR.

Osoby, które zostały skierowane na aspiranturę z republik związkowych, po upływie aspirantury mają obowiązek wrócić do instytucji, które ich skierowały.

Na przestrzeni ostatnich 8 lat Wydział Prawa Uniwersytetu Moskiewskiego wykształcił w trybie aspirantury ponad 100 kandydatów nauk prawnych.

Na czele Wydziału Prawa stoi dziekan, którego mianuje Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego ZSRR. Najbliższymi jego pomocnikami są prodziekani; prodziekan dla spraw pracy naukowej i prodziekan dla spraw nauczania. Prodziekanów mianuje rektor Uniwersytetu.

Ważnym organem Wydziału jest jego Rada Naukowa. Obecnie Rada Naukowa Wydziału Prawa składa się z: kierowników katedr, czołowych profesorów, 2 przedstawicieli praktyki (zastępca przewodniczącego Sądu Najwyższego RSFR i zastępca prokuratora generalnego ZSRR), docenta-prodziekana i przedstawiciela organizacji partyjnej na Wydziale. Skład Rady Naukowej zatwierdza Minister Szkolnictwa Wyższego ZSRR na wniosek rektora Uniwersytetu. Rada Naukowa pracuje według planu, który sama uchwała z reguły na okresy półroczne.

Rada Naukowa rozpatruje różne zagadnienia należące do kompetencji Wydziału. Przede wszystkim dyskutuje zagadnienia nauczania i pracy naukowo-badawczej, wysłuchuje sprawozdań kierowników katedr i poszczególnych wykładawców z ich pracy, dyskutuje nad poszczególnymi badaniami naukowymi i problemami naukowymi.

Na posiedzeniach Rady odbywa się obrona dysertacji na stopień naukowy kandydata nauk prawnych i doktora nauk prawnych.

Jednym z ważnych odcinków pracy Rady Naukowej jest przeprowadzanie konkursów na obsadę stanowisk pracowników nauki. Konkursy przeprowadza się katedrami raz na 5 lat zgodnie z planem, ustalonym przez Radę.

Rada rozpatruje wnioski i podejmuje decyzje o nadaniu tytułu docenta, a także rozpatruje wnioski o nadanie tytułu naukowego profesora,

Decyzje w sprawach nadania stopni naukowych, obsady stanowisk w drodze konkursu, nadawania tytułów naukowych podejmowane są przez Radą w głosowaniu tajnym.

Nauczanie studentów na Wydziale Prawa Uniwersytetu Moskiewskiego odbywa się zarówno z oderwaniem od produkcji (oddział dzienny), jak i bez odrywania od produkcji (oddział wieczorowy). Okres nauczania na oddziale dziennym wynosi 5 lat, na wieczorowym 6 lat. Obecnie na oddziale dziennym studiuje 1200 studentów, na wieczorowym 600 studentów. Oczekuje się, że w najbliższym czasie wzrośnie liczba studentów na oddziale wieczorowym.

Wydział Prawa przygotowuje wysoko kwalifikowanych pracowników do pracy w organach sądowych i prokuratorsko-śledczych, w adwokaturze, w notariacie, w arbitrażu, a także do pracy w aparacie organów władzy państwowej i organów zarządzających.

Przyjmowanie studentów na I rok studiów odbywa się na podstawie „Reguł przyjmowania do wyższych instytucji naukowych ZSRR”, wydawanych przez Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego corocznie. Przy przyjmowaniu studentów na Wydział bierze się pod uwagę możliwości ich zatrudnienia po studiach. Dlatego przy zapisie na studia daje się preferencje osobom, które mają staż pracy lub też zostały zdemobilizowane z Armii Czerwonej i Floty. Osoby te, po zdaniu egzaminów wstępnych na ogólnych zasadach, przyjmuje się w pierwszej kolejności (poza konkursem).

Na oddział dzienny przyjmuje się obywateli ZSRR obu płci w wieku do lat 35, którzy ukończyli szkołę średnią i zdali egzaminy konkursowe. Na oddział wieczorowy przyjmuje się obywateli ZSRR obu płci bez ograniczenia wieku, którzy mają średnie wykształcenie, którzy pozytywnie zdali egzaminy wstępne i którzy pracują w różnych dziedzinach gospodarki i kultury narodowej, a także w organach zarządzania państwowego, w organach partyjnych, w organach związków zawodowych, w organach komsomolskich oraz w organizacjach i instytucjach spółdzielczych.

Spśród osób ubiegających się o przyjęcie na oddział wieczorowy, pierwszeństwo przyjęcia mają te osoby, których charakter pracy odpowiada specjalizacji prawniczej.

W ostatnich trzech latach osoby ubiegające się o przyjęcie na Wydział Prawa Uniwersytetu Moskiewskiego były poddane egzaminowi wstępnemu z następujących przedmiotów: literatura i język rosyjski (egzamin ustny i pisemny), historia ZSRR (egzamin ustny) i język obcy (egzamin Ustny). Wymagania na egzaminach wstępnych są określone w programach, ustalonych przez Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego i zgodnych z programami szkoły średniej. Wynik egzaminu wstępnego wyraża się oddzielnie dla każdego przedmiotu w następujących ocenach: bardzo dobrze, dobrze, dostatecznie i niedostatecznie. Osoba, która otrzymała ocenę niedostateczną na jednym z egzaminów (ustnym lub pisemnym), nie jest dopuszczana do dalszych egzaminów. Ponowne zdawanie egzaminów przez osoby, które uzyskały wynik niedostateczny jest niedopuszczalne. Niedopuszczalne jest również powtarzanie egzaminów, mające na celu podwyższenie stopnia.

Wnioski o przyjęcie na Wydział przyjmuje się od 20 czerwca do 31 lipca. Egzaminy wstępne odbywają się od 1 do 20 sierpnia. Przyjęcia dokonuje się od 21 do 25 sierpnia.

Dla przyjmowania studentów na Wydziale powołuje się Komisję dla Doboru Kandydatów, na Uniwersytecie zaś powołuje się Komisję Przyjęć.

Zapis studentów na Uniwersytet Moskiewski, w tym także na Wydział

Prawa, odbywa się na mocy decyzji rektora Uniwersytetu, która ma podstawę w decyzji Komisji Przyjęć i w wynikach badania lekarskiego.

Studenci spoza Moskwy mają zabezpieczone mieszkania w domach studenckich.

Stypendium na I roku wynosi 290 rb. miesięcznie. Na wyższych latach wysokość stypendium odpowiednio się zwiększa aż do sumy 400 rb. miesięcznie. Wysokość stypendium dla studentów, którzy zdali wszystkie egzaminy w sesji egzaminacyjnej na bardzo dobrze, podwyższa się o 25%. Stypendia przyznaje dwa razy do roku Komisja Stypendialna, składająca się z przedstawicieli administracji Wydziału i przedstawicieli studenckich organizacji społecznych. Komisja kieruje się wynikami sesji egzaminacyjnych. 22 studentów Wydziału otrzymuje stypendia imienne: imienia Stalina — 14, imienia Kalinina — 2, imienia Czernyszewskiego — 1, imienia Kurskiego — 5. Stypendia imienne otrzymują studenci najlepsi z najlepszych — ci, którzy uczą się tylko na bardzo dobrze, pracują w kole naukowym, biorą czynny udział w pracy społecznej.

Na każdy rok nauczania, zgodnie z planem nauczania rocznym i •semestralnym, sporządza się plan pracy. Plan ten wstępnie jest dyskutowany na posiedzeniu Rady Naukowej Wydziału i następnie jest zatwierdzany ostatecznie przez Dziekana Wydziału. W planie pracy ustalane są terminy sesji egzaminacyjnych, wakacje studentów, terminy oddania prac kursowych i terminy praktyki produkcyjnej.

W okresie studiów na Wydziale student jest obowiązany, oprócz dyscyplin społeczno-ekonomicznych (ekonomia polityczna, historia KPZR, materializm dialektyczny i historyczny), jednego z języków obcych i języka łaćnińskiego, studiować następujące dyscypliny prawnicze: teorię państwa i prawa, historię doktryn politycznych, historię państwa i prawa krajów zagranicznych, historię państwa i prawa ZSRR, prawo rzymskie, prawo państwowe ZSRR, radzieckie prawo administracyjne, radzieckie prawo finansowe, organizację sądu i prokuratury w ZSRR, radzieckie prawo cywilne, radziecki proces cywilny, radzieckie prawo karne, radziecki proces karny, nadzór prokuratorski w ZSRR, kryminalistykę, fotografię sądową, technikę kryminalistyczną, prawo kołchozowe, radzieckie prawo agrarne, radzieckie prawo pracy, prawo międzynarodowe, prawo państwowe państw demokracji ludowej, prawo państwowe państw burżuazyjnych, medycynę sądową, psychiatrę sądową, statystykę sądową, zasady rachunku buchalteryjnego i ekspertyzy sądowo-buchalteryjnej. Na pierwszych dwóch latach studenci odbywają zajęcia z wychowania fizycznego i przygotowania sportowego.

Oprócz dyscyplin obowiązkowych są też wykłady kursowe fakultatywne z takich przedmiotów, jak np. ustrój państwowy Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, ustrój państwowy Indii, historia stosunków międzynarodowych, prawo agrarne państw demokracji ludowej, prawo cywilne i handlowe państw zagranicznych i inne. Na wykłady fakultatywne mogą uczęszczać i zdawać z nich egzaminy studenci któregośkolwiek roku studiów.

Na pierwszych trzech latach istnieje jednolity dla wszystkich studentów plan studiów. Od 7 semestru, oprócz dyscyplin wspólnych dla wszystkich, są do wyboru dyscypliny specjalne — trzy specjalistyczne wykłady i trzy specjalistyczne seminaria. Tematyka tych wykładów i seminariów jest corocznie ustalana przez katedry. Katedry opracowują dla wszystkich wykładów specja-

listycznych i seminariów specjalistycznych programy i wskazówki metodyczne oraz spisy literatury zalecanej. Wykaz wykładów i seminariów specjalistycznych oraz ich programy ustala Rada Naukowa Wydziału.

Dyscypliny do wyboru mają na celu dać pogłębioną wiedzę studentom w zakresie tych gałęzi nauki, jakie będą im niezbędne w ich przyszłej pracy praktycznej i zawodowej w zakresie wybranej specjalności.

Podstawową formą nauczania na Wydziale są wykłady, zajęcia seminaryjne, wykłady specjalistyczne i seminaria specjalistyczne na temat poszczególnych zagadnień, praktyki studenckie w instytucjach i organach państwowych, samodzielna praca nad źródłami, studenckie koła naukowe, pracujące przy katedrach, zaliczenia i egzaminy.

Udział studentów w zajęciach jest obowiązkowy. Na roku II i III studenci mają tygodniowo 1 dzień wolny na pracę własną, na wyższych latach mają 2 takie dni, zaś w 10 semestrze student samodzielnie, pod kierownictwem wyznaczonego przez kierownika katedry pracownika nauki, pisze pracę dyplomową i w ciągu maja przygotowuje się do zdawania egzaminu państwowego.

Rok szkolny zaczyna się 1 września i kończy się 30 czerwca. Dzieli się on na dwa semestry: zimowy i letni. Na końcu każdego semestru odbywa się sesja egzaminacyjna. Przed dopuszczeniem do egzaminów studenci mają obowiązek uzyskać zaliczenia z tych przedmiotów, z których są prowadzone zajęcia seminaryjne i praktyczne.

W sesji egzaminacyjnej student zdaje nie więcej aniżeli 6 zaliczeń i 5 egzaminów. Na pierwszych czterech latach corocznie student obowiązany jest napisać i obronić w katedrze pracę kursową na wybrany przez siebie temat.

Na Wydziale pracuje 18 studenckich kół naukowych, należących do studenckiego towarzystwa naukowego. Na czele tego towarzystwa stoi Rada Studenckiego Towarzystwa Naukowego.

Praca studentów w kołach naukowych sprzyja podnoszeniu się ich kwalifikacji, podniesieniu poziomu wiedzy, wdraża do samodzielnej pracy naukowej, wzbudza zainteresowanie dla badań naukowych. Studenckie koła naukowe istnieją przy katedrach. Kierownictwo naukowe pracą kół sprawują profesorem, wyznaczeni przez katedry. Studenci członkowie kół naukowych samodzielnie przygotowują referaty naukowe, nad którymi przeprowadza się dyskusje na posiedzeniach kół i studenckich konferencji naukowych.

Nauczanie na Wydziale Prawa kończy się przygotowaniem i obroną w katedrze pracy dyplomowej oraz zdaniem w ciągu czerwca trzech egzaminów państwowych, a mianowicie z historii KPZR, z teorii państwa i prawa (do wyboru), z prawa państwowego i administracyjnego lub prawa i procesu cywilnego, lub prawa i procesu karnego.

Osoby, które ukończyły Wydział Prawa, otrzymują od Komisji Państwowej dla kierowania młodych specjalistów do pracy praktycznej skierowanie do pracy w organach sądowych, prokuratorskich, w organach władzy i zarządu państwowego, w adwokaturze, w notariacie, w arbitrażu i w organizacjach gospodarczych. Żaden student, który ukończył Wydział Prawa nie pozostaje bez pracy.

Wszyscy studenci oddziału wieczorowego pracują w przedsiębiorstwach, w organach partyjnych i radzieckich, w organach sądu i prokuratury i w innych organizacjach i instytucjach. Na 390 studentów pierwszych trzech lat

105 osób pracuje w organach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, 99 osób pracuje w organach sądu i prokuratury, 30 w organach partyjnych i radzieckich, 66 osób pracuje w różnych instytucjach gospodarczych i kulturalnych itd.

Plan nauczania na oddziale wieczorowym pod względem doboru wykładanych dyscyplin, pod względem ich rozdziału na poszczególne lata i semestry jest zbliżony do planu na oddziale dziennym. Jednakże ilość godzin przeznaczonych na wykłady kursowe i zajęcia seminaryjne jest 40–60% niższa aniżeli na oddziale dziennym. Stąd też główny nacisk na oddziale wieczorowym położony jest na samodzielne studia studenta.

Studenci oddziału wieczorowego odbywają praktykę produkcyjną w 9 semestrze i praktykę przeddyplomową w 11 semestrze. Praktykę odbywają w organach sądu i prokuratury oraz w innych organach państwowych w miejscu ich zamieszkania. Od praktyki produkcyjnej zwolnieni są studenci, którzy pracują jako sędziowie ludowi, jako członkowie i konsultanci sądów obwodowych, krajowych i najwyższych, jako adwokaci, jako notariusze i ich pomocnicy, jako prokuratorzy i ich pomocnicy, jako śledczy, jako arbitrowie i ich pomocnicy, jako radcy prawni oraz jako pracownicy na niektórych innych stanowiskach. Zwolnienie od praktyki produkcyjnej otrzymują także studenci, którzy zajmowali nie dalej niż przed 5 laty stanowiska, dające prawo do zwolnienia od praktyki.

Po przejściu praktyki produkcyjnej studenci powinni zdać zaliczenia w terminach ustalonych przez Wydział. Kontrolę nad praktykami sprawują wyznaczeni w tym celu wykładowcy Wydziału. Oni też udzielają zaliczeń z oceną.

Do egzaminów państwowych dopuszczeni są tylko ci studenci, którzy w pełni wykonali plan nauczania i uzyskali zaliczenia praktyki produkcyjnej.

Zajęcia na oddziale wieczorowym prowadzą profesorowie i docenci Wydziału. Zajęcia na tym oddziale przeprowadza się w terminach dogodnych dla studentów. Odbywają się one 2–3 razy tygodniowo i nie więcej niż 4 godziny dziennie. Udział w zajęciach na oddziale wieczorowym jest także obowiązkowy.

Wydział Prawa dysponuje wszystkimi niezbędnymi środkami dla przygotowania wysoko kwalifikowanych specjalistów w trybie nauczania wieczorowego. A mianowicie, dysponuje gabinetami naukowymi w zakresie wszystkich ważniejszych dyscyplin prawnych, dobrze wyposażonym laboratorium kryminalistycznym, biurem naukowo-kodyfikacyjnym, biblioteką naukową. Studenci oddziału wieczorowego mogą korzystać z usług tych gabinetów i biblioteki na równi ze studentami oddziału dziennego.

P. T. *Wasilenkow*

Docent Wydziału Prawa Uniwersytetu Moskiewskiego

WYDZIAŁ PRAWA UNIwersYTETU HARWARDZKIEGO *

Wydział Prawa (*Law School*) Uniwersytetu Harvardzkiego w Cambridge pod Bostonem w stanie Massachusetts jest najstarszą uniwersytecką szkołą prawa w Stanach Zjednoczonych. Uniwersytet Harvardzki założono w roku

* Prelekcja wygłoszona na zebraniu Wydziału Prawa UAM w dniu 25 września 1958 r. Wszystkie dane faktyczne tyczą się stanu na dzień 15 września 1958 r. (początek roku akademickiego), chyba że zaznaczono inaczej.

1636, ale Wydział Prawa powstał w blisko dwa wieki później, mianowicie w 1817 r. Nie była to pierwsza szkoła dla prawników w Stanach, ale, jak zaznaczono, pierwszy uniwersytecki wydział prawa. *Communis opinio* w Stanach Zjednoczonych uważa Wydział harwardzki za najlepszy spośród wydziałów i szkół prawniczych wszystkich 49 stanów. Tę palmę pierwszeństwa dźierży Harvard tym samym i w skali szerszej, bo całej półkuli zachodniej. Można się także zastanawiać, czy Wydział harwardzki nie jest dzisiaj najlepszy wśród wszystkich wydziałów prawa nauczających po angielsku. Przypuszczenie to wolno sformułować dlatego, że znakomite angielskie wydziały prawa w Cambridge i Oxford mają program nauczania, który jako przestarzały, w małym tylko stopniu odpowiada potrzebom współczesnym.

To co Wydział Prawa Uniwersytetu Harwardzkiego czyni w zakresie nauczania i nauki prawa, uważać można za reprezentatywne w stosunku do innych wydziałów prawa na dużych i dobrych uniwersytetach amerykańskich. Mamy tu na myśli uczelnie tego rzędu co Yale University, Columbia University, University of Michigan, University of California. W Stanach Zjednoczonych funkcjonuje od 160 do 170 wydziałów prawa i pozauniwersyteckich szkół prawniczych. Informacja o Harwardzie jest bez znaczenia dla znakomitej większości tych 160 czy 170 ośrodków nauczania prawa, skoro poza małą ich częścią odbiegają one daleko od uczelni harwardzkiej zarówno pod względem poziomu nauczania czy poziomu naukowego wykładowców, jak wyposażenia materialnego i gotowości do podjęcia dużych prac badawczych.

DZIEKAN I ADMINISTRACJA WYDZIAŁU

Na czele Wydziału stoi dziekan, wybierany przez radę wydziału na czas nieoznaczony. Ta ostatnia okoliczność powoduje, że kierownictwo Wydziału spoczywa w tych samych rękach przez szereg lat. Profesor wybrany na to stanowisko przestaje być dziekanem wskutek śmierci, zrezygnowania z dziekanatu albo przejścia na emeryturę.

Pozycja dziekana jest silna, a kompetencje szerokie. Wprawdzie w wielu sprawach dziekan zasięga opinii fakultetu lub musi mieć jego zgodę, to jednak faktycznie Wydziałem rządzi nie rada, lecz dziekan. W stosunkach z kierownictwem Uniwersytetu (tj. z prezydentem i radą powierników) dziekan ma znaczną swobodę działania dlatego, że Wydział ma odrębną osobowość prawną, a poważna część jego dochodów pochodzi ze źródeł niezależnych od Uniwersytetu i jego prezydenta. Jest rzeczą nie do pomyślenia, ażeby prezydent Uniwersytetu powołał kogoś na stanowisko profesora prawa wbrew zdaniu dziekana.

Dziekan ma do pomocy dwóch prodziekanów, z których jeden ma tytuł Vice-Dean, drugi zaś Associate Dean. Do tego ostatniego należy nadzór nad badaniami naukowymi i rozwojem nauczania. Obaj prodziekani są wybierani także spośród profesorów. Przede wszystkim jednak pomocnikami dziekana, ważnymi w jego pracy codziennej, są sekretarz Wydziału (będący jednocześnie odpowiedzialny za przyjmowanie nowych studentów) oraz czterej urzędnicy mający tytuł zastępców dziekana (Assistant Deans). Sekretarz i owi zastępcy mają ukończone studia prawnicze i niejednokrotnie przyszli na swe obecne stanowiska administracyjne na Wydziale z adwokatury czy prawni-

czych posad rządowych. Personel administracyjny Wydziału można podzielić na personel fachowy oraz personel wykonujący funkcje ściśle kancelaryjne. Otóż, w skład pierwszej grupy (razem z sekretarzem Wydziału i zastępcami dziekana) wchodzi aż 21 osób. Tak duża ilość kompetentnych urzędników tłumaczy się tym, że obok zadań administracyjnych wykonywanych przez każdy europejski wydział prawa, do Wydziału harwardzkiego należy zarządzanie dormitoriami studenckimi (6 budynków), publikacja „Harvard Law School Bulletin” (dwumiesięcznik informacyjny) i książek z dziedziny prawa podatkowego (World Tax Series), administracja funduszem Wydziału i związanym z nim biurem dla spraw wychowanków Wydziału oraz sprawy zatrudniania (Placement Office).

Każdy rok ma swojego przewodniczącego. Wraz z dziekanem, pierwszym prodziekanem (Vice-Dean) i sekretarzem tworzą oni radę administracyjną (Administrative Board), do której należy całość spraw studenckich. Studiami typu doktoranckiego, tj. studiami na wyższe naukowe stopnie prawnicze kieruje osobny komitet (Committee on Graduate Studies). Studia poświęcone prawu międzynarodowemu, prawu zagranicznemu i prawu porównawczemu — aczkolwiek wchodzi w skład studiów regularnych, doktoranckich i specjalnych — tworzą, jako całość, jeden program pod nazwą International Legal Studies z własnym dyrektorem i sekretarzem. Ten ostatni działa jednocześnie jako doradca cudzoziemców będących studentami.

Harwardzki Wydział Prawa ma własną bibliotekę i jest ona dalszą agendą administracyjną podlegającą bezpośrednio dziekanowi. Personel fachowy biblioteki liczy 11 osób.

Wydział ma własny ośrodek opieki lekarskiej, mimo że jednocześnie istnieje taki ośrodek w skali ogólnouniwersyteckiej.

W związku ze sprawami administracyjnymi warto wspomnieć o źródłach dochodu Wydziału Prawa. Uniwersytet Harwardzki jest uczelnią prywatną i w przeciwieństwie do uniwersytetów stanowych nie korzysta z żadnej pomocy finansowej ze strony władz stanowych. Utrzymuje się tedy Uniwersytet z własnego majątku, ale w wielu przypadkach cele, na które wolno wydatkować odnośne dochody, są z góry ograniczone przez ofiarodawców, testatorów czy fundatorów (np. na utrzymanie określonej katedry, na prowadzenie pewnych badań etc.). Dlatego Uniwersytet Harwardzki, mimo że jest najbogatszy spośród uniwersytetów amerykańskich, stale musi zabiegać o uzupełnienie swych dochodów. Z pomocą przychodzą tutaj fundacje, np. Fundacja Forda finansuje częściowo budowę nowego gmachu przeznaczonego wyłącznie dla wspomnianych wyżej International Legal Studies. Urządza się akcje zbiórkowe w całym kraju, np. akcja organizowana przez prezydenta Uniwersytetu w roku akad. 1957/58 celem uzyskania ponad 80 milionów dolarów na rozmaite inwestycje i na podniesienie niektórych uposażeń. Jeśli idzie o zwracanie się o dotacje do społeczeństwa, to Wydział Prawa jest do pewnego stopnia uprzywilejowany, ponieważ prawnicy należą w Stanach Zjednoczonych do kategorii bardzo dobrze zarabiających. Stąd ważnym zadaniem administracji Wydziału jest utrzymywanie kontaktu z wychowankami i uzyskiwanie od nich regularnych ofiar pieniężnych na różne potrzeby w zakresie nauki i nauczania.

WYKŁADOWCY

Własny personel naukowy Wydziału Prawa Uniwersytetu Harvardzkiego liczy 71 osób. Personel ten rozbić można na następujące kategorie:

Profesorowie emerytowani	7
Profesorowie	38
Zastępcy profesorów	5
Wykładowcy	7
Asystenci (Teaching Fellows)	5
Pracownicy prowadzący wyłącznie badania naukowe (Research Staff)	9
	71

Do tej liczby dochodzą jeszcze:

Profesorowie z innych uniwersytetów zaproszeni do prowadzenia wykładów w ciągu jednego roku akad. (Visiting Professors)	4
Profesorowie lub wykładowcy z innych wydziałów Harvardu	1

Do powyższej statystyki włączyliśmy profesorów emerytowanych, ponieważ nie tracą oni kontaktu z Wydziałem Prawa (chyba że sami tego chcą). Zachowują oni swe gabinety na Wydziale oraz wszystkie inne ułatwienia techniczne (np. pomoc sekretarek) i przywileje w zakresie korzystania z biblioteki. Są oni dostępni dla studentów i ci ostatni korzystają z konsultacji u profesorów emerytowanych. Wśród emerytowanych profesorów prawa Uniwersytetu Harvardzkiego znajdują się uczeni znani na całym świecie, jak filozof prawa Roscoe Pound czy internacjonalista Manley O. Hudson, których obecność na Wydziale — mimo podeszłego wieku pierwszego i ciężkiego stanu zdrowia drugiego — jest zjawiskiem, które Wydziałowi wychodzi na dobre.

Uniwersytety amerykańskie nie znają podziału profesorów na zwyczajnych i nadzwyczajnych, a zatem brak jest tego rozróżnienia także w Harvardzie. Również trudno mówić o istnieniu w Stanach katedr uniwersyteckich w znaczeniu jednostek administracyjnych dysponujących określoną ilością etatów i zakładem naukowym. Raczej należałoby mówić o profesurach, z których niektóre jako tzw. endowed professorships (czy endowed chairs) wysuwają się na pierwsze miejsce w stosunku do reszty profesur. Są to profesury noszące zazwyczaj nazwisko fundatora i opłacane z osobnego kapitału, który należy do uniwersytetu, ale którego nie wolno używać na inny cel. Dlatego uposażenie profesora mającego taką katedrę, może być niekiedy lepsze od innych. Uniwersytet zawsze zwraca uwagę na to, ażeby omawiana tu kategoria katedr była w rękach profesorów wybitnych, potrafiących godnie kontynuować tradycje świetnych nieraz poprzedników. Niektóre spośród katedr ufundowanych mają z góry oznaczoną specjalność (np. Bemis Professor of International Law, Carter Professor of General Jurisprudence), większość jednak jest po prostu profesurami prawa i tak rzecz się przedstawia w przypadku wszystkich pozostałych profesur (tj. tych, które nie są endowed). Z bardzo nielicznymi wyjątkami każdy profesor wykłada dwa przedmioty. Są one nieraz od siebie odległe; występują np. takie pary, jak jurysprudencja i zobowiązania, prawo międzynarodowe i prawo karne, prawo międzynaro-

dowe prywatne i prawna regulacja energii atomowej. Profesorowie na harwardzkim Wydziale Prawa nie mają asystentów, ale każdy z nich dysponuje co roku z budżetu Wydziału sumą kilkusetdolarową na opłacenie kwerend czy innych prac tego typu. Każdy profesor ma natomiast sekretarkę, zatrudnioną na etacie Wydziału i pozostającą do jego wyłącznej dyspozycji. Roczne uposażenie profesorów waha się w granicach od 12 do 20 tysięcy dolarów. Jest ono mniejsze na innych amerykańskich wydziałach prawa. W stosunku do profesorów na pozostałych wydziałach Uniwersytetu Harwardzkiego uposażenie prawników też jest najwyższe, gdyż zawsze może powstać obawa, iż Uniwersytet straci dobrego profesora na rzecz adwokatury czy innych posad prawniczych, gdzie zarobki są o wiele wyższe niż w przypadku najlepiej nawet opłacanej profesury. Od kandydatów na stanowiska profesorskie nie wymaga się, ażeby posiadali wyższy stopień naukowy niż stopień Bachelor of Laws, będący pierwszym stopniem prawniczym. Czynniki decydującymi są dotychczasowy dorobek naukowy i pedagogiczny — znaczna większość profesorów prawa w Harwardzie rozpoczęła karierę naukową na innych uczelniach.

Pozycja zastępców profesorów różni się od profesorów uposażeniem i nominacją ograniczoną pod względem czasowym (z reguły nie więcej jak 5 lat).

Co się tyczy wykładowców oraz osób należących do Research Staff, to indywidualnie zawarte umowy określają warunki ich pracy.

Jak już wspomniano, asystentów nie przydziela się poszczególnym profesorom. Asystenci nie mają także żadnej specjalizacji. Prowadzą oni zajęcia grup studenckich na I roku. Przedmiotem tych zajęć są praktyczne problemy związane z wszystkimi przedmiotami wykładanymi na I roku. Asystenci powoływani są na jeden rok akademicki i tego samego asystenta nie zatrudnia się dłużej niż jeden rok. Teoretycznie nic nie stoi na przeszkodzie temu, ażeby po pewnym czasie były asystent powrócił na Wydział w charakterze wykładowcy czy zastępcy profesora, ale są to wypadki bardzo rzadkie.

Wreszcie, ważnym elementem ciała nauczającego są Visiting Professors. Przyjeżdżając z innych uniwersytetów amerykańskich albo uniwersytetów zagranicznych (w praktyce wyłącznie anglosaskich) wnoszą oni często na Wydział nowe poglądy na nauczanie i sprawy naukowe. Dla Harwardu są oni także źródłem odświeżania personelu profesorskiego. Niektórzy z dzisiejszych profesorów harwardzkich nawiązali kontakt z Wydziałem jako Visiting Professors i już pozostali tam na stałe.

STUDENCI

1. Studia na pierwszy stopień prawniczy

Uniwersytecki Wydział Prawa w Stanach Zjednoczonych ma rangę Graduate School, tzn. na pierwszy rok studiów przyjmuje się osoby, które ukończyły już studia wyższe w College'u, uniwersytecie czy na politechnice i uyskały pierwszy stopień naukowy: Bachelor of Arts albo Bachelor of Science. Stopnie te są odpowiednikami naszego magisterium z nauk humanistycznych albo ścisłych. Owe studia wstępne trwają cztery lata i szereg osób na tym kończy swą edukację uniwersytecką. Ale w przypadku pewnych zawodów czy specjalizacji dalsze studia są konieczne i tak rzecz się ma z pra-

wem. W takim systemie studiów student I roku prawa jest już obeznany z terenem akademickim, nieobce są mu wymagania i rygory uniwersyteckie i w sumie jest lepiej przygotowany do studiów prawniczych niż jego kolega europejski. Ten pogląd należy sformułować nawet uświadamiając sobie fakt, że poziom studiów w wielu College'ach czy uniwersytetach amerykańskich nie jest najwyższy, a z kolei Europa ma świetne szkoły średnie. Na harwardzkim Wydziale Prawa studiują jedynie prymusi College'ów czy uniwersytetów i dlatego Harvard zawsze miał i ma wyborowy element studencki. W roku akademickim 1957/58 studenci Wydziału Prawa reprezentowali ogółem 287 College'ów i uniwersytetów 'amerykańskich i zagranicznych, ale przeważająca ich część była wychowankami uczelni tak doskonałych, jak Harvard College, Yale, Princeton, Cornell, Dartmouth, Columbia, Pensylwania, Amherst, California, Georgetown, Brown, Michigan, Illinois, Northwestern, New York czy Stanford. Już to samo przyczynia się do dobrego poziomu umysłowego ogółu studentów.

Studia prawnicze pomyślnie odbyte kończą się uzyskaniem stopnia Bachelor of Laws (KL. B.).

Ilość słuchaczy na Wydziale waha się w granicach półtora tysiąca. Dokładne liczby na rok akademicki 1957/58 są następujące (stan wg zapisów):

I rok	503
II rok	506
III rok	460
Studia na wyższe stopnie prawnicze	78
Studia specjalne	26
Inne	4
Razem	1577

Studia prawnicze są kosztowne. Na Wydziale harwardzkim czesne akademickie wynosi 1000 dolarów rocznie, a pamiętać trzeba, że przez poprzednie cztery lata trzeba było także ponosić koszt nauki, niekiedy w identycznej wysokości (czesne roczne w Harvard College wynosiło w ubiegłym roku akademickim także 1000 dolarów). Nie mówiąc o utrzymaniu, dochodzą jeszcze koszty przymusowego ubezpieczenia zdrowotnego oraz zakup podręczników, a ceny tych ostatnich są bardzo wysokie. Zważywszy, że niewielu studentów korzysta z pomocy stypendialnej, strona finansowa studiów prawniczych w Harvardzie już jest czynnikiem eliminującym niektórych chętnych.

Ale fakt, że za studia trzeba dużo płacić, bynajmniej nie oznacza, jakoby Wydział harwardzki miał mało kandydatów na studia. Z liczb wyżej podanych wynika, iż I rok studiów liczy około pół tysiąca słuchaczy. Tymczasem o przyjęcie na I rok według danych z lat ostatnich ubiega się zwykle około 1700 kandydatów. A zatem trzeba odrzucić mniej więcej 1200 osób. O każdym kandydacie Wydział Prawa stara się zebrać jak najdokładniejsze informacje. Decyzja o przyjęciu należy do specjalnego Komitetu Wydziału (Admissions Committee), który kieruje się głównie, ale nie wyłącznie, dwoma kryteriami: 1. wynikami uzyskanymi dotąd przez kandydata, w szczególności w College'u. 2. wynikiem egzaminu wstępnego.

Jeśli chodzi o pierwsze kryterium, tj. wyniki uzyskane w nauce przed przyjęciem na Wydział, to kandydatów dzieli się na szereg kategorii według

wyników i poczynając od kategorii najwyższej zapełnia się wolne miejsca. Wydział obserwuje bardzo starannie, jakie oceny na prawie otrzymują wychowankowie poszczególnych College'ów. Stąd Wydział ma własny pogląd na kwestię, czy bardzo dobre, dobre lub dostateczne wyniki uzyskane w College's odpowiadają bardzo dobremu, dobremu czy dostatecznemu poziomowi danego absolwenta na prawie. Dlatego Wydział nie przyjmuje bezkrytycznie ocen figurujących na świadectwie ze szkoły średniej czy na dyplomie z College'u, lecz bada, co warte są te oceny w świetle dotychczasowego doświadczenia Wydziału z wychowankami odnośnych szkół i uczelni. Różnice dotyczące poziomu nauczania i wymagań między College'ami amerykańskimi są znaczne i bardzo dobre stopnie wyniesione ze słabego College'u mogą niekiedy oznaczać, że przygotowanie danego absolwenta jest po prostu trochę lepsze niż dostateczne. Tak więc harwardzki Wydział Prawa, a ściślej mówiąc komitet przyjęć, orientuje się dobrze, jakie oceny w którym College'u są minimum pozwalającym w ogóle rozpatrywać wniosek o przyjęcie.

Bardzo dobre wyniki uzyskane w College'u w połączeniu z wystarczającym wynikiem na egzaminie wstępnym pozwalają na przyjęcie na Wydział. I odwrotnie: minimum w zakresie College'u połączone z bardzo dobrą oceną na egzaminie wstępnym też daje szansę na przyjęcie. W pierwszej kolejności przyjmuje się jednak tych kandydatów, którzy chlubnie wychodzą z obu prób.

Spośród wszystkich wydziałów i szkół prawa w Stanach Zjednoczonych około 50 wymaga, ażeby kandydaci na studia złożyli egzamin wstępny. Egzamin ten odbywa się cztery razy do roku w ośrodkach egzaminacyjnych istniejących w liczbie stu kilkudziesięciu przy różnych uniwersytetach i College'ach. Egzaminu dla swych kandydatów nie urządza żaden wydział prawa, aczkolwiek ośrodki egzaminacyjne pracują oczywiście w ścisłym kontakcie z wydziałami (ustalanie tematów, kryteria oceny). Przy egzaminie nie korzysta z uprzywilejowania żaden kierunek studiów — jest rzeczą obojętną, czy kandydat studiował nauki społeczne, nauki przyrodnicze, czy też przychodzi z politechniki. Nie jest też możliwe żadne specjalne przygotowanie do egzaminu, gdyż nie jest to egzamin z określonego przedmiotu czy działu wiedzy, lecz egzamin, w którym bada się inteligencję, zdolność do szybkiego i poprawnego rozumowania oraz umiejętność natychmiastowego orientowania się co do istoty danego problemu. Kandydat na egzaminie musi rozwiązać testy logiczne, kilka bardzo prostych casusów (podane są zasady prawne i kandydat musi wskazać, która z nich reguluje dany casus; żadna wiedza prawnicza nie jest do tego potrzebna), wreszcie kilka zadań językowych, polegających na znalezieniu błędów stylistycznych i gramatycznych w podanym tekście. Punktuje się tylko trafne odpowiedzi i suma punktów daje wynik egzaminu. Ośrodek egzaminacyjny przesyła ten wynik do wydziału prawa wskazanego przez kandydata (można wskazać ilość nieograniczoną, gdyż nie ma przeszkód o jednoczesne ubieganie się o przyjęcie w kilku uniwersytetach).

Mając świadectwa szkolne i dyplomy kandydata oraz wynik egzaminu wstępnego, komitet przyjęć bada wnioski. Jest to praca żmudna, gdyż wykonywana jest starannie. Porównuje się dany wniosek z wszystkimi innymi podaniami. Stara się uzyskać o kandydacie opinię od pedagogów i profesorów, pod których kierunkiem kandydat się kształcił. Taka opinia wyjaśni niejedno i doskonale uzupełni wykaz stopni. Taka opinia jest łatwo sprawdzalna przez

Wydział Prawa w toku studiów już prawniczych odbywanych przez opiniowanego. Dlatego opiniodawcy z poprzednich szkół kandydata pilnąją tego, ażeby pisać jedynie rzeczy ścisłe, nic zaś nie robić grzecznościowo czy z przyjaźni.

W ten sposób dobrani studenci muszą być zespołem wysokiej klasy. Obserwacja ich zachowania się podczas studiów oraz rzut oka na rezultaty egzaminacyjne potwierdzają w pełni ten wniosek. Student prawa w Harvardzie uczy się prawa od godziny 9 rano do północy, nieraz nawet dłużej. Przerwy na odpoczynek w ciągu dnia są krótkie. Wielu studentów uczy się także w niedzielę. Z rozrywek korzystają tyle, ile właśnie potrzeba do normalnego życia. Próżniactwo nie istnieje. Ilekroć spotyka się studentów prawa w restauracji uniwersyteckiej, jest rzeczą niemal pewną, że ich rozmowa będzie się obracać dookoła jakiejś kwestii prawnej, że będą dyskutować jakiś ciekawy wyrok itp. Jest w tym pewna przesada i Europejczycy śmieją się niekiedy z tego, ale ta przesada daje w efekcie doskonale przygotowanych adeptów prawa.

Stosunek harwardzkiego studenta prawa do studiów jest bardzo poważny. Stosunek ten jest zresztą amerykański: każda rzecz musi być zrobiona dobrze. To, że studenci prawa pracują tam tak dużo i wydajnie, ma oczywiście swój aspekt praktyczny. Na amerykańskim wydziale prawa student uczy się zawodu, podczas gdy jego kolega europejski zdobywa jedynie ogólną kulturę prawniczą. Absolwent prawa w Stanach składa z reguły egzamin adwokacki (Bar examinations) zaraz po wyjściu z uniwersytetu i od razu może być zatrudniony w firmie adwokackiej czy urzędzie jako prawnik. Wielkie kancelarie adwokackie w Nowym Jorku zatrudniają niemal wyłącznie wychowanków Harvardu i jeszcze dwóch czy trzech innych wydziałów. Werbowanie pracowników odbywa się wielokrotnie już podczas ostatniego roku studiów i pracodawcy przy wyborze kierują się w znacznej mierze wynikami osiągniętymi przez danego studenta. Tak więc pomyślne studia w Harvardzie decydują często o pomyślnym starcie w karierze zawodowej. co stwarza silny bodziec do rzetelnej pracy na uniwersytecie.

Solidny stosunek do studiów świadczy o dojrzałości życiowej słuchaczy harwardzkich, przynajmniej jeśli chodzi o kwestię, jak pracować. Ta dojrzałość jest wynikiem nie tylko tego, że studenci prawa w Harvardzie mają za sobą już 4 lata studiów uniwersyteckich czy quasi-universyteckich. Są oni także starsi wiekiem od swych kolegów w Europie, mają często służbę wojskową poza sobą i nie mogą traktować studiów jako jedynie początku czegoś, co w późniejszej pracy zarobkowej będzie się jeszcze uzupełniać i kontynuować.

2. Studia na wyższe stopnie prawnicze

Skoro mowa o studentach, powiedzieć trzeba także słów kilka o osobach odbywających studia celem uzyskania wyższych stopni prawniczych. Mówiąc językiem dostosowanym do zwyczajów europejskich — są to jak gdyby doktoranci i habilitanci. Mamy tu na myśli prawników ubiegających się o stopień Master of Laws (LL. M.) i stopień Doctor of Juridical Science (S. J. D.). Pierwszy z nich odpowiada mniej więcej naszemu doktoratowi, drugi — habilitacji. Z wszystkimi względami należnymi ich dotychczasowemu dorob-

kowi naukowemu lub doświadczeniu zawodowemu, a niekiedy także wiekowi, traktuje się kandydatów na wyższe stopnie prawnicze jako specjalnej rangi studentów (graduate students), podlegających przepisom akademickim.

Ażeby być przyjętym na studia na stopień Master of Laws, kandydat powinien odpowiadać wymogom stawianym przy przyjęciu na I rok. Ponadto musi mieć poza sobą co najmniej 6 lat studiów uniwersyteckich, posiadać pierwszy stopień prawniczy oraz podczas studiowania prawa wykazać się dobrymi wynikami (proficiency).

Co się tyczy stopnia Doctor of Juridical Science, to kandydat musi mieć za sobą także 6 lat studiów uniwersyteckich, uzyskać pierwszy stopień prawniczy z wysoką lokatą (with high rank) oraz powinien 1. albo uzyskać stopień Master of Laws z wysoką lokatą w Harvardzie, 2. albo też wykazać z reguły poprzez prace publikowane specjalne uzdolnienie do badań w dziedzinie prawa. Od absolwentów uniwersytetów innych niż anglosaskie wymaga się spełnienia warunku ad 1.

PROGRAM NAUCZANIA

1. Studia na pierwszy stopień prawniczy

Studia prawnicze trwają w uniwersytetach amerykańskich trzy lata i kończą się, jak wspomniano, uzyskaniem stopnia Bachelor of Laws (LL. B.). Z tego względu, że jest to najniższy stopień naukowy prawniczy można go porównać z naszym magisterium. Ale Amerykanie podkreślają, że aby uzyskać LL. B., trzeba mieć już jeden stopień naukowy (patrz wyżej), czyli w sumie studia kończące się absolutorium z prawa trwają 7 lat: 4 lata w College'u i 3 lata na wydziale prawa.

Na program nauczania prawa wpływa bez wątpienia fakt, że studia humanistyczne czy w zakresie nauk ścisłych poprzedzają studia prawnicze i że na skutek tego student I roku prawa ma już czy powinien mieć pewną ogólną kulturę umysłową. W takiej sytuacji na wydziale prawa kładzie się nacisk na przedmioty, które mają bezpośrednie znaczenie w przyszłej pracy prawnika praktyka.

Studia na I roku obejmują następujące przedmioty: 1. przedstawicielstwo (agency), 2. postępowanie cywilne, 3. umowy (część naszych zobowiązań, contracts), 4. prawo karne, 5. prawo rzeczowe, cz. I oraz 6. prawo o deliktach (torts). Ponadto studenci I roku biorą udział w ćwiczeniach praktycznych prowadzonych przez asystentów w małych grupach, nie większych niż kilkanaście osób. Na ćwiczeniach tych, które każdy student odbywa raz w tygodniu, przerabia się wybrane zagadnienia ze wszystkich wykładów I roku. Średnio w semestrze student ma 17 godzin zajęć tygodniowo.

Studia na II roku obejmują: 1. rachunkowość (semestr zimowy), 2. prawo administracyjne (semestr letni), 3. prawo handlowe, 4. prawo konstytucyjne, 5. prawo o spółkach, cz. I, 6. prawo podatkowe, 7. prawo dotyczące się powiernictwa (trusts). Jako ósmy przedmiot studenci II roku obowiązani są wziąć jeden z następujących wykładów wygłaszanych podczas semestru zimowego: historia prawa amerykańskiego, prawo Europy kontynentalnej, wykład porównawczy prawa radzieckiego i amerykańskiego, filozofia prawa, zagadnienia ustawodawstwa, prawo ONZ oraz wykład zatytułowany Legal Process, będący teoretyczno-prawnym omówieniem zasadniczych instytucji i zjawisk zachodzą-

cych w amerykańskim systemie prawnym, przy czym omówienie to nie ma charakteru abstrakcyjnego, lecz opiera się na konkretnych przykładach. Zamiast prawa handlowego (które w danym przypadku przesuwa się na III rok) student II roku może słuchać prawa pracy albo wykładu poświęconego prawnym aspektom międzynarodowych transakcji handlowych (ten ostatni jest nowym wykładem, wprowadzonym od roku akad. 1958/59; tytuł wykładu jest szerszy — *The Law of International Transactions and Relations*, ale jego treść odpowiada przyjętemu tu przekładowi polskiemu). W I semestrze student ma 14 godzin zajęć tygodniowo, w II semestrze o jedną godzinę mniej.

W przeciwieństwie do I i II roku, student III roku dobiera sam sobie wykłady i seminaria. Co do ilości godzin muszą one wynosić nie mniej jak 24 godziny w obu semestrach, tj. po 12 godzin tygodniowo w każdym semestrze. Student ma tu do wyboru następujące wykłady: rządowa regulacja handlu i przemysłu (*government regulation of business*), prawo o dowodach, prawo międzystanowe, prawo pracy (doświadczenie wskazuje, że te cztery przedmioty mają najwięcej chętnych), dalej: prawo morskie, prawo antykartelowe, prawo Europy kontynentalnej, umowy zbiorowe, wykład porównawczy prawa radzieckiego i amerykańskiego, prawo autorskie i nieuczciwa konkurencja, prawo o spółkach (cz. II), prawo upadłościowe (*creditors' rights*), prawo rodzinne (cz. I i II), zaawansowany kurs procedury cywilnej (*equitable remedies*), prawo o sądach federalnych, prawo ubezpieczeniowe, prawo międzynarodowe, międzynarodowa ochrona inwestycji zagranicznych, prawne aspekty międzynarodowych transakcji handlowych (patrz II r.), zagadnienia prawne związane z uprawianiem handlu i przemysłu za granicą, zagadnienia związane z prawnym porządkiem światowym, prawo rzeczowe (cz. II), transakcje w dziedzinie obrotu ziemią, niesłuszne wzbogacenie (*restitution*), prawo akcyjne (*securities regulation*), prawo dotyczące się rządów stanowych i samorządu, prawo podatkowe (część zaawansowana), adwokat w postępowaniu sądowym (*problems of trial practice*) oraz prawo ONZ.

Dokonując wyboru wykładów student musi pamiętać, że dwie godziny w tygodniu powinien on zarezerwować na seminarium, na którym pisze pracę seminaryjną (*paper*), chyba że uzyska zezwolenie na pisanie pracy poza seminarium lub w ramach wykładu. Do dyspozycji słuchaczy harwardzkich stoją 42 seminaria. Przyjęcie pracy seminaryjnej jest warunkiem uzyskania dyplomu. Praca seminaryjna pod względem treści i formy powinna być tak napisana, ażeby nadawała się do opublikowania w czasopiśmie prawniczym.

2. *Studia na wyższe stopnie prawnicze*

Niezależnie od tego, który z wyższych stopni wchodzi w rachubę (*Master of Laws* albo *Doctor of Juridical Science*), osoba ubiegająca się o jeden z nich musi odbyć roczne studia. Program studiów ustala się indywidualnie z profesorem-przewodniczącym *Committee on Graduate Studies* i komitet zatwierdza ten program. Minimum godzinowe wynosi 8 godzin tygodniowo przez dwa semestry dla kandydatów na LL. M., 4 godziny tygodniowo dla kandydatów na S. J. D. Jeśli godziny te obejmują wykłady, wówczas kandydat składa normalny egzamin razem ze studentami poszczególnych lat. Trzeba bowiem zaznaczyć, że harwardzki Wydział Prawa nie dysponuje jakimiś specjalnymi wykładami dla doktorantów, a jedynym wyjątkiem od tej zasady

jest wykład wprowadzający cudzoziemców w prawo amerykańskie. Tak samo rzecz się ma z seminariami, ale tam selekcja, dokonuje się samorzutnie i w praktyce niektóre seminaria obsadzone są wyłącznie przez kandydatów na wyższe stopnie. Jeśli ci ostatni są członkami seminarium, to znowu — aby je zaliczyć — muszą napisać regularną pracę seminaryjną. Nie trudno się domyślić, że czas doktoranta harwardzkiego podzielony jest zarówno między wykłady i seminaria.

Przy studiach na stopień Master of Laws nie kładzie się nacisku na rozprawę. Trzeba przedstawić taką, ale rozmiarami często nie różni się ona od większej pracy seminaryjnej (50—100 stron maszynopisu). Chodzi o to, ażeby kandydat pomyślnie wywiązał się ze wszystkich rygorów i ocena uzyskana za rozprawę jest traktowana na równi z każdą inną oceną, egzaminacyjną czy za pozostałe prace seminaryjne. Jeśli tego rodzaju studia roczne wypadły pomyślnie, wówczas uzyskuje się omawiany stopień. Jeśli natomiast wyniki były złe albo kandydat na czas nie spełnił wszystkich wymogów, wówczas nie ma możliwości, ażeby studia tego typu przedłużyć, odbywać ponownie w Harwardzie czy zaliczyć na innej uczelni.

Przy studiach na stopień Doctor of Juridical Science regularne egzaminy z przedmiotów wykładowych czy pisanie prac seminaryjnych zajmują mniej czasu, skoro kandydat na ten stopień ma godzin obowiązkowych o połowę mniej niż prawnik zabiegający o LL. M. Gdy ma się już za sobą egzaminy normalne i prace seminaryjne odbyte z wynikami pomyślnymi, wówczas następuje egzamin ustny przed komisją z jednego albo kilku przedmiotów (z reguły dwóch). Jeżeli kandydat i to stadium szczęśliwie przebędzie, może on przedstawić dysertację, przy czym powinno to nastąpić nie prędzej jak 6 miesięcy po egzaminie ustnym i nie później jak 5 lat po nim. Dysertacja powinna być doniosłym wkładem do piśmiennictwa przedmiotu i musi być napisana w postaci nadającej się do druku. Przyjęcie dysertacji przez Wydział Prawa jest podstawą do nadania stopnia Doctor of Juridical Science.

Z informacji powyższych wynika, że starania o jeden z wyższych stopni prawniczych pociągają za sobą odbycie jednorocznych studiów na Wydziale. Tych studiów nie da się łączyć z żadną pracą zawodową. W szczególności Wydział harwardzki nie pozwala, ażeby jego własni pracownicy odbywali takie studia, a jednocześnie wykonywali swój zawód. Kandydat na stopień musi płacić pełne czesne i regularnie uczestniczyć w wyznaczonych mu zajęciach. Okoliczności te tłumaczą, dlaczego bardzo mały odsetek prawników amerykańskich, wśród nich profesorowie prawa, posiada jeden z wyższych stopni naukowych.

METODA NAUCZANIA

W Harwardzie prawa naucza się przy pomocy metody kazuistycznej (case method). Metody tej zaczął używać w 1870 r. ówczesny dziekan Wydziału profesor Christopher C. Langdell. Co do znaczenia tej innowacji dla ośrodków poza Harwardem, oddajmy głos kompetentnemu obserwatorowi z Uniwersytetu Oksfordzkiego: „Harwardzki Wydział Prawa prawdopodobnie wniósł najbardziej pomysłowy i wybitny wkład do edukacji amerykańskiej w minionych osiemdziesięciu latach. Prawie wszystkie szkoły prawa w Stanach Zjednoczonych przyjęły jego metodę, wpłynęła ona także głęboko na nauczanie prawa

w każdym kraju należącym do świata mówiącego po angielsku" (z przemówienia wygłoszonego 12 czerwca 1957 r. przez profesora Arthura L. Goodharta).

Metoda kazuistyczna ma wielu interpretatorów i liczne są odcienie, w jakich jest ona stosowana. Nie miejsce tu na dokładniejsze rozważania dotyczące tej metody. Mówiąc najogólniej, „polega ona na łącznym badaniu zagadnień przez wykładowcę i słuchaczy w przeciwieństwie do metody obliczonej przede wszystkim na przekazywanie wiadomości słuchaczom przez wykładowcę” (Lon L. Fuller, profesor jurysprudencji w Harvardzie). Metoda kazuistyczna eliminuje wykład w formie monologu profesora. Na każdą godzinę wykładu wyznacza się studentom materiał, który powinni oni przeczytać, zrozumieć i przyswoić sobie. Profesor zakłada, że student zna daną partię materiału, toteż na samym wykładzie profesor nie powtarza wiadomości podręcznikowych, nie streszcza przepisów ustawy czy uzasadnienia wyroku. Wszystko to jest w książkach, które student musi mieć ze sobą także podczas wykładu. Na wykładzie profesor objaśnia tylko trudniejsze i ważniejsze fragmenty. Zadaje pytania słuchaczom, sprawdzając, czy rozumieją oni przerabiane zagadnienie. Z kolei studenci kierują pytania do profesora lub dorzucają swoje komentarze *ex re* wypowiedzi wykładowcy czy kolegów. Dyskutując szereg wyroków, profesor i studenci starają się sformułować normy prawne wynikające z tych orzeczeń, i na odwrót: mając przepisy, próbują rozstrzygnąć prawdziwy albo fikcyjny stan faktyczny podany przez wykładowcę. Technika prowadzenia wykładu tą metodą jest następująca. Wszystkie miejsca na salach wykładowych są numerowane i przed rozpoczęciem zajęć sekretariat wydziału przydziela je poszczególnym studentom. Na katedrze każdej sali leżą plany sali i przy numerze miejsca podane jest nazwisko słuchacza. Rzut oka na plan i spojrzenie na dane miejsce wystarczają do przekonania się, czy student jest obecny. Stąd profesorowie mogą kierować swe pytania do konkretnych osób. Dyscypliny studiów nie ma żadnej i student jeśli chce, może w ogóle na zajęcia nie uczęszczać. Faktem jednak jest, że z tej swobody nikt nie korzysta i tylko choroba czy wyjazd z ważnych przyczyn do innej miejscowości powodują, że ktoś opuszcza wykład czy seminarium. Podobne poczucie obowiązku obserwować można także wśród kandydatów odbywających studia na wyższe stopnie naukowe.

Podstawą uczenia się jest zbiór kazuów (casebook) dla każdego przedmiotu. Jeśli wykładowca wprowadza tekst, którego w zbiorze nie ma, wówczas powielarnia Wydziału natychmiast go odbija i rozdziela wśród studentów. Dawniej zbiory kazuów zawierały wyłącznie wybrane wyroki sądów odwoławczych. Dzisiaj wyroki nadal są najważniejszym składnikiem książki, ale wobec wzrostu jednolitego ustawodawstwa i kodyfikacji, do casebook dołącza się (często w formie osobnego druku) teksty ustaw, a sam casebook mieści w sobie inne niż wyroki materiały źródłowe oraz komentarze i objaśnienia wydawcy.

Metoda kazuistyczna w znacznej części decyduje o tym, że studenci prawa w Stanach Zjednoczonych muszą pracować tak wydatnie, jak u nas studenci medycyny czy politechniki. Na każdą godzinę zajęć trzeba być bardzo dobrze przygotowanym. Inaczej nie potrafi się odpowiedzieć na zadane pytanie, samemu postawić kwestię lub sugerować rozwiązanie diskutowanego zagadnienia. Metoda kazuistyczna sprawia, że wielokrotnie tylko część tematu była przedmiotem dyskusji i wyjaśnień, a o reszcie nawet nie wspomniano, bo już

zabrakło czasu i na następnej godzinie trzeba posuwać się dalej. Student dla tego własną pracę musi łączyć z tym, co otrzymuje od wykładowców. Bez własnej pracy jego udział w zajęciach jest bezcelowy. Ale jednocześnie nawet największa praca własna, indywidualna, nie zapewni mu dostatecznego przygotowania do egzaminów. Chodząc bowiem regularnie na zajęcia, nauczy się on poprawnie myśleć o zagadnieniach prawniczych i będzie potrafił rozwiązywać te zagadnienia. Tego ostatniego żąda się od studenta na egzaminie, nie zaś recytacji pamięciowo opanowanego materiału.

Metoda kazuistyczna decyduje także o tym, że na harwardzkim Wydziale Prawa nie ma ani wykładu, ani ćwiczeń w czystej formie. Zajęcia z profesorem są połączeniem jednego z drugim. Co do ćwiczeń sensu stricto, to wyżej wspomniano już o pracy grup na I roku. Na latach wyższych pracy grupowej nie ma i poza udziałem w seminarium na trzecim roku student bierze udział jedynie w opisanym wyżej typie zajęć. Stąd Wydział nie potrzebuje asystentów w tej ilości, co np. na naszych uniwersytetach. Duża jest za to liczba profesorów, gdyż wszystkie wykłady obowiązkowe i niektóre z zalecanych odbywają się w dwóch albo trzech sekcjach prowadzonych przez różnych profesorów. Chodzi bowiem o to, ażeby każdy student mógł być obecny na danym zajęciu, tych ostatnich zaś nie prowadzi się w zespołach większych niż 150–170 osób (każdy rok ma około 500 studentów).

Egzaminy są pisemne. W zależności od przedmiotu, egzamin trwa od 2 godzin 15 minut do 4 godzin. Wszyscy otrzymują identyczne tematy. Tematy są tak zredagowane, że student, ażeby złożyć egzamin, musi nie tylko wiedzieć, jaka jest treść przepisów, ale także musi umieć je zastosować.

Harmonogram egzaminów ogłasza się na początku roku akademickiego. Tylko wyjątkowe okoliczności i specjalne zezwolenie mogą sprawić, że ktoś będzie składał egzamin w innym terminie. Egzaminy poprawcze i zjawisko powtarzania roku nie istnieją. Student, który w swych wynikach schodzi poniżej tego, co Wydział harwardzki określa jako *satisfactory academic standing* (a co w naszej terminologii da się określić jako plus dostateczny), zostaje usunięty z Wydziału i nie ma z reguły możliwości powrotu. Pewne wyjątki od tej zasady obowiązują w stosunku do studentów ostatniego roku.

Mówiąc o metodzie nauczania prawa w Harvardzie warto wspomnieć o konkursach im. Amesa i im. Willistana.

Pierwszy z nich odbywa się co roku od 1911 r., ale ma starszą tradycję. Już od 1820 r. studenci harwardzcy organizowali się w grupy, nazywane do dnia dzisiejszego „klubami prawniczymi” (*law clubs*). Zadaniem członków tych klubów było uczestniczyć w fikcyjnych rozprawach sądowych (*moot court cases*) i w ten sposób ćwiczyć się w praktyce prawa. W konkursie im. Amesa (James B. Ames był długoletnim dziekanem Wydziału) współzawodniczą ze sobą zespoły wszystkich klubów. Osiem najlepszych wchodzi do ćwierćfinału, z tych cztery do półfinałów, a w końcu dwa zwycięskie walczą o palmę pierwszeństwa. Począwszy od ćwierćfinałów, w charakterze sędziów występują prawnicy spoza Wydziału, o dużym doświadczeniu i z reguły o sławnych nazwiskach. W jury finałowym zasiada zawsze jeden z sędziów Sądu Najwyższego z Waszyngtonu, ostatnio był nim Felix Frankfurter. Konkurs im. Amesa nie należy do programu nauczania, lecz jest jednym z przejawów działalności studenckiej. Ale konkurs ten odbywa się w ścisłym porozumieniu

i pod opieką Wydziału i poszczególnych profesorów, biorą w nim udział niemal wszyscy studenci, a wreszcie musi być rzeczą jasną, iż odgrywa on pewną rolę w kształceniu prawników. Dodać bowiem trzeba, że zanim student zacznie brać udział w konkursie, przechodzi on przez instruktaż, którego udzielają mu profesorowie Wydziału oraz z sproszeni adwokaci. O dużym znaczeniu, jakie Wydział harwardzki przywiązuje do zapoznania studentów z biegiem i problemami rozprawy sądowej świadczy także to, że niezależnie od konkursu im. Amesa dla każdego I roku studiów organizuje się rozprawę pokazową, której przedmiotem jest sprawa fikcyjna. Przewodniczy tu i orzeka sędzia zawodowy, a adwokatami są profesorowie prawa. Studenci I roku na zajęciach grupowych studiują materiały sprawy i przygotowują ją tak, jak gdyby reprezentowali jedną ze stron. Następnie obserwują przebieg rozprawy i dyskutują z asystentami zapadłe orzeczenie.

Konkurs im. Willistona polega na tym, że zespoły z niektórych „klubów prawniczych” Wydziału współzawodniczą ze sobą w redagowaniu różnych dokumentów prawnych.

Do działalności studenckiej o dużej wartości praktycznej jeśli chodzi o kształcenie prawników, należy redagowanie „Harvard Law Review” (a jest to jedno z najlepszych czasopism prawniczych świata anglosaskiego), udział w biurze pomocy prawnej (sprawy cywilne) i zespole dobrowolnych obrońców (sprawy karne), udział w studenckim ośrodku badań nad ustawodawstwem, redagowanie studenckiego rocznika Wydziału i tygodniowej gazety pt. „Harvard Law Record”, pozostawanie w kontakcie z palestrą za pośrednictwem Student Bar Association, wreszcie organizowanie pod nazwą Forum spotkań dyskusyjnych z ciekawymi lub sławnymi osobistościami (w roku akad. 1957/58 goszczono m. in. arcybiskupa Makariosa, posła i b. ministra Bevana, wdowę po prezydencie Stanów p. Roosevelt, b. gubernatora Stassena, senatora Thurmonda i głośnego komunistę amerykańskiego Gatesa).

BADANIA NAUKOWE

W przeciwieństwie do wielu małych wydziałów czy szkół prawniczych amerykańskich, gdzie od ciała nauczającego oczekuje się jedynie pracy pedagogicznej, w Harvardzie czy innym dużym uniwersytecie profesor musi wykazywać się systematycznie dorobkiem naukowym. Obok indywidualnej pracy badawczej, na Wydziale harwardzkim prowadzi się badania zespołowe. Do problemów opracowywanych w sposób ciągły, bez formułowania terminu, kiedy przerwie się lub zakończy dane badania, należą: 1. przestępczość wśród nieletnich, 2. prawo i zarząd podatkowy w różnych państwach (International Program in Taxation) oraz 3. ustawodawstwo izraelskie (badania prowadzone wspólnie z Uniwersytetem im. Brandeisa w Bostonie). Ponadto w chwili obecnej prowadzi się następujące badania, których zakończenie określa bliższy lub dalszy termin: 1. Położenie prawne międzynarodowych dróg wodnych, ze szczególnym uwzględnieniem kanałów międzynarodowych, 2. Aspekty prawne elektryfikacji w Ameryce Łacińskiej, 3. Kodyfikacja (z komentarzem) prawa o odpowiedzialności państw za szkody wyrządzone osobom i własności cudzoziemców, 4. Porównanie niemieckiego i amerykańskiego postępowania cywilnego, 5. Struktura prawna radzieckiego handlu zagranicznego, 6. Aspekty międzynarodowe ochrony przed ryzykiem atomowym.

Jak już wspomniano, Wydział ma własny księgozbiór i główna biblioteka uniwersytecka książek prawniczych już nie kupuje. Biblioteka Wydziału Prawa liczy około jednego miliona tomów książek wyłącznie prawniczych. Słusznie zauważają niektórzy, że jest to najlepszy księgozbiór prawniczy na świecie. Biblioteka Kongresu w Waszyngtonie ma więcej tomów z dziedziny prawa ale prawnikowi lepiej i łatwiej pracuje się w Harvardzie. Bez tak świetnej biblioteki duże prace badawcze Wydziału harwardzkiego byłyby nie do pomyślenia¹.

KILKA SPOSTRZEŻEŃ OGÓLNYCH

Wyżej naszkicowany obraz harwardzkiego Wydziału Prawa nasuwać może rozmaite refleksje. Oto niektóre z nich:

1. Ciało nauczające na Wydziale harwardzkim reprezentuje poziom bardzo wysoki, tak w dziedzinie nauczania, jak badań. Stan ten utrzymuje się mimo tego, że Wydział nie szkoli kandydatów na stanowiska profesorskie tak, jak u nas odbywa się to w stosunku do asystentów. Z drugiej strony, fakt, że w Stanach Zjednoczonych nie przygotowuje się latami młodego człowieka na uniwersytecie do przyszłej samodzielnej pracy naukowej w dziedzinie prawa powoduje, że wiele mniejszych wydziałów i szkół prawniczych nie ma dobrych wykładowców oraz że przedmioty prawnicze o żadnej lub małej doniosłości praktycznej, lecz o dużej roli dla wyrobienia ogólnej kultury prawniczej mają znacznie mniej przedstawicieli niżby tego kazała oczekiwać jakaś rozsądna proporcja wynikająca z dużej liczby specjalistów w praktycznie doniosłych gałęziach prawa. Niewielu profesorów amerykańskich zajmuje się historią prawa, jeszcze mniej prawem rzymskim, obecność zaś cudzoziemców wśród wykładowców na uczelniach amerykańskich jeśli chodzi o teorię prawa i przede wszystkim prawo międzynarodowe pokazuje, że także te dyscypliny cierpią na niedobór ludzi.

2. Wykładowca prawa z Europy patrzy z zazdrością na to, jakich studentów (chodzi nam o pracowitość i poziom umysłowy) mają na prawie profe-

¹ O dziejach harwardzkiego Wydziału Prawa informują dwie książki: Ch. Warren, *History of the Harvard Law School* (1908) oraz *Centennial History of the Harvard Law School* (1918); ta ostatnia wydana staraniem Harvard Law School Association. Skład osobowy Wydziału i aktualny program nauczania dokładnie przedstawia wydawany co roku *Catalogue*. Żywo i praktycznie ujęte informacje o przebiegu studiów znaleźć można w *Handbook for Entering Students*, Harvard Law School, ostatnie wydanie z 1957 r. Egzamin wstępny opisuje broszura wydawana co roku dla kandydatów na studia prawnicze: *Law School Admission Test, Bulletin of Information for Candidates*. Wiele wiadomości o Wydziale Prawa znajduje się w periodykach: „Harvard Law Review”, „Harvard Law School Bulletin”, „Harvard Law Record” oraz „Harvard Law School Yearbook”. Adres Wydziału: Harvard Law School, Cambridge 38, Massachusetts, U. S. A. Adres w sprawach dotyczących się egzaminu wstępnego: Law School Admission Test, Educational Testing Service, 20 Nassau Street, Princeton, New Jersey, U. S. A.

Podstawową książką informującą o studiach prawniczych w Stanach Zjednoczonych jest praca Harno, *Legal Education in the United States* (1953). Studia te są przedmiotem licznych artykułów, sprawozdań i recenzji drukowanych w periodyku „Journal of Legal Education”. Wartościowe spostrzeżenia o metodzie kazuistycznej formułuje profesor wiedeński Redlich w książce *The Common Law and the Case Method in American University Law Schools*, ogłoszonej w 1914 r. staraniem Fundacji Carnegiego, Dobre zestawienie piśmiennictwa: *Some Materials on Legal Education (An Outline and Bibliography)*, Sheldon D. Elliott and Robert A. Leflar, *Seminar on Legal Education*, New York University School of Law, May 1955 (wydanie powielaczowe).

sorowie harwardzcy. Jest rzeczą oczywistą, że tak dobre przygotowanie i dojrzałość umysłową reprezentują studenci nie na wszystkich wydziałach amerykańskich. Współzawodnictwo i połączona z nim ogromna pracowitość studentów prawa w Harvardzie wydają się niekiedy przesadne, ale prowadzą do doskonałych wyników.

3. Na każdy program studiów patrzyć trzeba przez pryzmat celów, jakim te studia służą. Amerykańskie szkoły prawa wypuszczają absolwentów, którzy mogą od razu wykonywać zawody prawnicze. Niemniej w programie harwardzkim dziwić musi brak wykładu z prawa rzymskiego. Jest rzeczą niezrozumiałą, jak to się dzieje, że Wydział harwardzki, tak duży i bogaty, nie ma w ogóle profesora tego przedmiotu. Z drugiej strony, trudno oprzeć się wrażeniu, iż na naszych wydziałach prawa wciąż jest za dużo historii i przedmiotów ściśle nieprawnych. Więcej profesjonalnego podejścia w naszym programie nauczania poprawi fachowe przygotowanie absolwentów.

4. Wyniki uzyskiwane w Harvardzie przy pomocy metody kazuistycznej pokazują, iż można uczyć bardzo skutecznie w dużych zespołach studenckich. Nasze doświadczenie dowodzi, że małe grupy nie zawsze gwarantują dobre efekty. Jest coś nienormalnego w naszym systemie, który monolog (tj. wykład) oddaje osobom najlepiej przygotowanym, czyli profesorom, a ileż trudniejszy dialog między wykładowcą a salą (tj. ćwiczenia) przekazuje w ręce najmniej doświadczonych, bo oddaje go asystentom. Sam wykład powinien ulec zmianie. Powinno się wymagać, ażeby słuchacz na każdy wykład przeczytał i przyswoił sobie pewną partię podręcznika. Sam zaś wykład omówiłby szeroko trudniejsze czy bardziej zasadnicze fragmenty, a jednocześnie byłby poświęcony pewnym problemom nie naświetlonym w podręczniku czy to dlatego, że są one zbyt szczegółowe, czy też że wynikły po ukazaniu się książki. Egzamin musiałby być tak poprowadzony, ażeby sprawdzić zarówno pracę własną studenta, jak to, czy przyswoił on sobie materiał podany na wykładach. Obecny nasz system, w którym student nie przygotowuje się do wykładów, jest wadliwy.

5. Wreszcie od Amerykanów nauczyć się można niejednego w dziedzinie pracy zespołowej. Tyczy się to także pracy badawczej tam, gdzie wysiłek zespołu może dać więcej niż praca indywidualna. Doskonałym przykładem są tutaj przedwojenne harwardzkie badania nad prawem międzynarodowym, prace zaś aktualnie prowadzone nie są wcale *exemplum* gorszym.

Krzysztof Skubiszewski

STUDIUM PRAWA DLA PRACOWNIKÓW RAD NARODOWYCH W JANKOWICACH

We wrześniu 1957 r. Prezydium WRN w Poznaniu zwróciło się do Dziekana Wydziału Prawa UAM z wnioskiem o udzielenie pomocy przy organizowaniu i prowadzeniu zajęć w Studium Prawno-Administracyjnym dla pracowników rad narodowych. Rada Wydziału Prawa UAM ustosunkowując się pozytywnie do tego wniosku powierzyła prof. drowi Marianowi Zimmermanowi, kierownikowi Katedry Prawa Administracyjnego kierownictwo i zorga-

nizowanie pomocy od strony Wydziału Prawa UAM. Po wielu wspólnych konferencjach pracowników naukowych Wydziału i pracowników Prezydium WRN ustalono założenia, szczegółowe programy i organizację studium.

Organizacją studium od strony technicznej zajmowało się Prezydium WRN w Poznaniu, natomiast kierownictwo naukowe i w zakresie dydaktyki spoczywało w rękach prof. dra M. Zimmermanna. W miarę potrzeby odbywały się narady pracowników Wydziału biorących udział w zajęciach na studium oraz wykładowców z Prezydium WRN, na których omawiano sprawy związane z funkcjonowaniem studium. Funkcje koordynatora zajęć pracowników Wydziału i wykładowców z Prezydium WRN powierzono drowi Z. Leońskiemu.

Rekrutacją na studium zajęło się Prezydium WRN. Była ona dobrowolna. Warunkiem przyjęcia na studium było posiadanie wykształcenia średniego bądź niepełnego średniego i kilkuletniej praktyki w administracji państwowej. Na studium przyjęto 165 słuchaczy. Są to członkowie prezydiów (22 osoby), kierownicy wydziałów (103 osoby) oraz pracownicy na samodzielnych stanowiskach (40 osób) w powiatowych i miejskich radach narodowych.

Studium rozpoczęło swą działalność w kwietniu 1958 r. i trwało do grudnia 1959 r. Okres szkoleniowy został podzielony na trzy trymestry.

Założeniem studium było pogłębienie wiadomości fachowych jego słuchaczy oraz danie pewnej sumy podstawowych wiadomości teoretycznych. Udział słuchaczy na studium polegał na uczęszczaniu na zajęcia organizowane w ośrodku szkoleniowym Prezydium WRN w Jankowicach k. Poznania oraz na pracy własnej słuchaczy.

Jeśli chodzi o zajęcia w ośrodku szkoleniowym w Jankowicach, to przyjęto tu system internatowy: na czas odbywania się zajęć zapewniono słuchaczom w ośrodku noclegi i wyżywienie, a zajęcia odbywały się tu według ustalonego planu. Słuchacze mogli korzystać z odpowiednio zaopatrzonej biblioteki ośrodka szkoleniowego. Na czas zajęć w ośrodku słuchacze otrzymywali płatny urlop. Koszty utrzymania w ośrodku w zasadzie pokrywali sami.

Do obowiązków słuchaczy należał w szczególności udział w wykładach, konsultacjach, pisanie prac kontrolnych i złożenie odpowiednich egzaminów.

Słuchacze obowiązywał udział w wykładach, które odbywają się w każdym trymestrze przez okres 1 miesiąca. Istniały dwie grupy słuchaczy.

Wykłady prowadzili pracownicy Wydziału Prawa UAM oraz — z zagadnień praktycznych — pracownicy Prezydium WRN.

Siatkę godzin z przedmiotów wykładanych przez pracowników naukowych przedstawiono w tabeli 1.

Zajęcia na studium prowadzili następujący wykładowcy z Wydziału Prawa UAM: 1. Encyklopedia prawa — mgr D. Wojtkowiak; 2. Prawo państwowe — prof. dr M. Pospieszalski, mgr H. Sójka; 3. Prawo administracyjne — prof. dr Zimmermann, doc. dr Z. Janowicz, dr Z. Leoński; 4. Prawo finansowe — prof. dr J. Zdzitowiecki, mgr A. Roga; 5. Prawo rolne — zast. prof. dr W. Pawlak; 6. Organizacja sądownictwa i arbitrażu — mgr J. Sobkowski; 7. Prawo cywilne — mgr J. Rajkowski; 8. Prawo karne — mgr E. Łyskowski (prokuratura wojewódzka); 9. Prawo pracy — doc. dr W. Jaśkiewicz; 10. Podstawowe wiadomości z ekonomii — mgr W. Jurek i mgr K. Oryl.

Natomiast zajęcia praktyczne prowadzili bądź kierownicy odpowiednich wydziałów Prezydium WRN w Poznaniu, bądź inni pracownicy tego Prezydium

Tabela 1

Lp.	Nazwa przedmiotu	Ogółem godz.	I trym.	II trym.	III trym.
1	Encyklopedia prawa	16	16		
2	Prawo państwowe	20	20		
3	Prawo administracyjne	36	12	16	8
4	Prawo finansowe	20	20		
5	Prawo rolne	8		8	
6	Organizacja sądownictwa i arbitrażu	20		8	12
7	Prawo cywilne	28		16	12
8	Prawo karne	16	16		
9	Prawo pracy	12			12
10	Podstawowe wiadomości z ekonomii	24	12	12	
	Ogółem	200	96	60	44

zajmujący kierownicze stanowiska. Przy tym ten sam przedmiot dzielono niekiedy między kilku wykładowców, zależnie od specjalizacji. Rozkład zajęć przedstawiono w tabeli 2.

Między wykładowcami, pracownikami Wydziału Prawa UAM i wykładowcami z Prezydium WRN istniała ścisła współpraca, wyrażająca się przede wszystkim w dostosowywaniu zajęć z przedmiotów praktycznych do przedmiotów wykładanych przez pracowników naukowych i stałego uzgadniania zajęć z przedmiotów teoretycznych i praktycznych.

Słuchacze kursu zobowiązani byli złożyć egzaminy ze wszystkich przedmiotów wykładanych przez pracowników Wydziału Prawa UAM. Rozkład egzaminów w czasie przedstawiał się następująco: po I trym. słuchacze składali egzaminy z encyklopedii prawa i prawa karnego, po II trym. — z prawa państwowego, prawa finansowego i ekonomii; po III trym. słuchacze mają składać egzaminy z pozostałych przedmiotów, tj. prawa administracyjnego, prawa rolnego, prawa pracy, prawa cywilnego i organizacji sądownictwa oraz arbitrażu, Egzaminy z prawa rolnego i organizacji sądownictwa oraz arbitrażu odbyły się pod koniec czerwca i we wrześniu 1959 r., z prawa cywilnego odbyły się w listopadzie 1959 r., a końcowy egzamin dyplomowy, obejmujący prawo administracyjne i prawo pracy odbędzie się w drugiej połowie grudnia 1959 r. Egzaminy przeprowadzali wykładowcy UAM przy współudziale pracowników Prezydium WRN, wykładających odpowiednie zagadnienia praktyczne. Końcowy egzamin dyplomowy przeprowadza komisja.

Przed egzaminami odbywały się konsultacje zbiorowe i indywidualne; potrzebę przeprowadzenia konsultacji z danego przedmiotu ustala wykładowca.

Słuchacze obowiązani byli w okresie między trymestrami do napisania prac kontrolnych, po ukończeniu III trym. natomiast pisali pracę dyplomową. W okresie między I i II trym. słuchacze mieli obowiązek napisania pracy kontrolnej z prawa państwowego i finansowego, w okresie między II i III trym. — z prawa cywilnego i ekonomii. Napisanie pracy poprzedza obowiązek wysłuchania wykładów z odpowiedniego przedmiotu. Każda praca była oce-

Tabela 2

Lp.	Nazwa przedmiotu	Ogółem godz.	I trym.	II trym.	III trym.
1	Organizacja i zakres działania rad narodowych	28		28	
2	Podstawowe wiadomości z planowania gospodarczego	20	10	10	
3	Finanse rad narodowych	32	32		
4	Postępowanie karno-administr.	20			20
5	Zadania rad narodowych w zakresie spraw i ewidencji wojskowej	11		11	
6	Urzędy stanu cywilnego	17		17	
7	Zadania rad narodowych w zakresie rolnictwa	33		33	
8	Wybrane zagadnienia z prawa przemysłowego	20			20
9	Zadania rad narodowych w zakresie obrotu towarowego	20			20
10	Zadania rad narodowych w zakresie gospodarki komunalnej	24			24
11	Zadania rad narodowych w zakresie urbanistyki i budownictwa	12			12
12	Powszechne zaopatrzenie emerytalne	8			8
13	Wybrane zagadnienia z ustawodawstwa służby zdrowia	6	6		
14	Zadania rad narodowych w zakresie oświaty	6			6
15	Wybrane zagadnienia ze statystyki	6	6		
16	Rezerwa	3	3		
	Ogółem	266	57	99	110

niana i omawiana ze słuchaczami. Pracę dyplomową pisali słuchacze z zakresu prawa administracyjnego; wyniki jej będą oceniane przy końcowym egzaminie dyplomowym.

Słuchacze zobowiązani byli do pracy własnej. Podstawę dla niej stanowią specjalnie w tym celu opracowane skrypty. Dotychczas przygotowano następujące skrypty: 1. dr A. Łopatka i mgr D. Wojtkowiak, *Wybrane zagadnienia z teorii państwa i prawa*; 2. doc. dr Z. Janowicz, *Prawo administracyjne*, cz. I; 3. dr Z. Leoński, *Prawo administracyjne*, cz. III; 4. dr Cz. Bieske i dr Z. Leoński, *Przepisy o postępowaniu przymusowym w administracji*; 5. mgr A. Komar i mgr A. Roga, *Prawo finansowe*; 6. st. insp. mgr B. Guss, *Podatki od gospodarki nieupołeczniczanej i od ludności*; 7. st. insp. mgr E. Józefiak, *Finanse*

przedsiębiorstw państwowych; 8. Zast. prof. dr W. Pawlak, *Wybrane zagadnienia z prawa rolnego*; 9. instruktor KW PZPR mgr A. Zwadziszewski, *Państwowy skup produktów rolnych*; 10. mgr J. Sobkowski, *Organizacja wymiaru sprawiedliwości*; 11. mgr J. Rajkowski, *Prawo cywilne*, cz. I i II; prok. woj. mgr E. Łyskowski, *Podstawowe wiadomości z prawa karnego materialnego i formalnego*; 13. mgr W. Jurek i mgr K. Oryl, *Ekonomia polityczna*, cz. I i II; 14. doc. dr W. Jaśkiewicz, *Prawo pracy*.

Obecnie, jeszcze przed zakończeniem studium, trudno pokusić się o jakąś ogólną jego ocenę. Niemniej nasuwają się już tu pewne wnioski.

Większość słuchaczy podchodzi do pracy bardzo sumiennie. Z dotychczas przeprowadzonych egzaminów wynika, że liczba osób, która nie złożyła egzaminu z poszczególnych przedmiotów wynosi około 8%.

Niemniej pewna ilość słuchaczy (około $\frac{1}{4}$) zrezygnowała ze studium. Zrezygnowali przede wszystkim ci, którzy nie mieli odpowiedniego przygotowania. Na ogół jednak przeprowadzone egzaminy i ocenione prace kontrolne wskazują na dobre opanowanie przedmiotów przez większość słuchaczy. Słuchacze wskazują na dużą przydatność tej formy szkolenia w ich pracy zawodowej. Wielu ze słuchaczy wykazuje żywe zainteresowanie nauką prawa i niektórzy z nich, posiadający średnie wykształcenie, zamierzają studiować prawo na Studium dla Pracujących Wydziału Prawa UAM.

Studium w Jankowicach interesuje się szereg instytucji¹. Szkoleniu na studium były też poświęcone notatki i artykuły w prasie codziennej i czasopiśmie fachowych².

Zbigniew Leoński

WYKŁADY DYSKUSYJNE PRACOWNIKÓW WYDZIAŁU PRAWA UAM W PREZYDIUM RN M. POZNANIA

W ramach współpracy UAM z Prezydium RN m. Poznania zorganizowano w bieżącym roku wykłady dyskusyjne pracowników Wydziału Prawa UAM dla kierowników wydziałów Prezydium. Z ramienia UAM organizacją tych wykładów zajął się niżej podpisany, przy współudziale adiunkta dra Z. Leońskiego, z ramienia Prezydium — kierownik Wydziału Prawno-Organizacyjnego

¹ Np. Zakład Organizacji i Techniki Pracy Biurowej przy Ministerstwie Finansów czy prezydium rad narodowych innych województw. Prezydium wojewódzkich rad narodowych woj. warszawskiego, łódzkiego, wrocławskiego, szczecińskiego, koszalińskiego zwracały się o pomoc przy organizowaniu na ich terenie podobnych kursów, przysyłając swych delegatów do Poznania dla zaznajomienia się z organizacją studium. Niektóre resorty (np. wymiaru sprawiedliwości) lub prezydium wojewódzkich rad narodowych zwracały się z prośbą o szkolenie ich pracowników na studium w Jankowicach.

² Można tu wymienić następujące pozycje: 1) *Roczne studium prawa — ale dlaczego tylko w Poznaniu*, „Rada Narodowa” 1958, nr 25; 2) S. Zawadzki, *Nieodczowna potrzeba szkolenia administracyjnego*, „Prawo i Życie”, 1958, nr 20; 3) W. Gawron, *O szkoleniu kadr pracowników administracji w województwie poznańskim*, „Organizacja—Metody—Technika”, 1959, nr 1; 4) *Kronika*, „Prawo i Życie” 1958, nr 10; 5) *Wiedza skraca drogą do awansu — lepiej będą urzędować pracownicy prezydiów rad narodowych*, „Gazeta Chłopska”, 25 V 1958; 6) *Otwarcie studium prawa dla pracowników rad narodowych*, „Głos Wielkopolski”, 15 V 1958; 7) *Niedaleko od Poznania*, „Głos Wielkopolski”, 23 V 1958 r.

nizacyjnego Z. Jasińska i kierownik Oddziału Spraw Pracowniczych mgr J. Zimnowłodzki.

Według założeń organizacyjnych wykład dyskusyjny powinien trwać około 3 godzin (1—1¹/₂ godziny wykładu, reszta przypada na pytania z praktyki i dyskusję). Na tydzień przed wykładem uczestnicy mogą również składać referentowi pytania i wątpliwości z praktyki na piśmie. Wykłady odbywają się raz w miesiącu.

Do 1 lipca br. odbyło się siedem wykładów: 1. prof. dr M. Zimmermann, „System rad narodowych według nowej ustawy”; 2. prof. dr M. Zimmermann, „Akty prawne rad narodowych”; 3. adiunkt dr Z. Leoński, „Przepisy o postępowaniu przymusowym w administracji”; 4. adiunkt dr Z. Leoński, „Wywłaszczenie i przekazywanie obiektów majątkowych między podmiotami państwowymi”; 5. doc. dr W. Jaśkiewicz, „Stosunki pracy pracowników rad narodowych”; 6. doc. dr Z. Radwański, „Niektóre zagadnienia nowego prawa lokalowego”; 7. prof. dr M. Zimmermann, „Projekt kodeksu postępowania administracyjnego”.

Wykłady odbywały się z reguły przy pełnej frekwencji. Ożywienie dyskusji było różne, zależnie od tematu; można jednak stwierdzić, że kontakt z audytorium staje się w miarę postępu czasu coraz bardziej żywy. Natomiast uprzednie składanie pytań w sprawach nasuwających się trudności praktycznych napotyka jeszcze na opory.

Wydaje się, że ta forma współpracy pracowników Wydziału Prawa z praktykami z Prezydium, jakkolwiek dość luźna, jest dla obu stron korzystna. Jej dalszy rozwój i efekty zależą w części od zainteresowania, jakie zdołają wzbudzić wykładowcy, w głównej jednak mierze od tego, ile pracy i inicjatywy wniosą w nią sarni słuchacze. Zgłaszanie się niektórych pracowników Prezydium poza wykładami do katedr o wyjaśnienia w sprawach, które budzą wątpliwości w praktyce, pozwala pod tym względem mieć dobre nadzieje.

Marian Zimmermann

ROZPRAWA DOKTORSKA MGRA HENRYKA OLSZEWSKIEGO

W dniu 22 czerwca 1959 r. odbyło się posiedzenie Rady Wydziału Prawa UAM w Poznaniu poświęcone obronie pracy doktorskiej nigra Henryka Olszewskiego, autora rozprawy pt. „Ustrój polityczny Rzeczypospolitej w poglądach szlachty w latach 1696—1740 (Studium o ideologii prawno-ustrojowej czasów saskich)”, pracującego na stanowisku starszego asystenta w Katedrze Historii Państwa i Prawa Polskiego. Posiedzenie otworzył dziekan Wydziału prof. dr Kazimierz Kolańczyk, który zaznajomił zebranych z życiorysem i dotychczasowym przebiegiem działalności naukowo-dydaktycznej autora. Promotorem był prof. dr Zdzisław Kaczmarczyk, a referentami prof. dr Józef Gierowski z Wrocławia i doc. dr Jan Wąsicki z Poznania.

Przystępując do wygłoszenia autoreferatu mgr Henryk Olszewski przedstawił węzłowe problemy swej pracy. Na wstępie autor zauważył, że w literaturze historycznoprawnej odczuwa się poważny brak studiów monograficznych zajmujących się czasami saskimi w ogóle a szczególnie problematyką ideologii politycznoprawnej. Istnieje też dlatego potrzeba dokładniejszych ba-

dań tego okresu dziejów Polski. Lukę tę, wynikłą z niechęci uczonych do badania czasów najgłębszego upadku Rzeczypospolitej stara się autor w pewnej mierze wypełnić. Praca jego opiera się na źródłach rękopiśmiennych i na drukach współczesnych, często nie cytowanych jeszcze w literaturze. Zasadnicze były dla autora materiały odnoszące się do funkcjonowania i będące wytworem działalności organów władzy szlacheckiej. Są to więc: lauda, diariusze, instrukcje sejmikowe, deliberatoria, legacje królewskie na sejmiki, diariusze sejmów, projekty konstytucji, uchwały rad senatu i konfederacji generalnych. W publicystyce autor nie ograniczył się tylko do czołowych przedstawicieli badanego okresu (Karwicki, Szczuka, Jabłonowski, Konarski, Leszczyński) ale starał się możliwie najszerzej uwzględnić wszelkiego rodzaju publicystykę drobniejszą, pisma ulotne, broszury propagandowo-polityczne. listy anonimowe, wiersze, pamiętnikarstwo i czasopiśmiennictwo.

Całość studium przedstawia autor w konstrukcji chronologicznej, dzieląc referowany materiał historyczny na pięć rozdziałów; wnioski ogólne zaś umieszcza w zakończeniu. Poszczególne rozdziały zajmują się następującymi kwestiami: I — Ustrój państwa polskiego w II połowie XVII wieku, próby jego reform i reakcja na nie w obozie szlachecko-magnackim; II — Ideologia bezkrólewia po śmierci Jana Sobieskiego (1696—1697 r.); III — Walka z absolutystycznymi dążeniami saskimi w dobie wojny północnej (1696—1717 r.); IV — Poglądy na ustrój Rzeczypospolitej w ostatnich latach panowania Augusta Mocnego (1717—1733 r.); V — Prawnoustrojowa ideologia szlachty w okresie 1733—1740.

W toku wywodów autor zwraca uwagę na głęboki upadek umysłowy i 'moralny szlachty, który nie pozwala jej wyjść poza krąg swych egoistycznych klasowych interesów i przesłania sprawy ogólnopaństwowe. Paniczny strach przed silniejszą władzą nie został jeszcze w okresie 1696—1740 przełamany przez myśl postępową, reprezentowaną przez światlejsze umysły, jakże jeszcze wtedy nieliczne. W ciągu bezkrólewia po śmierci Jana III Sobieskiego we wrześniu 1696 r. obalono teoretycznie i praktycznie zasadę, że sejm konwokacyjny jest konfederacją, wprowadzając i tutaj liberum veto. Panowanie Augusta II otwarło nowy okres walki „inter maiestatem ac liertatem”. Absolutyzm, do którego dążyli Sasi na tronie polskim, miał dużo cech wspólnych z awanturnictwem politycznym, nie liczącym się z interesami Polski i jej racją stanu. Wettyni usiłowali podporządkować Polskę Saksonii poprzez jej ruinę gospodarczą, podtrzymywanie i zaognianie antagonizmów wewnętrznych i wreszcie przez podział państwa. Problem walki z tymi dążnościami króla znalazł się w centrum uwagi społecznej; szlachta stanęła po stronie wolności, przeciw absolutyzmowi. Większe zrozumienie dla reformy obserwować można w dobie późniejszej, po restauracji wettyńskiej, po Połtawie. Nastąpił wtedy wzrost aktywności szlacheckich republikantów. Nie było to jednak jakieś większe stronnictwo. Czołowymi osobistościami byli tu Szczuka i Karwicki. Dorobkiem republikantów były reformy wojskowe i skarbowe Walnej Rady Warszawskiej oraz akcenty antimagnackie w latach 1711—1717. Powstania jednak chłopskie i w ogóle postawa chłopstwa (powstania Paleja, Samusia, uniwersał Rybińskiego) skłoniły republikantów do sojuszu z magnaterią. W roku 1712 w limicie sejmu warszawskiego autor dopatruje się tendencji szlachty zmierzającej do przeciwstawienia się samodzielniejszej polityce

Augusta, polegającej na niezwoływaniu sejmów. Zdaniem autora, zmienić też trzeba ocenę sejmu niemego z 1717 r., który był w zakresie reform wojskowo-skarbowych sukcesem strony saskiej. Zwycięstwem konfederatów zakończyła się tylko walka z ingerencją saską w sprawy polskie i walka o szczupłość komputu. Pewna postępowość reform sejmu niemego została zlikwidowana przez podkreślenie zachowania sposobu rządów i starego stanu wolnej Rzeczypospolitej.

Okres 1718—1733 to drugi złoty okres „złotej wolności”. Widmo asoluzyzmu ustąpiło, znikły obawy przed podatkami na wojsko, nie było widoczniejszej groźby zewnętrznej i dlatego ideolodzy szlachty, także republikanci, pograżyli się w apologii istniejącego stanu rzeczy. Ożywienie w dziedzinie ideologii obserwuje się pod koniec rządów Augusta Mocnego w związku z saską sukcesją tronu w Polsce. W wyścigu o wpływy w masach szlacheckich rywalizowali Czartoryscy, głoszący program reform i Potoccy, broniący „złotej wolności”. Obserwować już można w tym czasie wzrost zainteresowania szlachty programami zmian w dziedzinie ustroju i liberum veto, wobec zagrożenia zewnętrznego (pisma Bystrzynowskiego, Konarskiego). Na rok 1733 projektowano zwołanie sejmu correctionis. Śmierć Augusta przerwała jednak reformy. Przedostatnie bezkrólewie było znowu manifestacją przywiązania do dawnego porządku. Zwolennicy sanacji ustroju przycichli, stronnictwo Leszczyńskiego zdobyło się na głębszy wgląd w rzeczywistość dopiero po swej klęsce. Poglądy Leszczyńskiego zawarte w jego dziele *Głos wolny*. . . skryształizowały się dopiero w latach 1734/1735. Owocem przedostatniego interregnum było rozbudzenie świadomości narodowej i wzrost zrozumienia dla konieczności reform skarbowych, wojskowych i gospodarczych. W końcu autor zastanawia się nad przyczynami załamania się programu reform w badanym okresie. Były nimi: niedorozwój gospodarczy Polski, zwyrodnienie układu społecznego wewnątrz klasy feudalnej, kompromitacja Wettynów jako gwałcicieli wolności szlacheckiej, upadek umysłowy i moralny społeczeństwa oraz wzrost wpływów obcych.

Po referacie mgra Olszewskiego przewodniczący udzielił głosu referentom. Pierwszy przemówił prof. dr Józef Gierowski. Wśród zarzutów postawionych autorowi ważniejsze wydają się: w zakresie źródeł niewykorzystanie korespondencji prywatnej, zbyt skąpe uwzględnienie pamiętników, pominięcie wielu laudów, zwłaszcza sejmiku sandomierskiego, gdzie dużą rolę odgrywał Karwicki; błędne — zdaniem referenta — podkreślanie, że unia polsko-saska otwiera nowy okres w sytuacji międzynarodowej Polski, przekreślając jej pozycję jako równorzędnego partnera; niezbyt dokładne korzystanie ze źródeł i literatury oraz inne drobniejsze zarzuty. Referent poddał też w wątpliwość słuszność układu chronologicznego, postulując połączenie go z rzeczowym i stworzenie kompromisowego sposobu przedstawienia materiału referowanego w pracy. W dalszym ciągu głos zabrał doc. dr Jan Wąsicki, podkreślając również zbyt: skąpe uwzględnienie pamiętników. Referent nie zgadza się z opinią, iż okres 1696—1740 nie stanowi jeszcze przejścia w kierunku okresu reform. Poza tym, należałoby — jego zdaniem — uczynić pracę bardziej przejrzystą dla czytelnika przez wprowadzenie układu rzeczowego w ramach rozdziałów ujętych chronologicznie oraz podrozdziałów widocznie wyodrębnionych. Niepodawanie przez autora dat dziennych licznych sejmów i sejmików utrudnia lekturę pracy. Daty roczne nie wystarczają. Oceniając ogólnie pracę mgra

H. Olszewskiego, obaj referenci stwierdzili, że stanowi ona cenny wkład do nauki polskiej i uzasadnia przyznanie autorowi tytułu doktora praw.

Mgr H. Olszewski podjął polemikę z zarzutami wysuniętymi przez referentów. Dziękując za uwagi autor stwierdził, że wiele braków, na które wskazano, uważa za słuszne i dlatego też odpowiedź swą zacieśni tylko do niektórych. Baza źródłowa pracy jest niekompletna, gdyż ze względu na swą olbrzymią objętość nie została wykorzystana korespondencja prywatna. Pamiętników autor czytał dużo. Lektura jednak wielu z nich dała wynik negatywny i dlatego w pracy ich nie cytuje. Niedociągnięciem jest też szczupła liczba uwzględnionych laudów sejmikowych, chociaż jest rzeczą wątpliwą, czy znalazłoby się w nich jakieś głębsze zrozumienie dla reform, skoro np. pobliskie sandomierskiemu (Karwicki!) sejmiki proszowicki i średzki go nie wykazują. Dalej autor broni układu chronologicznego, który jedynie daje możliwość wszechstronnego przedstawienia skomplikowanych zagadnień ideologicznych. Wreszcie autor podkreśla celowość daty 1740. Rok ten jest przełomowy jeżeli chodzi o docenianie przez szlachtę konieczności reformy gospodarczej.

Po zakończeniu publicznej obrony pracy Rada Wydziału na posiedzeniu zamkniętym, w głosowaniu tajnym, przyznała jednomyślnie mgrowi Henrykowi Olszewskiemu tytuł doktora praw.

Jerzy Walachowicz

ROZPRAWA DOKTORSKA MGRA TEODORA KRAMERA

W dniu 2 maja 1959 r. odbyła się w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Poznaniu publiczna dyskusja nad rozprawą mgra Teodora Kramera pt. „Lokalizacja młynów gospodarczych”.

Na wstępie prodziekan Wydziału Ogólnoekonomicznego doc. dr Stanisław Smoliński podał krótką charakterystkę pracy naukowej i dydaktycznej mgra T. Kramera. Studia w b. Akademii Handlowej w Poznaniu rozpoczął w październiku 1948 r. Dyplom ukończenia studiów I stopnia uzyskał w styczniu 1952 r. W latach 1952—1953 odbywał studia magisterskie, w wyniku których otrzymał tytuł magistra nauk ekonomicznych. Pracę w charakterze pomocniczego pracownika nauki rozpoczął w styczniu 1951 r. jako zastępcę asystenta przy Katedrze Ekonomii Politycznej WSE w Poznaniu. Od lutego 1952 r. do lutego 1954 r. pełnił obowiązki asystenta najpierw w Katedrze Ekonomii Politycznej, a od września 1953 r. w Katedrze Ekonomiki Handlu. Począwszy od lutego 1953 r. do chwili obecnej jest starszym asystentem w Katedrze Ekonomiki Handlu.

Dotychczas ukazało się drukiem szereg artykułów nigrą T. Kramera na temat rynku zbożowego, spożycia wsi i młynarstwa w czasopiśmie naukowych i popularnonaukowych, m. in. w „Zagadnieniach Ekonomiki Rolnej”, „Zeszytach Naukowych WSE w Poznaniu”, „Handlu Wewnętrznym”, „Ruchu Prawniczym i Ekonomicznym”, „Gospodarce Zbożowej”, „Przeglądzie Zbożowo-Młyńskim” oraz w „Życiu Gospodarczym”. Na zjeździe Katedr Ekonomiki Handlu w Szklarskiej Porębie w maju 1958 r. mgr Kramer wygłosił referat pt. „Spożycie artykułów żywnościowych przez ludność wiejską”.

Przewód kandydacki mgr T. Kramer otworzył w październiku 1955 r. na Wydziale Handlu WSE w Poznaniu. Promotorem pracy pt. „Lokalizacja młynów gospodarczych” został kierownik Katedry Ekonomiki Handlu prof. dr Zbigniew Zakrzewski. Po złożeniu pracy w październiku 1958 r. Rada Wydziału Ogólnoekonomicznego powołała na recenzentów prof. dra Floriana Barcińskiego, profesora zwyczajnego UAM i WSE, oraz doc. inż. Janusza Łosia ze Szkoły Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie.

Po zapoznaniu się z recenzjami Rada Wydziału na posiedzeniu w kwietniu br. postanowiła dopuścić mgra T. Kramera do publicznej dyskusji nad jego rozprawą.

W swym autoreferacie mgr Kramer podkreślił, iż praca zawiera próbę rozwiązania zagadnień ekonomicznych związanych z lokalizacją młynów gospodarczych. Problematyka przestrzenna młynów gospodarczych, jako zakładów świadczących usługi na rzecz producenta wiejskiego, nie znalazła dotychczas swego odzwierciedlenia w literaturze ekonomicznej. Posiadamy stosunkowo duży dorobek z zakresu produkcji przemysłowej i rolnej; w zakresie usług doczekał się opracowań jedynie handel — zwłaszcza wiejski. Wysiłek podjęty w dysertacji zmierza w pewnym stopniu do wypełnienia luki, jaka powstała na tym odcinku w teorii lokalizacji. Celem pracy jest przedstawienie metodyki badań nad lokalizacją wiejskich zakładów usługowych i zastosowanie jej w badaniach nad rozmieszczeniem młynów gospodarczych w województwie poznańskim.

W wyniku dyskusji, w której brali udział mgr Z. Kasiński, mgr B. Gruchman, dyr. B. Biąkowski oraz mgr H. Graszewicz, Rada Wydziału postanowiła przyjąć pracę mgra Teodora Kramera pt. „Lokalizacja młynów gospodarczych” jako pracę doktorską i nadała jej autorowi stopień i tytuł „doktora nauk ekonomicznych.”

Zbigniew Gługiewicz

ROZPRAWA DOKTORSKA MGRA WACŁAWA WILCZYŃSKIEGO

W dniu 30 czerwca 1959 r. odbyło się publiczne posiedzenie Rady Wydziału Ogólnoekonomicznego Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Poznaniu, poświęcone obronie pracy doktorskiej zast. prof. przy Katedrze Ekonomii Politycznej WSE mgra Wacława Wilczyńskiego, pt. „Ewolucja teorii konkurencji” (tytuł wydawniczy: „Podstawowe kierunki współczesnej teorii konkurencji”).

Promotorem pracy był prof. dr Edward Taylor z Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, a referentami: prof. dr Witold Krzyżanowski (kierownik Katedry Ekonomii Politycznej i Historii Doktryn Ekonomicznych Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie) i prof. dr Z. Zakrzewski (kierownik Katedry Ekonomii Politycznej WSE w Poznaniu).

Posiedzeniu przewodniczył prodziekan Wydziału Ogólnoekonomicznego doc. dr Stanisław Smoliński, który na wstępie przedstawił Radzie Wydziału i przybyłym gościom przebieg pracy naukowej i dydaktycznej mgra Wacława Wilczyńskiego.

Mgr Wacław Wilczyński urodził się dnia 31 lipca 1923 r. w Warszawie.

Po złożeniu egzaminu dojrzałości w 1943 r. w tajnym Liceum Ziem Zachodnich W Częstochowie, rozpoczął tamże w 1944 r. studia na konspiracyjnej Szkole Głównej Handlowej. W 1948 r. ukończył Akademię Handlową w Poznaniu ze stopniem magistra, ogłaszając drukiem pracę pt. „Problemy gospodarki planowej w polskim piśmiennictwie ekonomicznym”. Od 1948 r. pełnił obowiązki asystenta wolontariusza przy Katedrze Polityki Gospodarczej i Planowania AH w Poznaniu, a z początkiem roku 1950 przeszedł w charakterze st. asystenta do Katedry Finansów i Kredytu. Na początku roku akademickiego 1950/51 mianowany zostaje adiunktem i wykładowcą przy Katedrze Ekonomii Politycznej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Poznaniu. W 1952 r. powołany został na zastępcę profesora i w latach 1952—1957 pełnił funkcję kierownika Katedry Ekonomii Politycznej WSE w Poznaniu. W latach 1952—1954 był prodziekanem Wydziału Handlu. W toku dotychczasowej działalności naukowej mgr Wilczyński opublikował skrypt i kilkanaście artykułów w czasopismach naukowych, przy czym niektóre z nich przedrukowano również w wydawnictwach i pracach zbiorowych. Ponadto opublikował również szereg recenzji w „Rocznikach Dziejów Społeczno-Gospodarczych” oraz w „Ruchu Prawniczym i Ekonomicznym”, a także wiele artykułów popularnonaukowych i publicystycznych w prasie. Jako członek PTE mgr Wilczyński brał udział w obu dotychczasowych zjazdach Towarzystwa oraz wygłosił kilkanaście referatów i odczytów na sesjach i zebraniach naukowych w Poznaniu, Bydgoszczy, Gliwicach i Kaliszu. Był także członkiem polskiej grupy uczestników Angielsko-Polskiego Seminarium Ekonomiczno-Socjologicznego w Londynie we wrześniu 1957 r. W 1959 r. przebywał ponad dwa miesiące we Francji, studiując problemy przedsiębiorstw państwowych w tym kraju.

Następnie w wygłoszonym autoreferacie mgr W. Wilczyński przedstawił główne tezy swojej pracy. Tematem pracy, który ukształtował się w wyniku konsultacji z prof. drem Edwardem Taylorem, są mało dotąd w Polsce znane problemy teorii niedoskonałej konkurencji J. Robinson i konkurencji monopolistycznej E. Chamberlina. Bezpośrednim celem autora było nie tylko ukazanie zasadniczych elementów teorii współczesnych, a w szczególności poglądów J. Robinson, E. Chamberlina, L. Abbota i innych, lecz także ich krytyczna analiza porównawcza na tle szeroko przedstawionej ewolucji teorii, od gloryfikacji „Wolnej konkurencji” i wolności gospodarczej przez klasyków do uznania monopolu i monopoloidów za nieuchronne rezultaty i realia systemu kapitalistycznego przez współczesnych autorów. Autor w swej pracy reprezentuje pogląd, że pojęcie „teorii konkurencji” jako oddzielnego rozdziału w ekonomii, ukształtowało się niedawno. Pojawiła się ona dopiero wtedy, gdy nieadekwatność założenia „doskonałej konkurencji” i nieprzewidziane początkowo konsekwencje wolności gospodarczej zmusiły ekonomistów do rewizji tradycyjnych, monopolistycznych założeń i podjęcia analizy innych sytuacji rynkowych aniżeli doskonała konkurencja i absolutny monopol. W przekonaniu autora teoria konkurencji wiąże się z podstawowymi problemami merytorycznymi i metodologicznymi ekonomii politycznej i decyduje o charakterze współczesnych burżuazyjnych teorii wartości i ceny.

Po wygłoszeniu autoreferatu przez mgra Wilczyńskiego, prodziekan doc. dr St. Smoliński odczytał nadesłaną przez prof. dra W. Krzyżanowskiego re-

cenzę, ponieważ referent nie mógł przybyć na rozprawę osobiście. Drugi referent, prof. dr. Z. Zakrzewski, odczytał recenzję osobiście. Obaj referenci ocenili pracę pozytywnie, uznając ją za sumienne i poważne studium, będące samodzielnym dorobkiem naukowym.

Po wygłoszonych referatach odbyła się dyskusja, w której zabrali głos: doc. dr Janusz Wierzbicki i prof. dr Edward Taylor.

W odpowiedzi na uwagi zawarte w recenzjach i problemy poruszone w dyskusji autor odpowiedział w słowie końcowym, polemizując z niektórymi uwagami krytycznymi, a częściowo godząc się z opinią wyrażoną w referatach.

Po zamknięciu publicznej rozprawy Rada Wydziału Ogólnoekonomicznego podjęła uchwałę w drodze tajnego głosowania o przyjęciu pracy mgra Wilczyńskiego pt. „Ewolucja teorii konkurencji” jako odpowiadającej warunkom stawianym pracom doktorskim, oraz uchwałę o nadaniu mgrowi Wacławowi Wilczyńskiemu stopnia doktora nauk ekonomicznych. Obie uchwały powzięła Rada Wydziału jednomyślnie.

Aleksander Okuniewski

SESJA CENTRE EUROPÉEN UNIVERSITAIRE W NANCY

Dziewiąta Sesja Centre Européen Universitaire w Nancy trwała od 20 lutego do 20 czerwca 1959 r. Brało w niej udział 38 słuchaczy z 17 państw (w tym z trzech państw pozaeuropejskich — USA, Brazylia, Japonia). Uczestnicy sesji wysłuchali 95 godzin wykładów, przeprowadzonych przez 48 wykładowców (w tym 11 spoza Francji).

W tegorocznej sesji brało również udział 4 słuchaczy z Polski: dr Jerzy Harasimowicz (Warszawa), mgr Zbigniew Chrupek (Warszawa), mgr Jan Kmiecik (Kraków) oraz mgr Dionizy Wojtkowiak (Poznań). Najliczniejszą grupę słuchaczy stanowili studenci z NRF (7).

Wykłady i seminaria odbywały się w ramach 4 departamentów, których ogólnymi tematami były: 1. „Człowiek i maszyna” (departament dziejów cywilizacji); 2. „Wspólny rynek i strefa wolnego handlu” (departament nauk ekonomicznych); 3. „Polityka i przestrzeganie praw człowieka w Europie” (departament nauk politycznych); 4. „Edukacja i życie społeczne” (departament nauk społecznych).

Bardzo interesujące były wykłady z ekonomii politycznej (ze względu na bogactwo informacji), w czasie których uczestnicy sesji mogli zapoznać się z najbardziej aktualnymi problemami życia gospodarczego państw Europy zachodniej oraz poznać zasady organizacji Gospodarczej Wspólnoty Europejskiej. Szczególnie dodatnio należy tu ocenić wykłady prof. André Marchala o nierównomiernościach rozwoju oraz prof. Henri Guittona o naukach, wpływających z analizy problemów gospodarczych.

Równie interesujące, a częstokroć pasjonujące, były wykłady z dziejów cywilizacji, dotyczące wpływu postępu technicznego na poziom życia człowieka współczesnego oraz na zmiany w jego sposobie życia. Wykłady prof. prof. Pierre Jaccarda („Polityka zatrudnienia i wychowania”),

Jean Fourastié („Człowiek tradycyjny i człowiek «trzeci»") i Henri Lefebvre'a („Socjalizm przemysłowy i socjalizm chłopski") były tutaj reprezentatywne.

Uczestnicy sesji mieli także możliwość wysłuchać kilku wykładów dotyczących pewnych zagadnień ideologii marksistowskiej oraz niektórych instytucji państw socjalistycznych (np. wykłady prof. Cezarego Berezowskiego o gwarancjach praw człowieka w ustrojach socjalistycznych Europy wschodniej; wykłady prof. Alberta Soboula o koncepcji praw człowieka w pracach klasyków marksizmu oraz wykłady literata Paolo Vittorelliego o wychowaniu obywateli w różnych ustrojach politycznych). Warto podkreślić, że wykładowcy z krajów zachodnich, omawiając problemy ideologii marksistowskiej, starali się podawać fakty albo referować tezy marksizmu w sposób możliwie obiektywny, powstrzymując się od własnych komentarzy. W związku z tym wykłady te dostarczyły słuchaczom krajów zachodnich dużo informacji, chociaż w pewnych przypadkach jednostronnych (w wyniku braku niezbędnych materiałów).

W okresie trwania sesji jej uczestnicy wysłuchali, w ramach tzw. „Quinzaine Polonaise en France", wykładu prof. Stefana Rozmaryna o pochodzeniu i źródłach polskiego systemu prawnego oraz wykładu prof. Aleksandra Gięsztorza na temat: „Polska przed swoim tysiącleciem".

Znikomy stan wiedzy o Polsce oraz szczególne zainteresowanie naszymi przemianami społeczno-gospodarczymi powodowały, iż grupa słuchaczy polskich była wielokrotnie zmuszona do tego, aby prowadzić ożywioną działalność informacyjną oraz do tego, by prostować błędne poglądy o naszym kraju. W pracy tej dotkliwie odczuwano brak drukowanych w językach obcych materiałów o Polsce. Aby te luki informacyjne wypełnić, ekipa polska brała udział w wielu wieczorach polsko-francuskich, organizowanych przez Konsulat PRL w Nancy (np. 10 IV br w Strasbourgu) oraz przeprowadziła kilka wykładów o aktualnych problemach gospodarczych i politycznych Polski. Przykładem — wykłady wygłoszone przez nigra Z. Chrupka i mgra D. Wojtkowiaka w Szkole Dziennikarskiej w Lille, które spotkały się z życzliwym przyjęciem ze strony profesorów i studentów francuskich¹, wykład mgra Z. Chrupka w Szkole Górniczej w Nancy i inne.

Oceniając ogólnie pobyt słuchaczy polskich w Nancy, należy podkreślić, że skorzystali oni bardzo dużo przez uczestnictwo w tegorocznej sesji CEU. Zgromadzili bowiem bogaty materiał informacyjny, nawiązali wiele kontaktów osobistych ze znanymi profesorami Francji i innych państw, zapoznali się ze sposobem myślenia prawników zachodnich, pogłębili znajomość języka francuskiego, a także w pewnej mierze przyczynili się do rozpowszechnienia rzetelnych informacji o Polsce. Obecność słuchaczy z Polski w następnych sesjach Centre Européen Universitaire w Nancy jest więc bardzo pożądana.

Po dotychczasowych doświadczeniach organizacyjnych Kierownictwo CEU postanowiło zreorganizować swoje przyszłe sesje, przedłużając okres ich trwania do pół roku oraz wprowadzając specjalizację.

Dionizy Wojtkowiak

¹ Mgr Zbigniew Chrupka wygłosił wykład na temat: „Aktualne aspekty polityczne granicy polsko-niemieckiej a sprawa bezpieczeństwa i pokoju w Europie", a mgr Dionizy Wojtkowiak na temat: „Rodowód granicy polsko-niemieckiej na Odrze i Nysie Łużyckiej", „Tygodnik Polski" nr 22 z 31 V 1959, oraz nr 23 z 7 VI 1959 r.

KONTAKTY NAUKOWE WYDZIAŁU PRAWA UAM Z ZAGRANICĄ W ROKU AKAD. 1958/59

Ubiegły rok akademicki był nadal okresem ożywionej wymiany myśli naukowej pomiędzy pracownikami naukowymi Wydziału Prawa UAM z jednej strony a przedstawicielami nauki zagranicznej z drugiej strony. Sposobność do tego dawały zarówno wyjazdy zagraniczne pracowników Wydziału, jak również nie mniej częste wizyty gości zagranicznych w Poznaniu.

WYJAZDY

1. W dniach 1—5 września 1958 r. prof. dr Marian Zimmermann, kierownik Katedry Prawa Administracyjnego, brał udział w uroczystościach jubileuszowych z okazji 400-lecia istnienia Uniwersytetu Fryderyka Schillera w Jenie. Prof. Zimmermann był członkiem dwuosobowej delegacji UAM, zaproszonej na uroczystości przez rektora i senat Uniwersytetu Jenajskiego.

2. W dniach 5—9 września 1958 r. odbyło się w Louvain zorganizowane przez Centre National Belge de Recherches de Logique międzynarodowe kolokwium poświęcone w pierwszej swej części ogólnym problemom logicznym, w drugiej zaś — problemom logiki prawniczej. W ośmioosobowej delegacji polskiej z profesorami K. Ajdukiewiczem i T. Kotarbińskim na czele wzięli udział z ramienia Wydziału — prof. dr Czesław Znamierowski, kierownik Katedry Teorii Państwa i Prawa, oraz dr Zygmunt Ziemiński, docent przy tej katedrze. Sprawozdanie z kolokwium ogłosił doc. Ziemiński w „Ruchu Prawniczym i Ekonomicznym” (1959, zes. 1, s. 374—377).

3. W dniach 5—25 września 1958 r. dr Adam Łopatka, adiunkt przy Katedrze Teorii Państwa i Prawa, uczestniczył w delegacji Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, która zapoznawała się ze stanem szkolnictwa wyższego w ZSRR (ogólne sprawozdanie z wyników delegacji ogłosił Z. Kraczkiewicz w „Życiu Szkoły Wyższej” 1958. nr 12, s. 80—88). Kierownikiem delegacji była wiceminister Eugenia Krassowska. Dr Łopatka zapoznał się z pracą Wydziału Prawa Uniwersytetu Moskiewskiego, Leningradzkiego i Uniwersytetu w Tbilisi oraz nawiązał bliższy kontakt między pracownikami Wydziału Prawa Uniwersytetu Moskiewskiego a czasopismem „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny”. Szczegółowe sprawozdanie z wyników delegacji ze swego punktu widzenia przedstawił dr Łopatka na posiedzeniu Senatu Akademickiego UAM w listopadzie 1958 r.

4. Dr A. Łopatka oraz doc. dr Seweryn Kruszczyński, kierownik Katedry Ekonomii Politycznej, brali również udział w pięcioosobowej delegacji UAM, która na zaproszenie Uniwersytetu Belgradzkiego bawiła w Jugosławii w dniach od 15—31 października 1958 r. Kierownikiem delegacji był prorektor UAM doc. dr Józef Kwiatek. Dr Łopatka zaznajomił się z organizacją i działalnością wydziałów prawa na uniwersytetach w Belgradzie, Zagrzebiu i Sarajewie, nawiązał kontakty naukowe pomiędzy pracownikami tych wydziałów z jednej, a pracownikami Wydziału Prawa UAM i redakcją „Ruchu Prawniczego i Ekonomicznego” z drugiej strony.

5. Przez cały rok akademicki 1958/59 przebywał w Cambridge jako stypendysta British Council dr Bolesław Wiewióra, adiunkt przy Katedrze Prawa Międzynarodowego Publicznego. Celem jego 10-miesięcznych studiów było ze-

branie materiałów do pracy habilitacyjnej na temat uznania zmian terytorialnych w prawie międzynarodowym. Niezależnie od studiów nad tym zagadnieniem, dr Wiewióra zapoznał się z angielską doktryną prawa międzynarodowego, słuchając wykładu kursowego prof. Jenningsa a i biorąc aktywny udział w seminarium, prowadzonym przez tegoż profesora, jak również w posiedzeniach International Law Club. W posiedzeniach tego klubu brali udział najwybitniejsi angielscy teoretycy i praktycy prawa międzynarodowego (m. in. Lord Mc Nair, prof. H. Lauterpacht, Sir Gerald Fitzmaurice) oraz zapraszani goście.

Dr Wiewióra nawiązał również kontakt z ośrodkami polskimi w Anglii, w szczególności z Ośrodkiem Studiów Stosunków Polsko-Niemieckich w Londynie i napisał dla wydawanego przez ten Ośrodek kwartalnika „Poland and Germany” artykuł polemizujący z tezami rewizjonistycznej nauki zachodnio-niemieckiej.

Pobyty w Cambridge pozwoliły drowi Wiewiórze zapoznać się również z metodami nauczania prawa na tym słynnym Uniwersytecie. Dr Wiewióra przebywał tam jako „research-student” (instytucja zbliżona do polskiej aspirantury) i w tym charakterze był członkiem Clare College.

6. W dniach od 2–9 listopada 1958 r. przebywał w Pradze jako gość Instytutu Prawa Czechosłowackiej Akademii Nauk i Wydziału Prawa Uniwersytetu Karola dr Józef Matuszewski, profesor powszechnej historii państwa i prawa. W dniu 4 listopada prof. Matuszewski brał czynny udział jako referent („oficjalny oponent”) w przewodzie kandydackim dra Vladimira Procházki, pracownika naukowego Instytutu Prawa Czechosłowackiej Akademii Nauk (temat pracy: *Přísaha a svědectví v právu slovanských národů do 15. století*). Sprawozdanie z rozprawy zostało ogłoszone drukiem w czasopiśmie „Právník” (1959, zes. 5, s. 471–474). W dniu 7 listopada prof. Matuszewski wygłosił na Wydziale Prawa Uniwersytetu Karola referat na temat najstarszego zводу prawa polskiego (tzw. Księga Elbląska). Sprawozdanie z referatu i dyskusji ogłoszono drukiem (jw., s. 475).

7. W okresie od 12 listopada do 11 grudnia 1958 r. odbywał krótkoterminowy staż naukowy w Pradze w ramach wymiany kulturalnej, organizowanej przez Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego, dr Zbigniew Leoński, adiunkt przy Katedrze Prawa Administracyjnego. Studia dra Leońskiego pozostawały pod kierunkiem kierownika Katedry Prawa Administracyjnego Uniwersytetu Karola w Pradze, prorektora doc. dra P. Levita i przebiegały według planu uzgodnionego na posiedzeniu tamtejszej Katedry.

Zgodnie z tym planem dr Leoński koncentrował się na zagadnieniach organizacji rad narodowych, postępowaniu administracyjnym i nadzorze prokuratorskim w Czechosłowacji. Przy tym w okresie pierwszych trzech tygodni zajmował się pozytywnym ustawodawstwem czechosłowackim i odpowiednią literaturą naukową prawa administracyjnego. W tym też okresie brał udział w seminariach, wykładach i zebraniach naukowych Katedry Prawa Administracyjnego Uniwersytetu Karola, prowadzonych przez doc. dra P. Levita, dziekana doc. dra V. Fábry i prof. dra B. Spádlu. Poza tym był w stałym kontakcie z pozostałymi pracownikami Katedry: drem J. Dunowskim, drem Z. Cervenym, drem J. Ryplem i drem V. Delongem.

Pozostały okres czasu dr Leoński wykorzystał na zaznajomienie się

z praktycznym zastosowaniem badanych instytucji prawnych. Przede wszystkim zapoznał się z działalnością organów Rady Narodowej stoł. m. Pragi i Dzielnicowej Rady Narodowej Praha-Smichov, uczestnicząc w posiedzeniach zarządu, komisji i dyskutując interesujące go zagadnienia z kierownikami oddziałów. Także w zakresie stosowania nadzoru ogólnego nad administracją przeprowadzał konsultacje z kierownikiem Oddziału Nadzoru Ogólnego Generalnej Prokuratury, drem Pipenkiem.

W okresie swego pobytu w Pradze dr Leoński napisał artykuł informacyjny na temat rad narodowych w Polsce (*Zakon ze dne 28 I 1958 o národních výborech v Polsko*), który został opublikowany w 1959 r. w czasopiśmie Słowackiej Akademii Nauk „Právny obozor”.

8. Podobny staż naukowy w Jugosławii, oparty na stypendium dewizowym, odbyła w czasie od 28 grudnia 1958 r. do 1 lutego 1959 r. mgr Teresa Rabska, st. asystent przy Katedrze Prawa Administracyjnego. Celem wyjazdu było przede wszystkim zebranie materiału na temat samorządu robotniczego w Jugosławii, co jest związane ściśle z pracą doktorską mgr Rabskiej.

W zakresie literatury naukowej i prawodawstwa mgr Rabska korzystała ze zbiorów: Biblioteki Uniwersyteckiej w Belgradzie, Biblioteki Wydziału Prawa w Belgradzie, Biblioteki Instytutu Prawa Porównawczego w Belgradzie, Biblioteki Wydziału Prawa w Zagrzebiu.

Pracując w bibliotekach, mgr Rabska przeczytała szereg ważniejszych pozycji z zakresu prawa administracyjnego, gospodarczego i państwowego, które wprowadziły ją w istotę zagadnień decentralizacji, samorządu, organizacji przedsiębiorstw i zarządzania robotniczego w Jugosławii.

Bezpośrednie dyskusje prowadziła mgr Rabska z prof. N. Stjepanovićem, prof. J. Dordevićem, doc. V. Jovanovićem, doc. P. Dimitrijevićem — z Wydziału Prawa w Belgradzie; z prof. Krbekiem, doc. E. Pusićem — z Wydziału Prawa w Zagrzebiu; z dr Z. Vidakovićem, dr V. Simovićem — z Instytutu Nauk Społecznych w Belgradzie; z I. Perićem i V. Svarcem — z Instytutu dla Zagadnień Zarządzania Społecznego w Zagrzebiu; z dr. P. Kovačem — z Biura Organizacji Administracji i Gospodarki Związkowej Rady Wykonawczej w Belgradzie.

Przeprowadzone rozmowy z wyżej wymienionymi naukowcami pozwoliły mgr Rabskiej pełniej zapoznać się z interesującymi ją problemami, zorientowały ją bliżej w kierunku badań i ułatwiły poszukiwania w bibliotekach.

Dalej mgr Rabska brała udział w seminariach i studenckich zajęciach dydaktycznych na Wydziale Prawa w Belgradzie i Zagrzebiu. Tą drogą zapoznała się z problemami studiów prawnych w Jugosławii, metodą prowadzenia zajęć i poziomem nauczania.

W celu zapewnienia sobie stałej współpracy na przyszłość w formie wymiany książek, artykułów, aktów prawnych itp. materiałów, jak i wymiany poglądów i myśli, mgr Rabska nawiązała kontakt z Katedrą Prawa Administracyjnego, z Katedrą Prawa Państwowego i Katedrą Prawa Gospodarczego — na Wydziale Prawa w Belgradzie, z Katedrą Prawa Administracyjnego na Wydziale Prawa w Zagrzebiu, z Instytutem Nauk Społecznych, Dział Nauk Prawnych i Politycznych w Belgradzie, z Instytutem Prawa Porównawczego w Belgradzie, z Instytutem Zarządzania Społecznego w Zagrzebiu, z Centralną Radą Związków Zawodowych Jugosławii w Belgradzie,

z Biurem Organizacji Administracji i Gospodarki Związkowej Rady Wykonawczej w Belgradzie.

Z powodu bardzo krótkiego okresu pobytu w stosunku do szerokiego zakresu badań, niewiele czasu pozostało mgr Rabskiej na analizę działalności samorządu robotniczego w praktyce. Badania teoretyczne musiała bowiem rozszerzyć na zagadnienia samorządu jugosłowiańskiego w ogóle z uwagi na to, że samorządu robotniczego nie można rozpatrywać w oderwaniu od pozostałych form zarządzania społecznego.

W czasie pobytu za granicą mgr Rabska spotkała się wszędzie z przejawami sympatii do Polski, dużego zainteresowania naszymi problemami i chęcią daleko idącej wymiany naukowej z placówkami polskimi.

9. Trzymiesięczny staż naukowy w ramach wymiany kulturalnej Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego (od 29 grudnia 1958 r. do 29 marca 1959 r.) odbył w NRD dr Jan Wąsicki, docent przy Katedrze Historii Państwa i Prawa Polskiego oraz prodziekan Wydziału Prawa UAM.

Wspomniany okres pobytu w NRD przeznaczony był ściśle na prace w Deutsches Zentral-Archiv, Oddział w Merseburgu. Był to już drugi wyjazd doc. dra J. Wąsickiego do wymienionego wyżej archiwum, znajdują się w nim bowiem bogate zbiory materiałów źródłowych do badań nad położeniem ziem polskich pod zaborem pruskim od drugiej połowy XVIII w., aż do 1918 r.

Pierwszy pobyt w 1955 r. wykorzystany został celem ogólnego zorientowania się w zasobach archiwum oraz dla uzupełnienia przygotowywanej pracy pt. *Prusy Południowe 1793—1806*. Zebrane w tym czasie materiały pozwoliły również na przygotowanie następnej monografii pt. *Powstanie kościuszkowskie w Wielkopolsce*, oraz na opracowanie kilku artykułów.

Podczas drugiego pobytu, w 1959 r., zebrane zostały materiały do następnej pracy, pt. *Prusy Nowoschodnie 1795—1807*, a dłuższy okres pobytu pozwolił na napisanie w Merseburgu pierwszej redakcji pracy. Zebrane też zostały bardzo cenne opisy miast Wielkopolski i Mazowsza w liczbie 245, spisy manufaktur i fabryk, dane liczbowe dotyczące miast Podlasia i części Litwy. Pozwoli to na opracowanie położenia miast polskich z końcowych lat szlacheckiej Rzeczypospolitej.

Ostatnie dwa tygodnie swego pobytu w NRD wykorzystał doc. dr Jan Wąsicki na pracę w Deutsche Staatsbibliothek w Berlinie. Złożył również wizytę w Katedrze Historii Państwa i Prawa Uniwersytetu K. Marksa w Lipsku, a w Berlinie przeprowadził szereg dyskusji nad pracą dra Heuera o wprowadzeniu Powszechnego Pruskiego Prawa Krajowego (A.L.R.), która została mu przedłożona do opinii.

10. W kolejnej sesji Centre Européen Universitaire w Nancy (od 20 lutego do 20 czerwca 1959 r.) wziął udział jako trzeci pracownik na Wydziale (poprzednio dr Krzysztof Skubiszewski, w 1957 r., zob. sprawozdanie w „Ruchu Prawniczym i Ekonomicznym” 1958, zes. 1, s. 344—345 i doc. Zygmunt Ziemiński w 1958 r., zob. sprawozdanie tamże, 1958, zes. 4, s. 350—351) mgr Dionizy Wojtkowiak, st. asystent przy Katedrze Teorii Państwa i Prawa.

11. W dniach od 1 do 18 czerwca przebywał we Francji prof. dr Michał Szczaniecki, kierownik Katedry Powszechnej Historii Państwa i Prawa, delegowany przez Polską Akademię Nauk na tradycyjne Journées d'Histoire du Droit w Rennes w dniach od 4 do 7 czerwca. Doroczne zjazdy historyków

prawa, organizowane od dawna przez Société d'Histoire du Droit, mają wyraźnie charakter międzynarodowy. W ostatnich latach, a także w okresie międzywojennym, uczestniczyli w nich zawsze polscy historycy prawa. Prof. Szaniecki wystąpił w Rennes z referatem pt. *La nouvelle synthèse polonaise d'histoire de l'État et de Droit* (pełny tekst ukaże się w „Revue Historique du Droit Français et Étranger”). Referat wywołał duże zainteresowanie i dyskusje ciągnące się przez kilka dni. W jednym z dni kongresu prof. Szaniecki jako przedstawiciel Polski przewodniczył obradom.

Poza zjazdem w Rennes prof. Szaniecki wystąpił jako wicedyrektor Instytutu Zachodniego w Poznaniu w Centre d'Études de la Politique Etrangère w Paryżu z referatem pt. *Problèmes et recherches scientifiques en Pologne sur les Terres Occidentales* (pełny tekst ukaże się w „Revue de la Politique Étrangère”). Odczyt został zorganizowany z inicjatywy Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Ambasady PRL w Paryżu.

Nadto prof. Szaniecki nawiązał dalsze interesujące kontakty naukowe z Comité d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale (instytucja podległa francuskiej Radzie Ministrów) oraz z Institut de Droit et d'Economie Comparés przy Wydziale Prawa Uniwersytetu w Strasburgu.

W związku z ustaloną na dzień 5 listopada 1959 r. uroczystą promocją na doktora praw *honoris causa* Uniwersytetu w Grenoble, prof. Szaniecki otrzymał dalsze zaproszenia do wygłoszenia wykładów w Grenoble, Montpellier i Aix-en-Provence.

PRZYJAZDY

1. W końcu września i w pierwszych dniach października 1958 r. bawił w Polsce jako gość Polskiej Akademii Nauk profesor i prodziekan Wydziału Ekonomicznego Uniwersytetu Belgradzkiego dr Miloš Vučković. W trakcie swojej wizyty, która objęła również uniwersytety i wyższe szkoły ekonomiczne w Warszawie, Krakowie i Poznaniu, prof. Vučković wziął udział w uroczystej inauguracji roku akademickiego w UAM (1 października 1958 r.), złożył wizytę rektorowi i dziekanowi Wydziału Prawa UAM oraz dokonał z profesorami Wydziału swobodnej wymiany myśli na temat organizacji nauki i szkolnictwa ekonomicznego w Jugosławii i w Polsce.

2. Również jako gość Polskiej Akademii Nauk przybył do Polski w końcu października 1958 r. znakomity kanonista francuski, profesor na Wydziale Prawa Uniwersytetu Paryskiego, Gabriel le Bras. Do zaproszenia Akademii przyłączył się Wydział Prawa UAM, który w drodze bezpośredniej korespondencji z Akademią i prof. le Brasem zapewnił sobie jeszcze przed przybyciem gościa francuskiego do Polski jego trzydniowy pobyt w Poznaniu. W Poznaniu prof. le Bras bawił zatem jako oficjalny gość Wydziału (26–28 października 1958 r.). Punktem kulminacyjnym jego pobytu było wygłoszenie w dniu 28 października 1958 r. w szczerlnie wypełnionej sali XVIII Uniwersytetu odczytu, a raczej — ze względu na formę — przemówienia pt. *Vues sur le développement du droit canonique*. Nadto prof. le Bras zwiedził w towarzystwie pracowników naukowych Wydziału zabytki miasta Poznania (Stare Miasto, Ratusz, Katedrę, Muzeum Narodowe, Uniwersytet), Muzeum i Katedrę w Gnieźnie oraz Muzeum i Bibliotekę w Kórniku. W dalszej drodze do Krakowa towarzyszył gościowi francuskiemu prof. M. Szaniecki. Sprawozdanie

z całego pobytu prof. G. le Bras w Polsce ogłoszono w „Państwie i Prawie”, 1958, nr 12, s. 1076.

3. Od początku 1957 r. Wydział Prawa UAM zabiegał o nawiązanie wymiany bezdewizowej pracowników naukowych z Wydziałem Prawa Uniwersytetu Wiedeńskiego. Po przezwyciężeniu wielu trudności przybył do Poznania jako pierwszy prof. prawa prywatnego i teorii prawa Uniwersytetu Wiedeńskiego dr Karl Wolff, będący zarazem wiceprezydentem austriackiego Trybunału Konstytucyjnego (Verfassungsgerichtshof). W czasie swego pobytu w Poznaniu (27 października do 2 listopada 1958 r.) prof. Wolff zapoznał się z organizacją i z funkcjonowaniem Wydziału oraz wygłosił dla jego pracowników naukowych dwa odczyty dyskusyjne pt. *Recht und Moral* oraz *Verfassungsgerichtsbarkeit*.

4. Profesor prawa międzynarodowego publicznego na Uniwersytecie w Halle, dr Gerhard Reintanz, bawiąc jako gość Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Poznaniu, złożył w dniu 24 listopada 1958 r. wizytę dziekanowi Wydziału Prawa UAM. W dłuższej rozmowie, w której uczestniczyli również rektor Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Poznaniu, prof. dr Józef Górski, i prorektor tejże Szkoły, doc. dr Lucjan Pokorzyński, omówiono szczegółowo program studiów prawniczych oraz aplikacji zawodowej prawników w NRD i w Polsce.

5. W odpowiedzi na październikową wizytę delegacji UAM do Jugosławii (zob. wyżej: przyjazdy, pkt 4) bawiła w dniach od 9 do 21 grudnia 1958 r. w Polsce zaproszona przez UAM delegacja Uniwersytetu Belgradzkiego w składzie: prorektor — prof. dr Božidar Djordjević, prof. dr Dragoslav Todorović, doc. dr Vladimir Jovanović, doc. dr Tihomir Vlaskalić i sekretarz Uniwersytetu Slobodan Radojević. W bogatym programie pobytu delegacji w Polsce (poza Uniwersytetem Poznańskim delegacja zwiedziła również Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Jagielloński oraz Szkołę Główną Planowania i Statystyki w Warszawie) odbyło się również w dniu 10 grudnia 1958 r. osobne spotkanie informacyjno-dyskusyjne prawników i ekonomistów ze składu delegacji w osobach prof. Todorovića, docentów Jovanovića i Vlaskalića oraz sekretarza Uniwersytetu Belgradzkiego Radojevića z kierownictwem i pracownikami naukowymi Wydziału Prawa UAM.

6. W dniach 12 i 13 lutego przebywała w Poznaniu delegacja grupy jugosłowiańskiej International Law Association w składzie czterech specjalistów prawa międzynarodowego, a mianowicie: prof. Juraj Andrassy, dr Aleksander Magarašević, zast. prof. Mangović i prof. Miloš Radojković. Sprawozdanie z wizyty delegacji na Wydziale Prawa UAM i z posiedzenia dyskusyjnego odbytego w Katedrze Prawa Międzynarodowego Publicznego UAM przedstawił zast. prof. dr Krzysztof Skubiszewski w „Ruchu Prawnicy i Ekonomicznym” 1959, nr 3, s. 367—368.

7. W dniu 4 maja 1959 r. pracownicy Wydziału zetknęli się ze znakomitym przedstawicielem nauki radzieckiej w osobie prof. dra A. Arzumianiana, dyrektora Instytutu Gospodarki Światowej i Stosunków Międzynarodowych Akademii Nauk ZSRR. Prof. Arzumianian przybył do Polski na zaproszenie Instytutu Spraw Międzynarodowych, w Poznaniu bawił jako gość Komitetu Wojewódzkiego PZPR i Uniwersytetu i w tym charakterze wygłosił niezwykle interesujący odczyt dyskusyjny pt. *Międzynarodowe znaczenie 7-letniego planu rozwoju gospodarki ZSRR*.

8. W maju 1959 r. przybył do Polski jako gość Komitetu Nauk Prawnych PAN oraz sekcji krajowej Międzynarodowego Towarzystwa Pracy i Ubezpieczeń Społecznych profesor prawa cywilnego Uniwersytetu w Aarhus, dr Knud Illum. W drodze do Warszawy gość duński zatrzymał się 6 maja w Poznaniu, ażeby wygłosić dla pracowników naukowych Wydziału Prawa UAM odczyt w języku francuskim na temat zbiorowych układów pracy w krajach skandynawskich. Odczyt uzupełniła ożywiona dyskusja. To pierwsze na Wydziale spotkanie z przedstawicielem nauki duńskiej doszło do skutku z inicjatywy kierownika Katedry Prawa Pracy UAM, doc. dra Wiktora Jaśkiewicza.

9. Na zaproszenie Komitetu Słowianoznawczego PAN bawili od 18 do 23 maja 1959 r. w Poznaniu: profesor na Wydziale Prawa Uniwersytetu Karola w Pradze i członek Czechosłowackiej Akademii Nauk dr Václav Vaněček, profesor historii średniowiecznej Uniwersytetu w Belgradzie dr Ivan Božić i profesor historii Uniwersytetu w Sofii dr I. Dujčev. Celem ich wizyty było głównie zapoznanie się ze stanem prac nad Słownikiem Starożytności Słowiańskich jako placówką PAN w Poznaniu, ale prof. Vaněček jako historyk prawa złożył także wizytę dziekanowi Wydziału Prawa UAM, a nadto on szczególnie a w (mniejszym stopniu także i dwaj pozostali przedstawiciele nauki historycznej jugosłowiańskiej i bułgarskiej zetknęli się blisko z pracownikami katedr historycznoprawnych na Wydziale, przy sposobności omawiając również sprawy nauki i nauczania w poszczególnych krajach słowiańskich.

*

Odmienną od przedstawionych powyżej, ale nie mniej interesującą i ważną okazję do kontaktu z nauką zagraniczną dało międzynarodowe kolokwium prawnicze w Warszawie poświęcone sprawie praworządności w krajach socjalistycznych i kapitalistycznych. Z Wydziału Prawa UAM wzięli w nim udział kierownik Katedry Prawa Cywilnego, prof. dr Alfred Ohanowicz, i kierownik Katedry Prawa Administracyjnego, prof. dr Marian Zimmermann. Obydwaj uczestnicy złożyli szczegółowe sprawozdanie ustne z przebiegu sesji w gronie pracowników naukowych Wydziału, a następnie sprawozdanie na piśmie, ogłoszone drukiem w „Ruchu Prawniczym i Ekonomicznym” za rok 1959, zesz. 1, s. 370—374.

Kazimierz Kolańczyk